

MASTER'S THESIS

Van honk tot hot

De functieverandering van het Zwolse popcentrum Hedon van 1974 tot 2109

Broeren, G.

Award date:

2022

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 20. Mar. 2025

Open Universiteit
www.ou.nl

Van honk tot hot

De functieverandering van het Zwolse popcentrum Hedon van 1974 tot 2019

Naam student: Geert Broeren

Module: Masterscriptie Kunst- en Cultuurwetenschappen Open Universiteit

Master thesis Art and Cultural studies OU

Begeleider: prof. dr. Gemma Blok

Examinator: dr. Annet den Haan

Studentnummer: 851197661

Inhoud

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: Hedon als Feniks uit de as van obscuriteit	7
Hoofdstuk 2: Hulpvaardig Hedon	22
Hoofdstuk 3: Hedon helpt	34
Hoofdstuk 4: Hulpvaardig en hulpbehoevend Hedon	46
Hoofdstuk 5: Hipster Hedon	55
Hoofdstuk 6: Conclusie	66
Literatuurlijst	68
Bronnenlijst	70

Inleiding

Hedon, poppodium in Zwolle, is onderdeel van Travers Welzijn in Zwolle. Travers is een overkoepelend orgaan van meerdere instanties die zich bezighouden met welzijn en die veel met elkaar samenwerken. Ooit begonnen in 1973 als jeugdsoos, is Hedon in latere jaren een hele andere organisatie geworden. Waar de meeste Zwollenaren bij het horen van de naam Hedon denken aan popconcerten, is het een feit dat Hedon op veel meer gebieden actief is dan enkel het verzorgen van concerten. Denk hierbij aan jongerenactiviteiten gericht op kunstprojecten en introducties voor studenten en muziek. Dit laatste betreft niet enkel concerten maar ook projecten waarbij lokaal talent oefenruimte tot haar beschikking heeft en een podium om te leren door op te treden.

Als cultuurfenomeen in Zwolle is het een interessant studieobject omdat het in de bijna vijftig jaar van haar bestaan aantoonbaar van karakter is veranderd door met name veranderingen in functie. Begonnen als een jeugdcentrum met een brede en vooral lokale functie, groeide Hedon in de loop van de decennia uit tot een nationaal erkend poppodium. Welke factoren hebben een rol gespeeld bij deze veranderingen die Hedon doormaakte? Waren het puur maatschappelijke ontwikkelingen, was het een intuïtieve aanpassing of werd er bewust gekeken naar wat er in het hele land gebeurde bij bepaalde beleidsmatige aanpassingen? De Hoofdvraag is dan ook: welke invloed heeft het gemeentelijke jeugdbeleid gehad op de functieverandering van het Zwolse poppodium Hedon?

Belangrijke deelvragen die beantwoord zullen moeten worden zijn vragen naar wat Hedon precies is en welke activiteiten het ontwikkelde sinds de oprichting eind 1973. Daarnaast zal dit onderzoek ook kijken naar de relatie met de gemeente die het jeugdbeleid op lokaal niveau vorm moest geven. Maar een derde belangrijke vraag zal zijn hoe de ontwikkeling van Hedon geplaatst kan worden in een bredere context met betrekking tot landelijke jeugdculturen en jeugdbeleid.

Om wat meer zicht te krijgen op het onderwerp van onderzoek van deze scriptie biedt deze inleiding een duidelijke omschrijving van het huidige Hedon. De bedrijfsstructuur en activiteiten komen aan de orde, alsmede de rol van Hedon binnen de overkoepelende organisatie Travers Welzijn. Ook wordt besproken wat de rol is van Hedon binnen de stad als cultuurverschijnsel, samenwerkingsverbanden met andere instanties en bovenal wat er op het gebied van lokale talentontwikkeling wordt gedaan. Het aanbod van het centrum wordt onder de loep genomen, zowel op het muzikale gebied als andere nevenactiviteiten. Na deze omschrijving van Hedon, sluit ik de inleiding af met een overzicht van de hoofdstukindeling van mijn scriptie, en van de bronnen die voor het onderzoek gebruikt zijn.

Wat is Hedon?

Hedon is een cultureel centrum dat muziekoptredens verzorgt, evenals dance-events en andere cultuur-gerelateerde activiteiten. Het aanbod van concerten bevat alle moderne popmuziekstijlen die men maar kan bedenken. De concerten, events en cultuuractiviteiten worden verzorgd door nationale en internationale artiesten, de één groter van faam dan de ander. Een blik op het programma van Hedon bewijst bovenstaande; Typhoon, Claw Boys Claw en Danny Vera, namen van faam van eigen bodem met ieder hun eigen hits en genre, naast de wereldvermaarde komiek John

Cleese en eveneens internationaal hoog aangeschreven zangeres en performer Sheila E., allen optredend in de grote zaal of theater De Spiegel, maar dan onder auspiciën van Hedon.¹

Tegelijkertijd biedt Hedon de gelegenheid voor de wat minder bekende bands en artiesten die op deze manier de keuze krijgen om uit de obscuriteit te klimmen en in de spotlights te komen; Thumper, Waanzee en Rats on Rafts, om maar wat voorbeelden te noemen en voor de beginnende tieners is er De Kinderdisco, eens in de zoveel maanden.² Naast de inpandige optredens en het bieden van podia aan nieuw talent, is Hedon als stichting ook vaak betrokken bij de organisatie van grotere events die op externe locaties gehouden kunnen worden, zoals het Park Wezenlanden te Zwolle, elk jaar het toneel van het Bevrijdingsfestival Overijssel, en in de Statenzaal in het centrum van Zwolle. Hoewel Hedon geen actieve organisator is van dit festival, biedt het wel veel expertise op het gebied van organisatie, promotie en bovendien vrijwilligers die nodig zijn voor een festival van dergelijke omvang. De 'speciale band' tussen beide partijen komt tot uiting door het feit dat beginnende artiesten en plaatselijk talent als eerste de gelegenheid krijgen te groeien in de zalen van Hedon, om dan als logische stap acte de présence te geven op de grotere podia van het BFO.³

Het pand van Hedon biedt onderdak aan twee zalen, naast kantoorruimtes, repetitieruimtes en overige faciliteiten zoals de foyer en de bar dan wel lounge. In de grote zaal, met een capaciteit van 850 man, treden voornamelijk de gearriveerde artiesten op terwijl de kleine zaal onderdak biedt aan 200 man en het vooral het nieuwe talent is dat hier de optredens en voorstellingen verzorgt.

Hedon is niet een op zichzelf staande organisatie, maar is onderdeel van de Stichting Stad & Cultuur dat Hedon exploiteert. De Stichting Stad en Cultuur is zelf weer een onderdeel van de holding Stichting Travers. Als onderdeel van Stichting Stad en Cultuur, is Hedon verantwoordelijk voor 'het oprichten, in stand houden en exploiteren van een podium voor popcultuur in een voor die bestemming gerealiseerde accommodatie', maar ook, samen met de andere onderdelen van de Stichting Stad en Cultuur, verantwoordelijk voor het ontwikkelen, organiseren en uitvoeren van culturele evenementen en educatieve activiteiten die bijdragen aan de missie van de Stichting Stad en Cultuur.⁴

Deze missie, 'Het bevorderen en ontwikkelen van het culturele aanbod en culturele activiteiten, evenals het stimuleren van passieve en actieve cultuurparticipatie en cultuurbeleving in het bijzonder van jongeren en volwassenen'⁵, maakt duidelijk dat Hedon naast de muzikale optredens dus ook andere activiteiten organiseert zoals Bureau Ruis, Hedon Beurs en Kunstbende Overijssel, allemaal samengebracht onder de noemer Hedon Productiehuis. Ook zijn er de onderdelen Fakkeltent en de Hedon Music Club. Deze onderdelen richten zich allemaal op een bepaald segment van de Zwolse bevolking met een eigen stijl, image en doel. Waar Bureau Ruis bijvoorbeeld gericht is op MBO en HBO studenten, is Hedon Beurs vooral een geldelijke steun in de rug voor talentvolle artiesten en probeert Kunstbende de Zwolse jeugd te interesseren voor het maken en beleven van voornamelijk beeldende kunst.⁶

Tenslotte nog een korte uiteenzetting van de bedrijfsstructuur van het geheel. Deze was tot 2020 als volgt: Travers had een enkele bestuurder, die de lijnen uitzette voor alle bouwwerken die onder de paraplu van Travers vielen. Alle onderdelen hadden ieder weer een directeur.

¹ www.hedon-zwolle.nl, *laatst geraadpleegd op 12/05/'22*.

² Ibidem.

³ Pamela van der Zee, *Bevrijdingsfestival en Hedon intensiveren samenwerking*, weblogzwolle.nl, <https://www.weblogzwolle.nl/nieuws/57725/bevrijdingsfestival-overijssel-en-hedon-intensiveren-samenwerking.html> (Zwolle 2017), *laatst geraadpleegd op 12/05/'22*.

⁴ Mr. A.M.J. Hommes-Kuijjer, *Statuten Stichting Stad en Cultuur*, kvk Zwolle (Apeldoorn 2013).

⁵ Jaarverslag Stichting Stad en Cultuur 2017, www.travers.nl, *laatst geraadpleegd op 19/06/'22* (Zwolle 2017).

⁶ www.hedon-zwolle.nl, *laatst geraadpleegd op 12/05/'22*.

In 2007 kwam er een nieuwe directeur bedrijfsvoering bij Travers die enkele maanden, door vroegtijdig overlijden van de directeur Hedon, deze post ook overnam. Deze directeur bedrijfsvoering Travers en Hedon, Anne Riemersma, is in 2020 vertrokken. Besloten is om na zijn vertrek geen directeur voor Hedon meer aan te trekken. De dagelijkse leiding valt nu onder de bedrijfsleider, die verantwoording aflegt aan de bestuurder.

Uit het bovenstaande kunnen we concluderen dat Hedon, als onderdeel van een grote holding, een professionele, culturele instelling is, met een duidelijke doelstelling en missie op cultureel gebied, tot nut van het algemeen. Door middel van een zelfstandige bedrijfsvoering is het poppodium een professioneel instituut dat op structurele en beleidsmatige wijze een belangrijke rol speelt in het cultuurleven van Zwolle en omstreken en in het professioneel vormgeven van het culturele element.

Hoofdstuk indeling, bronnen en methode

In het eerste hoofdstuk van deze scriptie zal de hoofdvraag worden geplaatst in het licht van de stand van zaken in de historiografie. Er zal gekeken worden naar wat er al over Hedon als popcentrum, en popcentra in andere steden is geschreven; maar ook de literatuur over aanverwante thema's komt aan de orde, geschreven door historici, sociale wetenschappers en journalisten. Denk hierbij aan literatuur over de geschiedenis van jeugdcultuur en muziek, maar ook over de rol van de gemeente en het imago van de stad bij het al dan niet steunen van jongerencentra sinds de jaren zestig.

Ook zal in het eerste hoofdstuk een wetenschappelijk debat onder historici worden besproken, dat de context vormt voor de analyse van de casus Hedon. Dit debat richt zich op de omgang van de gevestigde orde met de naoorlogse jeugdculturen. In hoeverre bood de gevestigde orde weerstand tegen de onstuimige ontwikkeling van de jeugdcultuur, of boog zij juist mee? Juist deze relatie zal een belangrijk onderdeel van dit onderzoek vormen.

Vervolgens volgt in hoofdstuk twee een analyse van het jeugdbeleid in Zwolle tot aan 1973. De ontwikkeling van de jeugdcultuur vanaf de Tweede Wereldoorlog zal beschreven worden, om de achtergrond en context te schetsen van de oprichting van Hedon in 1973. Gekeken wordt naar de ontwikkeling en professionalisering van de jeugdcultuur in Zwolle. Ook zal Zwolle worden vergeleken met ontwikkelingen elders in het land om de ontwikkeling van Hedon in nationale context te kunnen plaatsen. Aansluitend worden dan de eerste zes jaren van Hedon beschreven.

In het derde, vierde en vijfde hoofdstuk zal er in lineair verband gekeken worden naar de ontwikkeling van Hedon vanaf 1980 tot 2019, met ongeveer elk decennium per hoofdstuk besproken, hoewel dit nooit exact zo zal zijn, aangezien de ontwikkelingen zichzelf niet in een kalender laten drukken. De laatste twee decennia zullen samen in één hoofdstuk worden besproken. Uiteraard volgt op deze hoofdstukken een conclusie waarin de hoofdvraag beantwoord zal worden, met de nadruk op de hoofdlijnen.

Voor het analyseren van de onderzoeksvraag heb ik een beroep kunnen doen op veel verschillende bronnen. Zo zijn er journalistieke werken over poptempels en in het algemeen en specifiek over bijvoorbeeld Paradiso te Amsterdam en over de muzikale ontwikkeling van Nederland van na de Tweede Wereldoorlog. Er zijn de nodige academische werken geschreven en studies gedaan over en naar jeugdbeleid in Nederland en de jaren zestig tot en met negentig die veel inzicht geven in de verschillende achtergronden. Voor de jaren vanaf 2000 zijn er vooralsnog geen geschiedkundige werken die de eerste twee decennia op verschillende vlakken duiden. Wel zijn er de nodige artikelen en documentaires over deze twintig jaar.

Naast de boeken heb ik in het Historisch Centrum Overijssel, het archief in Zwolle, een schat aan informatie kunnen vinden. Met name in de archieven van de gemeente was er veel te vinden over lokaal jongerenbeleid, drugsbeleid en de sociale inrichting van Zwolle door de jaren heen. Het gaat dan veelal om beleidsnota's, brieven aan de gemeente, notulen en commentaren over aanstaand beleid. In datzelfde archief trok ik ook krantenartikelen aan over Hedon, maar ook de digitale krantenbank Delpher is doorzocht op artikelen over het jongerencentrum.

Tot slot heb ik een vijftal gesprekken gevoerd met direct betrokkenen bij Hedon uit het verleden en heden. Als eerste was daar Micha Kaneel, een vrijwilliger die vaak bardiensten draaide, maar ook meehielp aan het samenstellen van het huisorgaan 'Katvis'. Twee andere oudgedienden waren Bert van der Poot, medewerker van '77 tot '89, en Niek van der Sprong, coördinator vanaf '89 tot en met 2001. Cobie Uiterwijk was de huisfotograaf van Hedon in de jaren '80. Als laatste sprak ik met Anne Riemersma, directeur vanaf 2007 tot 2020. Deze gesprekken gaven mij niet alleen een mooi beeld van de tijd waarin Hedon zich ontwikkelde, maar ook inzage in bronnen zoals interviews in kranten, een jubileumuitgave over het Bevrijdingsfestival Overijssel, jaaropgaven en natuurlijk foto's die niet allemaal in het Historisch Centrum Overijssel te vinden waren. Deze aanvullingen bleken van onschatbare waarde en konden dienen als toetsing van hetgeen ik in officiële documenten en historische en journalistieke werken aantrof.

Hoofdstuk 1: Hedon als Feniks uit de as van obscuriteit

Historiografische context en wetenschappelijk debat

Dit hoofdstuk plaatst de hoofdvraag van deze scriptie, naar de veranderende functies van cultureel centrum Hedon in de periode tussen 1973 en 2019, in het kader van de historiografie op voor Hedon relevante terreinen: de geschiedschrijving over jeugdculturen, poppodia, en de jaren zestig tot en met de jaren 2020 in algemene zin waarbij steeds zal worden gekeken naar de mogelijke bijdrage die de casus Hedon zal kunnen leveren op deze terreinen. Aan het einde van dit hoofdstuk zal ingegaan worden op een debat waarbij de rol van de gevestigde orde ten aanzien van de jeugd en het ontwikkelende jeugdbeleid vanaf de jaren vijftig tot 2019 onder de loep zal worden genomen. Het gaat dan om wie de ‘gevestigde orde’ volgens historici vormden en of ze een remmende factor waren op de dadendrang van de jeugd of juist een stimulerende rol op zich namen.

De jeugd

Van oorsprong was Hedon een jongerencentrum met veel meer activiteiten dan enkel muziek. Er werden workshops gegeven, er was ruimte voor ontspanning, er werden filmavonden georganiseerd en ook concerten. Maar het open jongerencentrum had ook een belangrijke hulpfunctie: voorlichting over uitkeringen, geslachtsziekten en drugs evenals een eerste opvang voor meisjes die slachtoffer waren van misbruik. Dit onderzoek naar Hedon is, zeker wanneer we het laatste aspect in ogenschouw nemen, niet enkel een geschiedschrijving van een jongerencentrum dat transformeerde in een popcentrum. Het laat ook zien hoe het jeugdbeleid in Nederland in eerste instantie schuchter begon maar in de loop van de vijf decennia professionaliseerde. Dat Hedon begon als een duidelijke hulpverlener en opvang voor jongeren, maar uiteindelijk de hulpfuncties afstootte, is niet enkel een centrum dat hiervoor koos, maar een centrum dat als casus kan dienen voor hoe in de praktijk het jeugdbeleid landelijk en lokaal professionaliseerde en welke invloed dat had op andere partijen in Nederland, zoals de jeugdcentra.

Zo is er over de jeugdcultuur veel geschreven. Maar daar zit gelijk het punt van dit onderzoek: het zijn veelal beschrijvingen van de ontwikkeling van de jeugdcultuur in Nederland. Maar een diepgaande duiding zit er niet altijd in verwerkt, wat bijvoorbeeld het geval is in *Jong*, van historica Kitty de Leeuw, over de jeugdcultuur van na ww2. Het perspectief is in dit werk voornamelijk gericht op kleding en uiterlijk, want ‘Harde kern leden laten in hun kleding en haardracht zien waar zij voor staan, hun uiterlijk is een belangrijk statement’.⁷ Daarin is De Leeuw niet de enige, want ook Pauline Naber en Veerle Knibbels in hun eveneens wetenschappelijk, historisch onderzoek hebben dat als invalshoek, hoewel dit onderzoek zich ook nadrukkelijker richt op aspecten zoals de muziek en ontmoetingsvormen. Wel is het zo dat deze onderzoekers dieper de geschiedenis induiken en typische jeugdbijeenkomsten van honderden jaren terug voor het daglicht halen zoals ‘spinningen’, ‘labbayen’ en ‘kwanselbieren’.⁸

Een andere studie, *Rapportage jeugd 2000*, door wetenschappelijk onderzoeker Karin Wittebrood en sociaal pedagoog Saskia Keuzenkamp, bevat een hoofdstuk over het ontstaan van de jeugdcultuur in de jaren vijftig en zestig. Het zijn ook deze twee wetenschappers die in hun werk

⁷ Kitty de Leeuw, *Jong!* (Zwolle 2000) 15.

⁸ Pauline Naber en Veerle Knibbels, *Jeugdcultuur in Nederland* (Münster 2011) 1.

cijfermatig kijken naar vrije tijd en jeugd. 'Toenemend aanbod heeft de keuzemogelijkheden van jongeren om hun vrije tijd te besteden vergroot'.⁹

Maar met het bovenstaande werk zitten we wel op een grens tussen historische duiding en pure data net zoals studieboeken over jeugdbeleid. Natuurlijk hebben studieboeken een specifiek doel voor ogen, maar toch kunnen ze als bronnenmateriaal dienen voor dit onderzoek, omdat er ook historische duidingen instaan, naast praktische kennis voor toekomstige werkenden binnen de jeugdzorg. Zo is er de samenvatting van Adrie van Montfoort, pedagoog en jurist, van studieboeken over jeugdzorg, waarin vooral naar voren komt hoe, vanaf de jaren zeventig, de overheid heeft geworsteld met visies op de jeugdzorg en vooral met de vraag op welk niveau welk beleid gevormd moest worden.¹⁰

Dit laatste is een belangrijk punt. Een geschiedschrijving van de ontwikkeling van de jeugd, bekeken vanuit maatschappelijke ontwikkelingen is één aspect, maar welke rol speelde de beleidsvorming door de overheid, al dan niet lokaal? Dit onderzoek naar Hedon is namelijk niet het geven van een definitie van een jeugdcultuur enkel gebaseerd op haardracht en kledingstijl en ook niet verschillende manieren waarop de jongeren samenkomen. In dat opzicht biedt het werk van historici Tom ter Borgt en Belinda Hibbel, *Wilde jaren*, niet alleen inzicht in de rol van de popmuziek, maar bespreekt het ook theorieën die belangrijk kunnen zijn voor studies naar jeugdcultuur en aanverwante verschijnselen. Wat de rol van muziek betreft, weten beide academici het mooi te verwoorden: 'Popmuziek is niet volwassen omdat haar fantasiewereld geen rekening houdt met praktische hindernissen, maatschappelijke bindingen en verantwoordelijkheden'.¹¹ Een kort besproken aspect is de relatie tussen de (lokale) overheid en jeugdcultuur.

Een nieuwe dimensie met betrekking tot de jeugdcultuur wordt zichtbaar gemaakt door socioloog Ger Tillekens. In *De jaren zestig. Het surplus van de popmuziek*, vraagt hij zich af waarom er eigenlijk een jeugdcultuur ontstond, en dan met name één die zich afzette tegen alles wat ogenschijnlijk volwassen en burgerlijk was. Interessant is dat Tillekens het ontstaan van de wispelturige jeugdcultuur niet als gegeven beschouwt, maar er wat vragen tegenover zet: 'De culturele revolutie van de jaren zestig valt niet makkelijk te duiden. Een goede reden lijken jongeren niet te hebben voor hun tegendraads gedrag'.¹² Zijn antwoord op het waarom is er een die vele historici met hem delen. 'Dat het hele gebeuren uiteindelijk escaleerde en de jeugdcultuur al snel veranderde in een complete tegencultuur, was vooral te wijten aan het onbegrip en de daaruit voortvloeiende negatieve en harde reacties van de kant van ouders, leraren en andere autoriteiten'.¹³

Historicus Hans Righart in *De eindeloze jaren zestig*, richt zich op drie gebieden om het decennium van de jaren zestig te duiden; de politiek, de economie en de sociaal culturele ontwikkelingen. Ook in zijn ogen krijgt de ontwikkeling van de jeugdcultuur een belangrijke plaats in de duiding van de jaren zestig. Zo ziet hij in die jaren 'een sterke behoefte aan nieuwe symbolen, mythen, collectieve emotionele ontladingsmogelijkheden, een zelf ontworpen initiatiecultuur, kortom, een eigen jeugdcultuur'.¹⁴

Socioloog en filosoof Eric Duivenvoorde, in *De rebelse jeugd*, dat de jeugdcultuur in de jaren zestig als onderwerp heeft, koppelt de ontwikkeling van bepaalde subgroepen zoals de nozems aan de ontwikkeling van de muziek. Hij is geen uitzondering in die zin dat ook hij het ontstaan van de

⁹ Karin Wittebrood en Saskia Keuzenkamp, *Rapportage jeugd 2000, Trajecten van jongeren naar zelfstandigheid* (Den Haag 2000) 52.

¹⁰ A. J. van Montfoort, *Samenvatting Basisboek van jeugdzorg & jeugdbeleid* (Amsterdam 2015).

¹¹ Tom ter Borgt en Belinda Hibbel, *Wilde jaren* (Utrecht 2000) 20.

¹² Ger Tillekens, *De jaren zestig. Het surplus van de popmuziek* (Groningen 2008) 147.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Hans Righart, *De eindeloze jaren zestig* (Amsterdam 1995) 27.

jeugdcultuur plaatst aan het einde van de jaren vijftig tot midden jaren zestig, hoewel hij, net als anderen, wel aangeeft dat het roeren van de jeugd al veel eerder was begonnen. 'De grote uitbarsting vond plaats in de jaren zestig, maar de ondermijning van de oude structuren kende een lange voorgeschiedenis'.¹⁵

Het is vooral met het oog op de werken van onder andere Duivenvoorde en Righart dat we dit onderzoek van Hedon meer relevantie kunnen geven. Het beschrijven van de ontwikkeling van de jeugdcultuur kan niet zonder een vorsende blik op de steeds professionelere aanpak van de overheden, al dan niet lokaal, van het jeugdbeleid. Uit het bovenstaande kunnen we afleiden dat er historici zijn die van mening verschillen over de rol van de gevestigde orde. Was de gevestigde orde nu een dwarsligger met betrekking tot de jeugd, of in feite een tolerante overheid? Door te kijken naar de casus Hedon, dat als jeugdcentrum direct te maken had met jeugdbeleid en ontwikkelingen, kan er een specifiek antwoord gegeven worden op die vraag en biedt dit onderzoek een belangrijke bijdrage.

Vrije tijd

Kijken we naar werken over vrije tijd, wat overduidelijk een belangrijk aspect is wanneer we Hedon onderzoeken, dan zien we dat in sommige de koppeling met de jeugd wordt gelegd en weer andere studies geven een algemener beeld van de ontwikkeling van vrije tijd. Tillekens, bijvoorbeeld, heeft het over de verveling door de toename van vrije tijd als een van de oorzaken van het afzetten van jongeren tegen allerlei gevestigde ordes door te zeggen dat 'de combinatie van verveling en welvaart het uitgangspunt van menige verklaring van de jeugdrevolte vormt'.¹⁶

Mommaas, v/d Heuvel en Knulst, verhalen als cultuurhistorici over de ontwikkeling van de vrije tijd gepaard gaande met veranderingen in de Nederlandse maatschappij. In *De vrijetijdsindustrie in stad en land*, brengen de drie deze vrije tijds industrie nauwgezet in kaart, maar richten ze zich vooral op de ontwikkelingsdynamiek omdat het 'niet louter een definitiekwestie is'.¹⁷ Dat houdt in dat er niet een duidelijk begrip van vrije tijd is, zeggen ze, en derhalve is hun onderzoek gericht op de ontwikkeling van de vrije tijd gelinkt aan de ontwikkelingen in de maatschappij door de jaren heen. Evengoed proberen ze wel duidelijk herkenbare sectoren te duiden voor het overzichtelijke, zoals kunst, cultuur, toerisme, woonmilieu en de indeling van steden en stedelijke gebieden.

In hoofdstuk vier, echter, zeggen ze dat in de loop van de naoorlogse periode in Nederland een uitgebreide infrastructuur tot stand kwam, vooral door toedoen van de overheid die veel vrijetijdsvoorzieningen ondersteunde.¹⁸ Het is een belangrijke opmerking voor de ontwikkeling van Hedon, want juist de vrije tijd, haar vele aspecten en de rol van de overheid als gevestigde orde aan de ene kant en de jeugd met haar toenemende eisenpakket aan de andere kant, is belangrijk voor dit onderzoek. Ook hier is het duidelijk dat het onderzoek naar Hedon als casus kan dienen voor de ontwikkeling van de vrije tijds industrie, en dan niet alleen een identificatie van de soort vrije tijd bestedingen die er zijn, maar van de ontwikkeling ervan en de betekenis voor de jeugd.

Maar net zoals de jeugdcultuur in vele studies niet als hoofdfocus aanwezig is, zo is dat ook met vrije tijd. Waar de bovengenoemde studies dus wel degelijk inzoomen op vrije tijd als hoofddoel,

¹⁵ Eric Duivenvoorde, *De rebelse jaren* (Amsterdam 2015) 6.

¹⁶ Ger Tillekens, *De eindeloze jaren zestig*, 148.

¹⁷ Hans Mommaas, Mark van den Heuvel en Wim Knulst, 'Hoofdstuk 4: De opkomst en ontwikkeling van de vrijetijdsindustrie', in: Mommaas, H., m.m.v. M. v.d. Heuvel en W. Knulst, *De Vrijetijdsindustrie in stad en land. Een studie naar de markt van belevenissen* (Den Haag 2000) 79-121, aldaar 79.

¹⁸ Ibidem.

in vele andere werken vormt het, samen met de jeugdcultuur, een nevenaspect. Het eerdergenoemde werk van Righart, dat het decennium van de jaren zestig in kaart probeert te brengen, benoemt de vrije tijd ook, maar dan meer als een verschijnsel dat kon ontwikkelen hand in hand met andere ontwikkelingen waarbij het klassieke ‘kip of het ei-adagium’, zonder expliciet benoemd te worden, wel aanwezig is.

Righart bekijkt in zijn werk de politiek, economie en de ontwikkelingen op sociaal en cultureel vlak waarbij de vrije tijd immer als bijwoord, al dan niet bepalend, wordt benoemd. Maar ook Righart doet een interessante uitspraak in de geest van Momaas en cs over de ‘bepalende, opvoedkundige rol’ die de overheid op zich nam vlak na ww2 om een snelle wederopbouw te kunnen realiseren.¹⁹

Beschrijvender van aard, en minder duidend, is het werk van Kitty de Leeuw, in *Mentaliteit en vrije tijd, 1800-heden*, waarin ze een interessante combinatie benoemt. ‘Iedere sociale groep hanteert een eigen hiërarchie in het waarderen van de verschillende vormen van vrijetijdsbesteding. Wil je bij die groep horen, dan zul je aan minstens één of liever meerdere hooggewaardeerde vrijetijdsactiviteiten deel moeten nemen’.²⁰ Duidelijk is dat deze uiting een aanvulling is op de duiding van de jeugdcultuur door middel van uiterlijkheden en gedragspatronen, samen met voorliefde voor bepaalde soorten muziek.

Dat de invulling van vrije tijd op een gegeven moment steeds meer werd bepaald door commerciële partijen die daarmee een stempel op de maatschappelijke inrichting gingen drukken, valt te lezen in *Vrijetijdsbesteding als middel tot zelfontplooiing*, door M.F.A. Linders-Rooijendijk. ‘Na 1945 was vakantie weliswaar nog geen recht, maar begon toch gemeengoed te worden. Hierdoor werd het voor commerciële instellingen aantrekkelijk te investeren in recreatie en toerisme’.²¹ De gemeente ging ook een rol spelen en derhalve ook invloed ging uitoefenen op bijvoorbeeld popcentra zoals Hedon. ‘De binnensteden, zowel de oude als de nieuwe, kregen een opknopbeurt en werden zodoende aantrekkelijk gemaakt voor het toerisme’.²²

We zien dat het onderzoek naar Hedon ook hier een relevante aanvulling kan zijn op het wetenschappelijke veld. Ook op het gebied van vrije tijd is er veel geschreven op landelijk niveau, maar waar is de casus die de bevindingen kan toetsen? Hedon zal ook hier voor een deel een nuttige aanvulling kunnen zijn op het gebied van vrije tijd, aangezien het jongerencentrum door lokaal beleid, evenals landelijke ontwikkelingen, te maken kreeg met een commerciële en professionele vrijetijdsector waarin ook de gemeente mede bepalend was en dat de ontwikkeling van verschillende vrije tijds bestedingen wel degelijk een effect had op bijvoorbeeld de bezoekersaantallen van Hedon en daarmee samenhangend de gelden om het hoofd boven water te houden.

Vijf decennia: van 1960 - 2019

Het jeugdbeleid over de jaren heen, vrije tijd en uiterlijkheden van jeugdgroepen, er is natuurlijk ook genoeg op andere gebieden gebeurd. Het kan niet anders dan dat maatschappelijke ontwikkelingen

¹⁹ Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 26.

²⁰ Kitty de Leeuw, ‘Mentaliteit en vrije tijd, 1800 tot heden’ in: Kitty de Leeuw, M.F.A. Linders-Rooijendijk en P.P.M. Martens red., *Van ontspanning tot inspanning. Aspecten van de geschiedenis van vrije tijd* (Tilburg 1995) 12 – 34, aldaar 12.

²¹ Mathea Linders -Rooijendijk, ‘Vrijetijdsbesteding als middel tot zelf-ontplooiing’, in: H.F.J.M. van den Eerenbeemt red., *Geschiedenis van Noord Brabant, III, Dynamiek en expansie, 1945-1996* (Amsterdam 1996) 259 – 277, aldaar 265.

²² Ibidem.

op andere vlakken gedurende de vijf decennia van Hedons bestaan, invloed hadden op de functieverandering van het jongeren centrum.

Het werk van Kennedy, *Nieuw Babylon*, gaat over de jaren zestig, maar in tegenstelling tot Righart, bekijkt Kennedy dit decennium over de jaren zestig heen en ook in globaler opzicht. De opmaat tot de jaren zeventig is duidelijker aanwezig en derhalve biedt het weer een wat scherpere blik op de omstandigheden waarin Hedon in 1974 het licht zag. Toch is het goed om beide werken goed in het achterhoofd te houden bij deze studie, omdat beide academici in hun werk goed uit weten te leggen waarom de jaren zestig zo belangrijk zijn geweest voor de decennia erna. Righart zegt bijvoorbeeld dat er 'onder Nederlandse historici enige overeenstemming bestaat over het breukkarakter van de jaren zestig'.²³ Kennedy is het daarmee eens. 'Geen enkel land in West-Europa (mogelijk met uitzondering van Italië) veranderde gedurende de jaren zestig meer dan Nederland'.²⁴

Dat de werken van zowel Kennedy als Righart nog een heel ander doel voor de studie naar Hedon kunnen dienen, blijkt wel uit het feit dat voor beiden het ontstaan van de jeugdbeweging en de rol van de gevestigde orde daarin niet op dezelfde manier te verklaren valt. De rol van de gevestigde orde als krampachtig bewaker van de heersende moraal, of die van schepper van tolerantie en ruimte om de jeugd de kans te geven zich te ontwikkelen, het is belangrijk om dat ook nader te onderzoeken. Dit onderzoek zal een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan een antwoord op de vraag of de gevestigde orde een tegenstander of medestander was. Bovendien zal dit onderzoek ook aantonen dat de samenstelling van de leden van de 'gevestigde orde' in de loop van de vijf decennia aan verandering onderhevig is geweest.

Over de jaren zeventig en tachtig is ook veel te vinden. Ed van Eeden en Peter Nijssen schrijven in hun werk *Jong in de jaren zeventig* veel over de jeugdcultuur, wat de titel natuurlijk al doet vermoeden, maar kijken naast politieke ontwikkelingen, ook veel naar de muziek. Deze koppeling aan muziek zet eens te meer de relatie jeugd en de invloed van de popmuziek in de schijnwerpers. Daarnaast, echter, bieden Van Eeden en Nijssen ook een scherpe blik op de tijdsgeest van de jaren zeventig met een scherp oog voor de veranderende idealen van de jeugd, voor het onderzoek naar Hedon onontbeerlijk, gezien de datum van oprichting. Vooral de consolidatie tegenover de nog steeds aanwezig wil tot activisme, zo typisch voor de jeugd van de jaren zeventig, biedt mooie perspectieven voor het onderzoek naar Hedon. 'natuurlijk wilde ook de jeugd van de jaren zeventig de wereld verbeteren', maar was er ook 'het knagende gevoel te laat te zijn gekomen voor alle omwentelingen waarover de tien-jaar-ouderen maar niet raakten uitgepraat'.²⁵

Van een andere orde is Duco Hellema's *Nederland en de jaren zeventig*. Het lijkt de opvatting met bovenstaande auteurs te delen dat de jaren zeventig, na de frisse en opschuddende jaren zestig, een decennium van tegengeluiden en gezapigheid leek te worden. Volgens politicoloog en historicus Hellema hebben de jaren zeventig 'geen goede reputatie' en worden vaak 'een tijdvak van stagnatie, malaise en hernieuwd conservatisme' genoemd.²⁶ Dat hij het sociaal-culturele aspect en de muziek niet prominent benoemt, maakt het boek niet minder relevant voor Hedon, omdat het als karakterschets voor de maatschappij het een nuttige bijdrage kan leveren.

Hoewel fotoboeken minder academisch onderbouwende waarde hebben voor een onderzoek, kunnen ze aanvullend zeker hun nut hebben. Jack Botermans, grafisch ontwerper, en Wim van Grinsven, journalist en schrijver laten in *De jaren '70* laten middels foto's van producten, affiches en screenshots van films en series uit die tijd een interessante ontwikkeling zien omdat mede door begeleidende teksten over de tijdsgeest, duidelijk wordt dat de jaren zeventig een tegenstelling vormen met de turbulente jaren zestig daarvoor. Niet voor niets valt te lezen dat 'de

²³ Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 13.

²⁴ James Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995) 7.

²⁵ Ed van Eeden en Peter Nijssen, *Jong in de jaren '70* (Utrecht 1993) 17.

²⁶ Duco Hellema, *Nederland en de jaren zeventig* (Amsterdam 2012) 14.

jaren vijftig met hun verstikkende gezelligheid waren opgevolgd door de jaren '60 die alles hadden opengebroken' om dan vervolgens te concluderen dat de jaren zeventig 'zich eigenlijk vrij onopvallend ontwikkelden tot het eerste echte IK-tijdperk.'²⁷

De opletende lezer en beschouwer van foto's ziet dan echter een interessante tegenstelling. 'Het ik van de gemiddelde burger bleek intussen het liefst in een truttig interieur televisie te kijken',²⁸ een zinsnede die vervolgens door middel van foto's deels ontkracht wordt; covers van tijdschriften zoals *Mad* en *Freak*, die een schrill contrast vormden met de tot dan toe dominante *Libelle* en *Margriet*. 'Er trok een onschuldig maar subversief virus door het land, opgebloeid in de jaren '60, nu in alle media de kop opstekend.'²⁹ Hedon bleek in de jaren zeventig dus als jeugdthunk, aan de rand van de maatschappij, meer te horen bij het lezerspubliek van de amateuristische en schreeuwerige 'Mad' en 'Freak', wat ook weer ondersteund wordt door het hoge knutselgehalte van het huisorgaan van Hedon zelf.

Bovengenoemde werken bieden, zoals zoveel geschiedkundige werken, een mooie blik op de beschreven tijdperken, af en toe inzoomend op meer afgebakende terreinen, maar ook hier gaat het om globale overzichten en zijn de ontwikkelingen op bepaalde gebieden meer een gegeven dan dat ze verklaard en geduid worden.

Een werk over de jaren tachtig, dat meer in lijn is met het academische werk van Righart, is *80's dilemma*, van historicus Jouke Turpijn. Net als Righart, richt Turpijn zich in zijn boek op de drie velden van politiek, economie en sociaal-culturele ontwikkelingen om de jaren 80 te duiden. Ook hier is wel aandacht voor de jeugdbeweging die echter niet als perspectief wordt gebruikt. Interessant voor het onderzoek naar Hedon is dat Turpijn de jeugdcultuur nu niet enkel vanuit de relatie tot popmuziek duidt, maar ook oog heeft voor wat toen bekend stond als 'de verloren generatie'. De onvrede bij een deel van de jongere bevolkingsgroep uit zich vervolgens in een vorm van activisme en het is juist dat element van maatschappelijke kritiek die in Hedon in de jaren zeventig en tachtig ook zichtbaar op de voorgrond trad. In Turpijn is de zinsnede 'autonomen, piraten, onthechte jongeren en voetbalvandalen [waren] allen, en soms zelfs alleen maar, op zoek naar avontuur'³⁰ een opmerkelijke, zeker als je kijkt naar zijn duiding van de veranderende houding van veel Nederlanders in de loop van de jaren tachtig. 'Veel Nederlanders omarmden eind jaren tachtig de gedachte dat het materialisme het wijd en zijd van het engagement gewonnen had'.³¹

Maar ook zijn er inmiddels de nodige documentaires beschikbaar over de tijdperken waarin Hedon opereert. De serie 'Andere Tijden' van de VPRO heeft een aantal afleveringen gemaakt over respectievelijk de jaren 1980, 1990 en het eerste decennium van het nieuwe millennium. Veel waardevolle informatie, maar toch ook de kanttekening dat feiten, duiding en mening soms een vage begrenzing hebben door het oral history aspect. Iets om rekening mee te houden wanneer het als bron gebruikt wordt.

Het onderzoek naar Hedon kan op dit gebied ook een goede en nuttige casus zijn van wat Turpijn in zijn werk aanhaalt en wat in de documentaires benoemd wordt. De genoemde mentaliteitsverandering kan middels een praktische casus op lokaal niveau als bewijs dienen voor hetgeen we in globalere werken kunnen zien. Hedon had een bezoekersgroep die in de loop van de jaren een ander karakter kreeg. Was dat inderdaad overeenkomstig de bevindingen van bovenstaande bronnen?

Voor de jaren negentig zijn er ook de nodige overzichtswerken verschenen, waarvan het werk *90's*, van Corinne van der Velden een zeer nuttige is. Niet alleen biedt het een mooi overzicht

²⁷ Jack Botermans en Wim van Grinsven, *De jaren '70* (Arnhem 2006) 4.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem, 23.

³⁰ Jouke Turpijn, *80's dilemma* (Amsterdam 2011) 26.

³¹ Ibidem, 34.

van belangrijke gebeurtenissen in dat decennium, ook plaatst het het decennium in het perspectief van een veelvoud aan maatschappelijke veranderingen en is de conclusie te lezen dat de jaren negentig een 'simpel en overzichtelijk bestaan met veel sociale verbinding' vertegenwoordigden indien je ernaar keek 'door die roze nostalgiebril'.³²

Datzelfde beeld wordt geschetst in *Het Land van Beatrix*, van historicus en journalist Hans Wansink. Een opsomming van positieve ontwikkelingen op sociaal, cultureel en politiek gebied waarin duidelijk naar voren komt dat de overheid zich steeds meer terugtrok als leider en hoeder en veel ontwikkelingen aan de maatschappij overliet. Het was dit liberale gedachtegoed, gestoeld op de sociale pijlers van de CDA en PVDA, die herkenbaar moeten zijn voor Kennedy en zijn aanname van een tolerante overheid lijken te ondersteunen, ondanks het feit dat deze ontwikkelingsmogelijkheden door een systeem waarin onverantwoordelijke kredietleningen de boventoon voerden. De tolerantie was dus niet enkel een positief aspect. 'Het leerstuk van de zelfbeschikking, van toepassing verklaard op het gedoogbeleid van de euthanasiepraktijk, bleek evenwel – zo zullen we zien – problematischer dan gedacht'.³³ Overigens benoemt Hans Wansink ook specifiek de bevindingen van Kennedy die hij grotendeels ondersteunt met als kanttekening dat Nederland als gidsland in de jaren tachtig uit de luwte werd gerukt door internationale ontwikkelingen zoals de crisis rondom de kruisraketten.³⁴

Net zoals het werk van Corinne van der Velden, is er in *The Nineties: A book*, van Chuck Klosterman, een ruime hoeveelheid aan informatie te vinden over het decennium, dat ook weer zijn eigen identiteit en sfeer had. Maar in tegenstelling tot Van der Velden, durft Klosterman het aan om de jeugd in dat decennium een duidelijk gezicht te geven wat de tegenstelling met de jeugd van de jaren tachtig weergeeft: 'For reasons both explicable and debatable, Xers complained less pedantically than the demographic they followed and less vehemently than the demographic that came next'.³⁵

De jaren '00 en '10 zijn nog redelijk onbeschreven bladeren. Over gebeurtenissen en duidingen van die gebeurtenissen is genoeg te vinden, maar totaalwerken die, zoals Turpijn over de jaren '80 en Kennedy en Duivenvoorde over de jaren '60, deze decennia vanuit verschillende perspectieven bekijken, zijn niet echt voorhanden.

Poptempels in Nederland

Werken over popcentra in het algemeen zijn nagenoeg niet te vinden, maar boeken over specifieke poptempels des te meer, en dan is de Moeder aller Poptempels natuurlijk Paradiso in Amsterdam. Als een van de eerste jeugdcentra opgericht eind jaren zestig, is het natuurlijk, als hoofdstedelijke poptempel, een mal voor alle andere popcentra in het land. Een van de bekendste werken is die van journalist Hester Carvalho, *50 jaar Paradiso*. Het nuttige van dit werk is dat het niet enkel een overzicht biedt van allerlei nationale en internationale popgoden en godinnen die er hebben opgetreden. De kracht van Carvalho's werk zit 'm vooral in het begin, waar duidelijk wordt dat Paradiso, net als vele andere openbare jongerencentra in die tijd, meer een hippiegrot is dan een podium van internationale faam. 'De eerste jaren van haar [Paradiso] bestaan is Paradiso eerder een huiskamer dan een concertzaal. In het 'kosmisch ontspanningscentrum' komen jongeren thee

³² Corinne van der Velden, *90's* (Amsterdam 2020) 4.

³³ Hans Wansink, *Het Land van Beatrix* (Amsterdam 2013) 7.

³⁴ Ibidem, 6.

³⁵ Chuck Klosterman, *The Nineties: A Book* (2022) 9.

drinken, praten en wiet roken – ofwel: zichzelf zijn volgens de definitie van de jaren zestig'.³⁶ Juist de stukken tekst tussen het bewieroken van de artiesten door geven een mooi beeld van de ontwikkeling van Paradiso, vanaf het begin waarbij 'de jongerenopstand door de autoriteiten vooral wordt beschouwd als een vrijetijdsprobleem'³⁷ tot aan de volwassenwording van het centrum eind jaren zeventig, beginjaren tachtig. 'Paradiso is inmiddels een goeddraaiende popzaal.'³⁸

Carvalho noemt ook De Melkweg, een tweede jeugdcentrum, dat in eerste instantie wordt opgericht om zomertoeristen onderdak te bieden. De Melkweg is inmiddels, net als Paradiso, een naam van faam mede door de artiesten met Grote Namen. In *Suiker, melk en popmuziek*, kijkt historica Catharina Th. Bakker naar de ontwikkeling van het gebouw en dan met name naar de functie ervan over de eeuwen heen. Waar Carvalho niet stilstaat bij de oorspronkelijke functie van Paradiso, begint Bakker bij het begin. Het betreft een historiografisch werk, gebaseerd op een veelheid aan primaire bronnen, die zich niet enkel toelegt op De Melkweg als jeugdsoos en later poptempel, maar al begint bij de oorsprong vanaf 1800. De link met de ontwikkeling van de jeugdcultuur is minder prominent aanwezig, maar wanneer genoemd, laat het een vergelijkbare ontwikkeling zien met de andere jeugdcentra die allemaal eind jaren zestig, begin jaren zeventig het licht zagen.

Het meest recente werk over De Melkweg is het goed onderbouwde werk van journalist Mark van Schaik, *Melkweg 50 lichtjaren*, dat vooral de culturele ontplooiing van Amsterdam koppelt aan de ontwikkeling van het jeugdcentrum. Van Schaik koppelt aan de hand van een negental thematische essays de ontwikkeling van het jeugdcentrum aan politieke, economische maar bovenal sociaal-culturele ontwikkelingen. 'Groeien van 'Kosmies Centrum' voor de hippiegeneratie tot podium en ontmoetingscentrum voor een breed publiek kon alleen door de functie en romantiek uit 1970 los te laten. Daarnaast veranderde de samenleving als geheel, ze werd progressiever. De belangstelling voor het soort omgeving waarin de Melkweg een wegbereider was, werd gemeengoed'.³⁹

Paradiso en De Melkweg verschillen natuurlijk in die zin van Hedon dat de laatste pas na het jaar 2000 echt in het blikveld van de grotere artiesten kwam. Dat laat onverlet dat Hedon op bepaalde gebieden wel een vergelijkbare ontwikkeling doormaakte. Zo werd in 1972 Het Paard (al dan niet) van Troje opgericht, een jongeren centrum in Den Haag. In een geschiedschrijven over dit centrum beschrijft Robert Jan Rueb de worsteling van het centrum met gelden, subsidies, dreigende sluitingen in de roerige jaren tachtig en negentig die meer lijken op de strubbelingen van Hedon, die ook een aantal malen een faillissement zagen opdoemen aan de kim. Ook over Het Paard kan gezegd worden dat 'het zich ontwikkelde van anarchistisch magisch centrum tot veilig toevluchttoord voor artiesten van het kaliber Prince en Jagger'.⁴⁰ Al met al kan de ontwikkeling van Hedon dus ook aan landelijke ontwikkelingen van popcentra gekoppeld worden, wat ook weer op dit gebied de relevantie van deze studie bewijst.

Het is duidelijk dat de popmuziek een belangrijke rol speelt maar dan is het zeker noodzakelijk om inzicht te krijgen in welke muziek tot de mainstream behoorde en welke muziek er in popcentra zoals Hedon ten gehore werd gebracht. Een mooi overzichtswerk is dan *The Golden Years of Dutch Popmusic*. In dit werk geeft journalist Haagsma niet alleen een compleet overzicht van muziek van Nederlandse bodem, maar beschrijft hij ook hoe er 'halverwege de jaren zestig in Nederland een ongekende bloeiperiode' aanbreekt, die 'te danken is aan een aantal heel

³⁶ Hester Carvalho, *50 jaar Paradiso* (Amsterdam 2018) 8.

³⁷ Ibidem, 12.

³⁸ Ibidem, 111.

³⁹ Mark van Schaik, *50 jaren Melkweg* (Amsterdam 2021) 6.

⁴⁰ Robert Jan Rueb, *De geschiedenis van Het Paard (al dan niet) van Troje 1972-1997* (Den Haag 1997) 5.

verschillende factoren'.⁴¹ De verklaringen vormen een mooi tegenwicht als het ware tegen de politieke en economische ontwikkelingen die beschreven worden in andere werken. Verrassend genoeg noemt hij ook een voorbeeld dat ineens belangrijk lijkt te zijn voor een analyse-perspectief voor het onderzoek naar Hedon. 'Het feit dat de alom gevreesde Outsiders onderdak krijgen bij de platenmaatschappij die aanvankelijk werd opgericht om de conferences van Toon Hermans uit te brengen, is tekenend voor de cultuur in de tweede helft van de jaren zestig en de vroege jaren zeventig. In die jaren lijkt alles te kunnen'.⁴² Een bepaalde elite binnen de muzikscene bleek dus nu wat toleranter te staan tegenover een groep die nu niet bepaald raakvlakken had met volkslieveling Toon Hermans.

Een ander werk over popmuziek in Nederland is *Poppioniers* van schrijver en ondernemer Tom Steenbergen. Behalve de ontwikkeling van de popmuziek-scene in Nederland, beschrijft het ook de link tussen artiesten uit de jaren zestig die een belangrijke invloed hadden op het festivalwezen en de ontwikkeling van popcentra in Nederland. Het verhaalt van de jonge, vrije geesten van '65 tot '70, die jongerencentra oprichtten of popfestivals organiseerden en nu, jaren later, succesvol ondernemer zijn in de muziekindustrie.⁴³

Van dezelfde auteur is ook *Popparadijs Nederland*. Interessant aan dit werk is dat het in feite een omgedraaide versie is van *The Golden Years of Dutch Popmusic*, in die zin dat in het eerstgenoemde werk het niet draait om muziek van Nederlandse bodem die later in het buitenland faam verwerft, maar om Nederland als 'springplank voor internationale artiesten' en de veelheid aan redenen waarom Nederland de 'juiste voedingsbodem voor internationaal succes' had.⁴⁴

Dit onderzoek zal, in tegenstelling tot bovengenoemde werken, geen overzichtswerk zijn, of een lineaire beschrijving van de geschiedenis. Waar de werken over Paradiso, Melkweg en Het Paard (al dan niet) van Troje duidelijk bedoeld zijn om informatie te geven over de popcentra, zal Hedon als casus niet alleen weer een overzichtswerk in het rijtje popcentra zijn, maar ook een ontwikkeling laten zien die hand in hand ging met de ontwikkeling van landelijk en lokaal jeugdbeleid. Paradiso, De Melkweg en Het Paard van Troje waren, uiteindelijk, in mindere mate centra bedoeld voor opvang van probleemjeugd, puur omdat Amsterdam en Den Haag als grotere gemeenten al eerder meerdere instituten hadden zoals Release en de Sosjale Joenit om jongeren met problemen te begeleiden. Hedon was in Zwolle in beginsel een veel breder jongerencentrum dan genoemde popcentra in de Randstad.

Zwolle als achtergrond

Hedon, als Zwols popcentrum, had te maken met de normen en waarden zoals deze golden en gelden binnen de Zwolse gemeenschap. Om allereerst een algemene indruk te krijgen zijn er vele fotoboeken en tijdschriften die inzicht geven in de ontwikkeling van een wat gezapig stadje tot een uitdijende, provinciale hoofdstad. Over deze provinciale hoofdstad is meer dan genoeg geschreven, bij wijze van spreken over elke steeg en allee, maar werken die de moeite waard zijn, zijn bijvoorbeeld *Geschiedenis van Zwolle*, een omvangrijk en gedetailleerd werk, gebaseerd op vele bronnen, van historicus Jan ten Hove. Echt inzoomen op de jeugd en de popcultuur doet hij niet, maar hij doet wel de waarneming dat de Zwolse jeugd in de jaren zestig snel seculariseert wat weer invloed had op de verzuiling van de Zwolse gemeente. 'De toenemende ontkerstening ging gepaard

⁴¹ Robert Haagsma, *The Golden Years of Dutch Popmusic* (Antwerpen 2016) 4.

⁴² Carvalho, *50 jaar Paradiso*, 12.

⁴³ Tom Steenbergen, *Poppioniers* (Uithoorn 2017) 4.

⁴⁴ Tom Steenbergen, *Popparadijs*, (Amsterdam 2020) 7.

met een proces van ontzuiling. De strakke scheidslijnen tussen de verschillende groeperingen begonnen te vervagen, en de eens zo onaantastbare autoriteiten raakten de greep op hun achterban kwijt'.⁴⁵ En ook in Zwolle nam volgens de historicus de jeugd in de jaren vijftig en zestig een eigen plaats in, en dan nog eentje waarmee de gevestigde elite niet helemaal in haar nopjes was. 'Jongeren ontwikkelden een eigen cultuur en zetten zich door middel van leefstijl, muziek, kleding en haardracht af tegen de gebeitelde normen en waarden', en 'de gevestigde orde ergerde zich aan de rondhangende, opgeschoten hoop der natie'.⁴⁶ Vervolgens doet hij kort en bondig uit de doeken hoe de gemeente zich opstelde teneinde dit jeugdprobleem in goed banen te leiden. Het is al een eerste indicatie wat dit onderzoek met betrekking tot Zwolle kan bijdragen: een nadere beschouwing op de relatie gemeente en Hedon en de jongeren. Maar ook op algemener niveau is het weer een casus over jongerencentra en de relatie met de gevestigde orde of gezagsdragers.

Dan zijn er de fotoboeken van fotografen Dick en Coleta Hogekamp, getiteld *Zwolle, tijd van verandering*, die zich richten op de jaren vijftig, zestig en zeventig, en die van persfotograaf Dolf Henneke, *De Zwolse Lente 1945-1976*. Beide boeken laten de ontwikkeling zien van een naoorlogse, kleine, burgerlijke stad tot een grootstedelijk bolwerk in het oosten des lands. Met alle eerder genoemde bronnen een bewijs van hoe Zwolle zich in pas met grotere steden op vrijwel identieke wijze ontwikkelde, zij het soms wat later en niet op alle gebieden even identiek. 'De jaren vijftig, zestig en zeventig waren in Zwolle, net als elders in het land, een periode van opbouw'.⁴⁷ We kunnen voorzichtig concluderen dat ook in werken van dit kaliber duidelijk naar voren komt dat zeker midden jaren zestig Zwolle op de meeste gebieden gelijke tred hield met de rest van het land. Dat het niet onbelangrijk is voor de studie naar Hedon in Zwolle en dan met name de bijzondere positie die het in het begin innam in de ogen van velen, blijkt wel uit *De Zwolse Lente*, waarin al meteen in het voorwoord wordt gesteld dat veel Zwollenaren de eerste decennia na ww2 als 'een tijd van stilstand en stagnatie' zullen zien, maar dat bij nadere beschouwing 'een heel ander beeld' naar voren komt.⁴⁸

Veel meer van toepassing op de studie naar Hedon is een uitgave van het Zwolsch Historisch Tijdschrift, waarin een artikel staat over de explosieve groei van popmuziek van het midden van de jaren zestig tot beginjaren zeventig in Zwolle. 'Den Haag is met stip 'beatstad' nummer één, maar in het hele land staan de jaren zestig voor een kentering in de tienercultuur en vooral de muzieksce­ne. Ook in de toen nog zo rustige, provinciestad Zwolle'.⁴⁹ Niet alleen geeft dit weer wat de plaats van Zwolle op muziekgebied ten opzichte van grotere steden was, maar dat er wel degelijk reuring was onder de jeugd in Zwolle.

Dat het Zwols Historisch Tijdschrift meer informatie biedt over de aspecten jeugd­cultuur, vrije tijd en de rol van de gevestigde orde, blijkt wel bij het doornemen van de schat aan artikelen die in de loop van de jaren zijn verschenen door een kleurrijk pallet aan historici. Zo wordt er door Jan van de Wetering vastgesteld dat Zwolle het 'schoolvoorbeeld' van een provinciestad was in de jaren zestig, maar dat dat imago vanaf het midden van dat decennium snel verdween. 'In de tweede helft van de jaren zestig veranderde dat razendsnel. In navolging van de grote steden ontstond een jeugd­cultuur, die sterk contrasteerde met de tradities en conventies van de oudere generaties', een citaat dat boekdelen spreekt en nog eens gevolgd wordt door 'ook in Zwolle schiepen teenagers, nozems, provo's en hippies een eigen cultuur'.⁵⁰

⁴⁵ Jan ten Hove, *Geschiedenis van Zwolle* (Zwolle 2004) 566.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Coleta en Dick Hogekamp, *Zwolle, tijd van verandering* (Zaltbommel 2005) 3.

⁴⁸ Dolf Henneke, *De Zwolse Lente 1945-1976* (Zwolle 2018) 4.

⁴⁹ Harry Bouwhuis, 'Zwolse beat in de 'sixties'', *Zwols Historisch Tijdschrift* 4 (2018) 176.

⁵⁰ Jan van de Wetering, 'Zwolle in de jaren zestig, aflevering 17 en slot: Dromen tussen Groot Zwolle en Madurodam (1969)', *Zwols Historisch Tijdschrift* 3 (2019) 146.

Maar ook dit tijdschrift kijkt verder dan enkel de jaren zestig en de jeugdcultuur. Ook op het gebied van citybranding, onlosmakelijk verbonden met het zich toe-eigenen van de jeugdcultuur als marketing instrument, laat Zwolle een ontwikkeling zien die gekoppeld kan worden aan Hedon. 'Het Zwols imago van een wat duffe, weinig initiatiefrijke stad moest worden opgepoetst',⁵¹ schrijft historicus Frank Inklaar over het 700-jarig bestaan van de stad, die zich wilde profileren als Hanzestad met een rijke historie en mogelijkheden. Bij het 750-jarige bestaan kregen de jongeren een prominente rol doordat ze een heus popfestival mochten organiseren waarbij Hedon de leidende rol kreeg. Het zou een van de eerste, echte festivals worden.

Bovenstaande krijgt meer gewicht wanneer we kijken naar een artikel van historicus Hans Mommaas waarin hij schrijft over citybranding en 'cultural clusters' in *Cultural clusters and the Post-Industrial City*, en dat steeds meer steden in Nederland in de loop van de tijd zich intensiever gingen bezighouden met het culturele imago van de stad. 'Additionally, cultural clustering strategies represent a next stage in the on-going use of culture and the arts as urban regeneration resources'.⁵² Zwolle ging dus mee in die ontwikkeling en Hedon maakte daar deel van uit. Wederom een voorbeeld van relevantie van deze studie.

Vrije tijd en jongeren krijgen een prominente rol in *Speeltuinvetier en buurtgevoel in Zwolse wijken*, door journalist Harry Bouwhuis, die laat zien dat, ondanks de roerige jaren vijftig en zestig, met ontzuiling als leidend thema, 'het buurtgevoel groot was', en dat er in diezelfde decennia 'veel wandelverenigingen' in de stad waren, geleid door kerken.⁵³ Jan van de Wetering schrijft in hetzelfde medium ook over de vrije tijd en toerisme in Zwolle, door de eeuwen heen, waarbij het stuk over de jaren zestig interessant is, mede door de wat boude waarneming dat er in dat decennium 'weinig attracties, weinig horeca' waren, dat je 'een kanon kon afschieten in de Diezerstraat zonder iemand te raken', en dat een actiegroep in de jaren zeventig pas iets ging doen aan deze status.⁵⁴ De link met een verveeld deel van de jeugd en gebruikers ligt voor de hand.

Dit werk biedt een heel nieuw perspectief, namelijk dat de gemeenten op een gegeven moment geen tegenstanders meer waren in die zin dat ze voortdurend de jeugd de wacht aanriep, maar dat het allemaal onderdeel werd van een beleid dat erop gericht was een stad aantrekkelijk te maken. Het sluit mooi aan bij het debat over de vraag of de gevestigde orde nu tegen of voor de jeugd was en het onderzoek naar Hedon is des te relevanter omdat het laat zien wanneer voor Zwolle het imago en citybranding mee begon te tellen in het proces rondom jeugdbeleid en of dit een afspiegeling was op landelijk niveau.

Onderzoek en relevantie

In het voorgaande is naar voren gekomen dat het onderzoek naar Hedon uiteenvalt in meerdere aspecten, elk met hun eigen bijdrage voor de wetenschap en de eerste betreft de ontwikkeling van Hedon als popcentrum. In dit onderzoek zal gekeken worden naar wat de popcentra hebben gedaan in de rest van Nederland en in die hoedanigheid zal dit onderzoek als casus extra bewijs kunnen dienen en informatie kunnen verschaffen voor aanverwante studies. Tegelijkertijd zal het onderzoek een bijdrage kunnen leveren door Hedon als casus aan te voeren middels een analyse van

⁵¹ Frank Inklaar, 'Hanzestad Zwolle, het ontstaan van een nieuw imago', *Zwols Historisch Tijdschrift* 2 (2017) 83.

⁵² Hans Mommaas, 'Cultural cluster and the Post-Industrial City: Towards the remapping of Urban Cultural Policy', *Urban Studies*, vol. 41, no 3 (Amsterdam 2004) 507-532.

⁵³ Jan van de Wetering, 'Speeltuinvetier en buurtgevoel in Zwolse wijken', *Zwols Historisch Tijdschrift* 4 (2019) 185.

⁵⁴ Jan van de Wetering, 'De geboorte van het Zwolse toerisme', *Zwols Historisch Tijdschrift* 3 (2020) 139.

ontwikkelingen op de gebieden van vrije tijd, muziek en de rol die het centrum speelde op lokaal niveau als beleidsonderdeel van stadsimago en citybranding.

De jeugdcultuur was bepalend in de vormgeving van het jongeren centrum. Niet voor niets was 'OJC' (Open Jongeren Centrum) het oorspronkelijke voorvoegsel van Hedon, en niet voor niets was het merendeel van de activiteiten gericht op de opvang van de jongeren die met de ziel onder de armen liepen. Tegenwoordig, echter, is Hedon niet meer specifiek gericht op jongeren en in het begin van het nieuwe millennium werd bewust afscheid genomen van de focus op jongeren. Tegelijkertijd is het zo dat, zoals Hedon op de website zelf aangeeft, 'de jeugd nog steeds in het dna zit'⁵⁵, maar dat het letterlijk naar de randen is geschoven van de activiteiten middels allerhande projecten waar de jeugd gestimuleerd wordt tot culturele ontwikkeling.

Er is veel geschreven over het relatief nieuwe fenomeen jeugdcultuur en de verstandhouding van deze groep tot de gevestigde orde. Deze groep omvat ouders, docenten, politici en andere gezagsdragers. Vooral in de jaren vijftig en zestig werd deze verstandhouding op scherp gesteld door de stormachtige ontwikkeling van de jeugdigen die een eigen plek en cultuur in de maatschappij opeisten. 'Ouderen keken naar de jeugd als een stelletje halve wilden die uit alle macht in het gareel moest worden gebracht. Jarenlang heeft men getracht ongepast gedrag van de verwilderde jeugd te beteugelen'.⁵⁶

Vanaf het begin van haar bestaan heeft Hedon altijd als stichting geressorteed onder de paraplu van sociale welzijnsstichtingen zoals SSKWZ en tegenwoordig TRAVERS jeugd en welzijn. Dat er echt een legitimatie van bovenaf was blijkt wel uit een artikel uit het krantje, door Hedon destijds uitgegeven, genaamd *Katvis*. 'De minister van Sociale Zaken wilde dat er centra opgericht werden om jongeren een plek te geven om vorm te geven aan het leven zoals zij dat voor zich zagen'.⁵⁷

Hierin vinden we dan ook de belangrijkste bijdrage die dit onderzoek zal kunnen leveren. Het is de analyse van de verstandhouding tussen deze groep van morele bewakers en de jeugd die dit onderzoek als wetenschappelijke bijdrage waardevol maken. Daarin is het definiëren van die gevestigde orde lastig in herkenbare hokjes te plaatsen, juist omdat ook hier de nodige uitzonderingen waren die de jeugd anders benaderden. Maar Righart heeft bij het beschrijven van de jaren zestig duidelijk de vooroorlogse, volwassen generatie voor ogen als het gaat om de gevestigde orde.⁵⁸ Duivenvoorde benoemt de groep vaak als 'de autoriteiten'⁵⁹, en Kennedy heeft het over de 'overheden'.⁶⁰

Analyse en benadering van het onderzoek

Vanuit het perspectief van gevestigde elite versus de zich steeds meer profilerende jeugdcultuur ga ik pogen de veranderende functie van Hedon door de jaren heen te duiden. Dat een popcentrum met de jaren verandert, is een gegeven, maar een stuk interessanter is het om te kijken wat de heersende elite vond van de plaats die een dergelijk jongeren centrum in de gemeenschap wilde innemen. Dat dat geen uitgemaakte zaak is, blijkt wel uit het feit dat de ene historicus de rol van de gevestigde orde als toegeeflijk en tolerant vindt, terwijl de ander geen alinea voorbij laat gaan zonder te

⁵⁵ www.hedon.nl, homepage, laatst geraadpleegd op 12/05/'22.

⁵⁶ Duivenvoorde, *De rebelse jaren*, 17.

⁵⁷ Historisch Centrum Overijssel, inventarisnummer 93778, *Katvis*, huisorgaan van Hedon, mei '81, 2.

⁵⁸ Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 10.

⁵⁹ Duivenvoorde, *De rebelse jaren*, 22

⁶⁰ Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw*, 7.

noemen dat jongerengroepen met preek en pepperspray terug in hun hokken geduwd moesten worden.

Duivenvoorde behoort tot op zekere hoogte bij de laatste groep. Alleen al de titel van zijn werk, *Rebelse jeugd*, geeft aan dat, of het nu zijn conclusie is of niet, de jeugd in die tijd door de meeste mensen die volwassenheid hadden bereikt voor en tijdens ww2, als een hinderlijk en agressief verschijnsel werd gezien dat dus, zoals eerder gezegd, beteugeld moest worden. Vanaf de kansel werd vuur en verdoemenis gepreikt en de meeste politici spraken schande van de nozems en in latere jaren de hippies, provo's en andere minder duidelijk te benoemen geesten die in ieder geval een seksuele vrijheid nastreefden die er volgens velen niet hoorde te zijn, evenals het vrijelijke gebruik van drugs.⁶¹ Dat het beteugelen van de losgeslagen jeugd volgens Duivenvoorde niet met zachte hand gebeurde en eigenlijk de standaard reactie was van de elite, bewijst hij door tal van anekdotes. 'De provo's en hun sympathisanten zijn door de autoriteiten geschoffeerd, geïntimideerd, in elkaar geslagen en gevangengezet'.⁶²

Righart liet dit geluid van rebellie en repressie al eerder horen en concludeert dat de jeugdcultuur zich niet zonder slag of stoot heeft kunnen ontwikkelen en dat het deze strijd was die latere decennia zeker heeft gevormd. 'mede doordat deze jongerencultuur zich tegenover de ascetisch-puriteinse Vooroorlogse Generatie ontwikkelde, kreeg zij een uitgesproken hedonistisch karakter'.⁶³ Dat uit dit citaat vooralsnog geen onderdrukking van de jongeren wordt aangetoond, is in deze fase van het onderzoek nog niet erg. Belangrijker is dat Righart de jongeren duidelijk tegenover een starre en conservatieve elite plaatst.

Daar tegenover hebben we gezien dat andere historici, zoals Jan ten Hove, Tom Steenbergen en Robert Haagsma, zij het schuchter en zijdelings, op hun beurt aangeven dat de er bepaalde ontwikkelingen gaande waren die een duidelijk toleranter beeld van de gevestigde orde schetsen. Onder toezien oog van veel de politiek, daarbij gesteund door de verschillende zuilen en ouders, kreeg de jeugd uiteindelijk, eind jaren zestig, begin jaren zeventig, haar eigen plekken om volgens haar eigen normen en waarden te leven. Jeugdclubs ontstonden in rap tempo in Nederland en de (lokale) overheid leverde ruimte door middel van gebouwen en subsidies, met een schuchter beleid dat het begin zou inluiden van een steeds verder ontwikkelend en moderner wordend jeugdbeleid.

Kennedy gaat dieper op dat aspect in. Het is deze historicus die, in tegenstelling tot het algemeen geaccepteerde beeld van een wanhopig om zich heen knuppelende gevestigde orde, aangeeft dat nergens anders dan in Nederland een dergelijke ontwikkeling heeft kunnen plaatsvinden, vooral door een tolerante groep gezagsdragers die wellicht niet altijd achter ontwikkelingen stonden, maar inzagen dat de ruimte er moest zijn, juist om erger te voorkomen. 'Nederland dankt zijn tolerante en progressieve klimaat aan een heterogene groep behoedzame gezagsdragers die zich zoveel zorgen maakte over het in de hand houden van ontwikkelingen, dat zij gedrag mogelijk maakte, en zelfs stimuleerde, dat in andere landen niet zou worden geduld'.⁶⁴

Hoewel hij dus zegt, met betrekking tot de houding van gemeente en landelijke overheid, dat de overheden vaak kozen voor verandering boven bestrijding wanneer oog in oog met de provo's en dat de jeugd zich kon ontwikkelen door een tolerant klimaat, geschapen door een politiek van pragmatisme ten aanzien van een broodnodige wederopbouw vindt Duivenvoorde een dergelijke aanname te kort door de bocht. Hij zegt dat de gevestigde orde enorm hard is opgetreden tegenover de provo's en dat daardoor stelselmatig haar eigen positie zó onder druk kwam te staan, dat zij als het ware gedwongen werd tot overdenking, resulterend in een veranderende houding.⁶⁵ Dus waar de

⁶¹ Duivenvoorde, *De rebelse jaren*, 22-23.

⁶² Duivenvoorde, *De rebelse jaren*, 22.

⁶³ Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 27.

⁶⁴ Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw*, 10.

⁶⁵ Duivenvoorde, *De rebelse jaren*, 7-8.

een zegt dat er bepaald geen revolutie plaatsvond, zegt de ander dat deze er juist wel was, met overigens eenzelfde effect.

Extra bewijs voor een tolerantere gevestigde orde levert Kennedy in een artikel over het Nederlandse drugsbeleid van 1976 tot nu. In 'Geef die joint eens door', over 'het problematisch idealisme van het Nederlandse softdrugsbeleid, 1976 tot heden'⁶⁶ en hoe de overheid, landelijk en gemeentelijk, al decennialang worstelen met de legalisatie en het gedogen van softdrugs. Dat dit verband houdt met Hedon, haar jeugdige bezoekers en de rol van de gemeente, is duidelijk. Het gedogen of anderszins accepteren van softdrugs door de gemeente kan niet anders dan te maken hebben met tolerantie en ruimte voor ontwikkeling van een jongerencentrum als Hedon, die, zoals we zullen zien, aanvankelijk ook daadwerkelijk als doel had het bij elkaar brengen van twee groepen: de dolende gebruiker en alternatieve jongeren. En dan is er ook nog Kennedy's overtuiging dat tolerantie een klimaat schiep voor vooruitgang. 'Terwijl in omliggende landen de drugswetten werden aangescherpt, riep de Nederlandse overheid commissies van deskundigen in het leven om haar te adviseren over wat te doen met jeugdige blowers'.⁶⁷

Bovenstaande maakt het interessant om de ontwikkeling van Hedon te gaan analyseren door te kijken naar de rol van de gemeente en andere groepen behorend tot de gevestigde orde en het jongerenaspect van Hedon door de jaren heen. Vanuit dit perspectief en deze methode van analyse kan deze studie een belangrijke bijdrage leveren aan kennis over de immer veranderende relatie tussen de jeugd en de gevestigde orde en wat het eventueel betekent voor het toekomstig beleid. Niet enkel als lokale casus voor de lokale overheid voor toekomstig jeugd- en jongerenbeleid, maar ook in de landelijke discussie over welke houding van de gevestigde orde wat voor invloed heeft op de jongeren.

Om een goed beeld te krijgen van de rol van de gevestigde orde, is het wel goed om helder te hebben wie of wat die gevestigde orde dan is. Eerder is al genoemd dat de jeugd het gros van ouders, leraren en gezagsdragers tegenover zich vond, dus dat lijkt een klare zaak. Tegelijkertijd is het lastig om er precies de vinger achter te krijgen wat ouders en docenten vonden van de ontwikkelingen van Hedon, omdat deze twee groepen geen organen hadden en hebben waar hun mening keurig verwoord staat. Dat laat echter onverlet dat waar mogelijk, het goed zou zijn om de standpunten te achterhalen. Krantenartikelen zouden wellicht inzicht kunnen geven.

De groep die het meest zichtbaar is wordt gevormd door de gezagsdragers, en dan met name de verstrekker van subsidies, de landelijke en lokale overheden. Om te achterhalen wat de standpunten omtrent Hedon waren en zijn, is het goed om de beleidstukken te raadplegen in de vorm van jaarverslagen, beleidsprogramma's en ook verslagen van vergaderingen evenals specifieke artikelen in het Zwols Historisch Tijdschrift, geschreven door journalisten en historici. Waar mogelijk zullen ook beleidstukken van Hedon zelf geraadpleegd worden. De werken van Duivenvoorde en Kennedy dienen ter definiëring van de gevestigde orde. De eerste heeft het over de autoriteiten en de tweede over de overheden, waarbij Duivenvoorde de autoriteiten wat nader definieert als zijnde de vooroorlogse, volwassen generatie. Evengoed zal deze studie niet enkel de (lokale) overheden als de enige partij tegenover de jeugd bekijken, maar zullen andere partijen ook in bepaalde opzichten meegenomen worden.

De studie naar Hedon en haar al dan niet veranderende functionaliteit zal beginnen met een heldere en krachtige schets van de jeugdcultuur in den lande en specifiek Zwolle in de beginjaren zeventig, de periode van oprichting van Hedon. Daartoe zal ik de ontwikkeling van de jeugdcultuur vanaf de jaren vijftig duiden, gebaseerd op werken hierboven genoemd. Ook neem de relatie van de

⁶⁶ Gemma Blok en James Kennedy, 'Geef die joint eens door. Het problematische idealisme van het Nederlandse softdrugsbeleid, 1976-heden', in: Peter van Dam, Bram Mellink en Juke Turpijn (eds.), *Onbehagen in de polder. Nederland in conflict na 1795* (Amsterdam 2014) 89 - 111, aldaar 89.

⁶⁷ Blok en Kennedy, *Geef die joint eens door*, 90.

gevestigde orde tot de jeugd in die periode in ogenschouw, maar dan uitgaande van de beschouwingen van Righart, Duivenvoorde en Kenndy.

Uiteindelijk zal dit tot een conclusie leiden waar middels de voorgaande hoofdstukken een antwoord gegeven kan worden op de vraag hoe de functie van Hedon en onder invloed waarvan, is veranderd gedurende haar bestaan vanaf 1974 tot nu.

Hoofdstuk 2: Hulpvaardig Hedon

Ontwikkeling van de naoorlogse jeugdcultuur en aanloop naar de oprichting van Hedon

Hedon werd als open jongeren centrum opgericht, en daarom zal dit hoofdstuk een nadere blik werpen op naoorlogse jeugdculturen. Als eerste deel zal een globaal overzicht van de opkomst van een aparte jeugdcultuur sinds de jaren vijftig worden geschetst. Hierna richt de blik zich op Zwolle. Door middel van historische werken over die tijd, jeugdbeleid en Zwolle en archiefmateriaal zoals beleidsnota's en krantenartikelen, zal vervolgens gekeken worden naar de houding van de gevestigde orde jegens de opkomende jeugdcultuur en het ontwikkelen van jeugdbeleid om daarna naar Zwolle zelf te kijken om dan uiteindelijk een goed antwoord te kunnen geven op de vragen waarom en met welke visie Hedon werd opgericht en welke functie of functies het centrum had en welke rol de gemeente Zwolle daarin speelde.

Jeugdcultuur van ei tot kuiken en kip

Bij de oprichting van OJC Hedon, in 1973, was er geen sprake van een schreeuwende krantenkop die repte van weer een zwaar bevochten stap in de roerige ontwikkeling van de jeugdcultuur. Ook stonden er geen rijen ME'ers met rieten schilden om opruiende jongeren de juiste kant op te drijven. Het oprichten van Hedon gebeurde als logisch gevolg van een zich ontwikkelend jeugdbeleid, zowel landelijk als lokaal en was, wanneer we het fenomeen jeugdontwikkeling in ogenschouw nemen, geen verrassing.

In de loop van de jaren vijftig eisten jongeren steeds meer hun eigen plaats op binnen de maatschappij. De jaren na de Tweede Wereldoorlog stond de wederopbouw van Nederland centraal en ieder speelde daarin zijn eigen rol. De jeugd was vermomd als volwassenen en ging na school meteen aan het werk, met uitzondering van de studenten, die als enige groep iets een soort aparte categorie vormde. Maar Kitty de Leeuw laat duidelijk zien dat met de jaren er aan een aantal randvoorwaarden voldaan werd waardoor de jeugd zich meer kon onderscheiden van de wereld van de volwassenen. Door de stijgende welvaart kregen de jongeren de beschikking over meer geld dat uitgegeven kon worden aan steeds meer populaire items die na de schaarste van de jaren veertig weer in grotere getale beschikbaar werden.⁶⁸

Tegelijkertijd was er de inrichting van de maatschappij zoals die door de vooroorlogse generatie was ingericht. De jeugd werd geacht hard te werken, zowel in een baan als op school, allemaal voor later, en dat diende ook te gebeuren in de eigen maatschappelijke zuil, vaak religieus van aard. Dat dit na de Tweede Wereldoorlog steeds meer als een dwangbuis dan levensgids voor de jeugd ging werken, kwam door de aard van de opgroeiende jongeling en de toenemende welvaart. Vertier, eerst vooral iets wat binnen het gezin gezocht moest worden, leek veel interessanter buitenshuis.⁶⁹

Deze breuk tussen twee werelden bleef niet zonder problemen. De elite die normen waarden bepaalde zag vanaf midden jaren vijftig binnen de jongerenpopulatie twee subgroepen ontstaan die een ander soort vertier voor ogen hadden dan Mens-erger-je-niet voor de gaskachel in de woonkamer: de nozems en de artistiekelingen. De eerste groep ging gekleed leren jassen en petticoats, kamde vetkuiven en föhnde suikerspinnen en luisterde naar blues en rock 'n' roll,

⁶⁸ Kitty de Leeuw, *Jong!* (Zwolle 2000) 22-27

⁶⁹ Ibidem.

overgewaaid muziekstijlen uit Amerika. De tweede groep droeg bij voorkeur donker, las nieuwe stromingen in de literatuur en luisterde naar moderne jazz.⁷⁰

Hoewel dat allemaal ogenschijnlijk geen reden leek voor maatschappelijke onrust, voelde de gevestigde orde deze wel degelijk. De teksten van de overgewaaid muziekstijlen lieten niets te wensen over aan seksualiteit en de moderne bebop van Miles Davis en Charlie Parker waren in het meest gunstige geval opzwevend te noemen. Politie, (plaatselijke) overheden, kerkbesturen en ouders zagen geen onderscheid tussen beide groepen, enkel overeenkomsten: de jeugd liep bandeloos over straat, zong obscene teksten en danste op een manier die zó zondig was dat het met geen woorden beschreven kon worden. Het optreden van de wapenstok van de morele bewakers, de politie, was willekeurig behalve dan dat het immer tegen bovengenoemde groepen was. Zo werden er thuis arrestaties gepleegd wegens overlast van feestjes, trappen van belangrijke gebouwen regelmatig schoongeveegd door politie en de media berichtten vaak over dit soort voorvallen zonder daarbij de kant van de jeugd te belichten.⁷¹

De jeugdcultuur werd niet ineens na de Tweede Wereldoorlog uitgevonden. In de loop van de negentiende eeuw werden de jongeren als groepering voor het eerst al als een aparte groep gezien vanwege het feit dat de meesten geacht werden naar school te gaan door de invoer van allerhande onderwijswetten. Bovendien, zoals Naber en Knibbels schrijven, waren er al langer typische jongereninstituten zoals de Padvinderij en, in Duitsland bijvoorbeeld, de Wandervogel. Jongeren waren er altijd al, en zo ook hun biologische en mentale ontwikkeling. Doordat in de midden van de jaren vijftig er meer mogelijkheden waren voor jongeren om deze fysieke en mentale ontwikkeling openlijker en bewuster door te maken, werd de jeugd zichtbaarder. Maar, zoals Ter Borgt en Hibbel schrijven, ook in die tijd wisten wetenschappers al wel dat jongeren een persoonlijke identiteit moesten ontwikkelen en na de Tweede Wereldoorlog was het mogelijk om dat te doen volgens normen en waarden die de jeugd zelf belangrijk vond.⁷²

Toch was de onrust die de oudere garde voelde ten aanzien van de jeugd ook niet voorbehouden aan de jaren vijftig. Al voor 1900 beseften de volwassenen dat het in de aard van de jeugd lag om zich af te zetten en andere dingen leuk te vinden dan wat de volwassenen hen voorschreven. Toch viel, met name door de overheersende invloed van de religieuze zuilen, alle losbandigheid goed aan banden te leggen en bewoog de jeugd zich zonder al teveel grilligheid binnen de lijnen van hun eigen milieu.⁷³

Maar de jeugd eiste in de loop der tijd haar eigen plaats op. Dat de gevestigde orde daar niet blij mee was, was vooral te danken aan het feit dat de grootste bevolkingsgroep, de bourgeoisie, dacht alles prima op orde hebben en zijn maatstaf langs elke ontwikkeling kon leggen. Maar bij het ontstaan van wild dansende, swingende en zingende pubers, verloor deze grote algemeenheid zijn monopolie. En dat ging niet zonder slag of stoot.⁷⁴

Het was een roerige tijd, de tijd van midden jaren vijftig tot eind jaren zestig, in Nederland. Anderhalf decennium had, volgens veel historici, de gevestigde orde haar handen vol aan de 'demonstraties, rellen en onlusten', die leidden tot 'hardhandig politieoptreden en felle reacties van de autoriteiten'.⁷⁵ De voorbeelden van openlijk geweld tussen beide partijen, de jeugd en de gevestigde orde, vertegenwoordigd door de politie, zijn zo talrijk, volgens Duivenvoorde, dat er wel

⁷⁰ De Leeuw, *Jong!*, 27.

⁷¹ Ibidem, 29.

⁷² Tom ter Borgt en Belinde Hibbel, *Wilde jaren* (Utrecht 2000) 22-33.

⁷³ Ibidem, 42-43.

⁷⁴ Ibidem, 62-63.

⁷⁵ Duivenvoorde, *De rebelse jaren*, 6.

degelijk gesproken kan worden over een revolutionaire tijd waarbij de jeugd zich bijkans vechtenderhand een plaats heeft moeten veroveren in de maatschappij.⁷⁶

Daarbij moet wel de kanttekening geplaatst worden dat niet de hele jeugd over een kam geschoren mag worden. Een deel van de jeugd eind jaren vijftig en zestig werkte hard om Nederland weer herbouwd te krijgen. Een ander deel leefde meer uithuizig. Maar deze beide groepen verlangden wel degelijk naar een eigen aandeel in de wederopbouw en genoot, vanuit hun leeftijd en ontwikkeling op expressievere wijze van eigen kledingstijl, muziek en het uitgaansleven.⁷⁷ Dat de morele en wettelijke gezagsdragers concludeerden dat 'de maatschappelijke orde op het spel stond' en de jeugd zich massaal schuldig maakte aan 'onmaatschappelijk gedrag', door het lastigvallen van voorbijgangers, het hinderen van verkeer en 'lawaaig en agressief het straatbeeld' beheersten, leidde al snel inderdaad tot botsingen die inderdaad aan revoluties deden denken.⁷⁸ Films met een verderfelijk karakter werden vergezeld door alom aanwezige politie en tot in de jaren zestig waren bepaalde concerten, zoals die van de Rolling Stones in het Kurhaus te Scheveningen, alleen te bereiken door een dikke haag van wetshandhavers, wat ook toen uitliep op vechtpartijen en andere ongeregelheden.

De jaren zestig

Dieper in de jaren zestig bekoelde de verhitte jeugd enigszins, de angel leek eruit, maar dat betekende niet dat vooral de oudere generatie opgelucht kon ademhalen. Waar in de jaren vijftig de opruiende jeugd als een onverkwikkelijk randverschijnsel kon worden beschouwd, in de jaren zestig liepen beduidend meer jongeren niet in de maat van de gevestigde orde. En eigenlijk stonden er twee thema's centraal waarbij de opzweepende muziek en de glimmende vetkuiven van de nozems onschuldig afstaken: seksuele vrijheid en geestverruimende middelen.

In de jaren zestig was er niet meer altijd een hevige clash tussen de gevestigde orde met haar eeuwenoude morele opvattingen aan de ene kant, en aan de andere kant de jeugd die een alternatieve set aan normen en waarden met ontbloot zwaard wilde introduceren. De gevestigde orde zelf schudde intussen ook op haar grondvesten. De vooroorlogse normen en waarden werden ingehaald door de economische groei, het streven naar de wederopbouw, de verdeling van de nieuw verkregen welvaart en, volgens het schrijven van Righart, het 'besef dat de oude, gevestigde politieke structuren het binnenkort zouden moeten afleggen tegen de krachten van het nieuwe'. De gevestigde orde raakte steeds meer 'overtuigd van de onafwendbaarheid van de moderniteit'.⁷⁹

Tegelijkertijd hield diezelfde gevestigde orde wel vast aan normen en waarden zoals seksualiteit en gezagsverhoudingen. Beide groepen waren bezig met een zoektocht naar een nieuwe identiteit waarbij juist die zaken waaraan beiden een heel andere invulling wilden geven, door beide groepen als onbespreekbaar werden beschouwd.⁸⁰

Maar de jeugdcultuur bleek een niet in bedwang te houden beweging. Naast werk en inkomen werd steeds meer gezocht naar vormen van vermaak die voor een eigen identiteit konden zorgen. Spirituele invulling van vrije tijd kwam als een reactie op de vele oorlogen die allerlei landen op verschillende tonelen aan het uitvechten waren, ogenschijnlijk zonder doel, behalve dan het in

⁷⁶ Duivenvoorde, *De rebelse jaren*, 6-9.

⁷⁷ Ter Borgt en Hibbel, *Wilde jaren*, 70.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 26.

⁸⁰ Ibidem.

stand houden van het kapitalisme en materialisme.⁸¹ De jeugd wilde geen einddoel dat even voorspelbaar als saai was. De jeugd wilde zoeken, en het was de zoektocht die waardevoller was dan de baan en daarna het pensioen. De jeugdigen die daarin de extremen opzochten, de hippies, 'hechten grote waarde aan het gevoel, spontaniteit en hechting aan een gemeenschap', welke waarden hen wel, samen met esoterische ontdekkingsreizen, 'ontvankelijk voor drugs' maakten. Hennep en LSD deden de wereld voor hun ogen en geest veranderen op een manier zoals volwassenen dat niet konden of wilden.⁸²

Muziek speelde een belangrijke rol in het tot stand komen van de jeugdbeweging. In de jaren vijftig was het de rock 'n' roll met de bijbehorende seksuele dansen, in de jaren zestig kreeg de beatmuziek van de Beatles een stevige grip op de jongeren. Kennedy laat zien dat gaandeweg, hand in hand met spiritualiteit en het zoeken naar een eigen identiteit, de muziek, en daarmee ook de jongerencultuur zelf, meer een politieke rol kreeg. Ongelijkheid en oorlogen werden bekritiseerd in protestsongs van artiesten zoals Bob Dylan en in Nederland kreeg de beweging 'Provo', alhoewel het meer een 'ideeënbom' dan een gestructureerde partij was, in 1966 zelfs een zetel in de Amsterdamse gemeenteraad. Dat meteen na de installatie de beweging door het politiseren eigenlijk 'op sterven na dood was' gaf aan dat de jeugdbeweging zich niet op dat vlak wilde bezighouden. Wie de idealen op politiek niveau wilde bewerkstelligen, kwam in de jaren zeventig terecht in gepolariseerde gebieden, vormgegeven door politieke partijen.⁸³

Evengoed kan uit Kennedy's werk geconcludeerd worden dat de jeugdbeweging uit het ei kwam in de jaren vijftig en dat de verhouding tussen de wild dansende en hedonistische jeugd en de vooroorlogse normen en waarden van de gevestigde orde op dusdanig gespannen voet stond, dat een rustiger jeugd in de loop van de jaren zestig niet verwacht mocht worden.⁸⁴ Toch bleek dat, bij het begin van het nieuwe decennium, de jaren zeventig, het besef bij de gevestigde orde begon te dagen dat de jeugd er niet alleen wás, maar ook zou blijven, evenals hun seksuele moraal en hang naar verdoovende middelen.

Eind jaren zestig was het voor de overheid duidelijk dat de jeugd een eigen plek moest hebben en zeker de jongeren die kwetsbaar waren. Dat leidde tot een op overheid samengestelde visie die weer resulteerde in de oprichting van enkele instituten die gericht waren op hulp aan jongeren met problemen zoals de wat alternatieve stichtingen de Sosjale Joenit en Release in 1968 en het JAC in 1974 voor de jeugdzorg. Dat de jongeren een eigen plek moesten hebben, was duidelijk, maar zoals we eerder al zagen, sommige groepen hadden een eigen plek nodig in verband met problemen zoals drugsverslavingen. Maar in 1974 werd de Gemengde Interdepartementale Werkgroep Jeugdwelzijnsbeleid, oftewel Commissie MIK, samengesteld, die als officieel startpunt wordt gezien van het denken over het jeugdstelsel in Nederland.⁸⁵

Toch ontbrak een duidelijke overheidsvisie zodat dat in de jaren zeventig het jeugdbeleid niet goed van de grond kwam en dat de wens om hulp meer op maat te bieden en niet dwingend op te leggen enkel kon worden ingewilligd door een regionaal beleid. Iets wat door de Commissie MIK in een rapport in 1976 werd aangegeven.⁸⁶

⁸¹ Ter Borgt en Hibbel, *Wilde jaren*, 86.

⁸² Ibidem, 88-89.

⁸³ Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw*, 28-29.

⁸⁴ Ibidem, 31.

⁸⁵ J.M.A. Hermans, F. Verheij, C.H.C.J. van Nijnatten, M.A.W.L. Reuling, *Handboek Jeugdzorg deel 1: Stromingen en specifieke doelgroepen, volume 1*, (Houten, 2004) 33 – 34.

⁸⁶ Ibidem.

Zwolle: gevestigde orde en de jongeren

In Zwolle, provinciale hoofdstad in Overijssel, werd Hedon als jeugdsoos eind 1973 opgericht, in een tijd dat er overal in Nederland dit soort gelegenheden werden opgericht. In dit gedeelte kijken we naar de rol die de gemeente speelde bij de totstandkoming van Hedon. Drugs speelden inmiddels een belangrijke rol in het leven van juist die doelgroep die zich aangetrokken voelde tot Hedon, dus ook het beginnende drugsbeleid wordt gekoppeld aan de analyse.

Na de Tweede Wereldoorlog groeide, zoals Ten Hove aantoont, het aantal onderwijsinstellingen behoorlijk in Zwolle. Eerst ging dat nog via de pilaren van de verzuiling, met een snelle toename in de jaren vijftig van het confessionele onderwijs en op het einde van de jaren vijftig kon Zwolle bogen op een HTS en een eerste voorloper van wat later het conservatorium zou worden, als tweede stad van Nederland een door het rijk erkende muziekschool. Ook de basisscholen schoten als paddenstoelen uit de grond door de geboortegolf na de wereldoorlog. Al met al was er dus veel jeugd aanwezig en ook in Zwolle vormde door de langere leerplicht de jeugd al vanuit praktisch oogpunt een meer in het oog springende bevolkingsgroep.⁸⁷ Het resultaat was een groep jongeren die zichzelf met allerlei idealen ging identificeren en dat vooral in een meer structurele vrije tijd tot uiting wilde laten komen.

Zoals in de rest van Nederland, ontwikkelden de jongeren in Zwolle een geheel eigen cultuur, met eigen kleding, haardracht en muziek en zetten zich daarmee af van de 'gebeitelde normen en waarden'. In het begin van de jaren zestig, vertelt Ten Hove middels een sociologisch rapport over Zwolle, dat 'het steeds duidelijker wordt dat de jeugd niet geslaagd is in het verantwoord vullen van de vrije tijd'.⁸⁸ Dat hier de schuld bij de jeugd gelegd wordt, geeft aan dat ook in Zwolle de gevestigde orde haar eigen normen en waarden de maatstaf vond, en dat de jeugd zelf verantwoordelijk moest zijn voor goed gedrag.

Tegelijkertijd ontwikkelde de jeugdcultuur zich in Zwolle juist niet op de manier die de gezagselite voor ogen had en ook in de provinciale hoofdstad bereikten de muziekstijlen uit Amerika de geesten van jonge knapen en meiden. Bouwhuis, in het Zwols Historisch Tijdschrift, schrijft dat ook in de 'toen nog zo rustige, provinciestad Zwolle' in elke buurt en op elke school bandjes opgericht werden met vetkuiven heupschokkend achter de microfoon, in navolging van Elvis Presley, The King of Rock 'n' Roll. Maar toch leken niet alle leden van de oudere generatie altijd zo star als de geschiedschrijving ons wil doen geloven. Zo was er op het Christelijk Lyceum, begin jaren zestig, 'in een tijd dat er maar weinig kan', 'tot ieders verbazing zomaar groen licht om na het traditionele toneelstuk in stadsschouwburg Odeon te dansen in de rotondezaal van de Buitensoos'.⁸⁹

Dat de meeste bands snel van bezetting wisselden en even snel weer van het podium verdwenen, is volgens Bouwhuis treffend voor de jeugdcultuur in de jaren zestig. De razende jaren vijftig waren gaan liggen, maar de jaren zestig lieten een snelheid in sociale en culturele ontwikkeling zien die voor menig ouder, docent, prediker en gemeenteraadslid nauwelijks bij te houden waren. Maar dat zelfs het meest amateuristische bandje altijd voor volle kroegen of zaaltjes speelde, geeft aan dat de jeugd in Zwolle, in die roerige jaren zestig, een eigen, stevige plek aan het veroveren was in de Blauwvingerstad.⁹⁰

In het midden van de jaren zestig beseftte de gemeente Zwolle dat ze toch iets moest met de jeugd. Nu was er in Zwolle al het nodige gedaan om de jeugd in meer gecontroleerde banen te leiden. Dat was veelal op initiatief van de kerkelijke genootschappen, maar ook algemenere organisaties deden mee. Zo ontstond er bijvoorbeeld De Link, een soos voor middelbare scholieren

⁸⁷ Ten Hove, *Geschiedenis van Zwolle*, 569-570.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Harry Bouwhuis, 'Zwolse beat in de 'sixties'', *Zwols Historisch Tijdschrift* 4 (2018) 176-200.

⁹⁰ Ibidem.

en 'kamerbewoners', waarmee studenten werden bedoeld, en Klein Palvu, wat meer voor de politiek georiënteerd was. Maar meer dan een ruim woonkamergebeuren was het allemaal niet. Bovendien ontstonden er meerdere subgroepen die zich niet allemaal konden vinden in de bestaande verenigingen. Landelijk beseftte de overheid ook dat er het nodige diende te gebeuren en het is, hoewel geen strak samenspel tussen landelijke en lokale overheden, geen toeval, dat 1966 een belangrijk jaar was.

Volgens Ten Hove verschenen in dat jaar van overheidswege de nodige publicaties over de jeugd en wat ermee gedaan moest worden. Jeugdbeleid zou geplaatst moeten worden in het kader van welzijnsbeleid, was de overtuiging van de toenmalige minister Marga Klompé. Het ministerie maakte onderscheid tussen jeugdbeleid in enge zin en ruime zin. De laatste ging ook over werkgelegenheid, onderwijs en wetgeving, jeugdbeleid in enge zin ging echt over vrije tijdsbesteding. Hedon, evenals alle andere aan jeugd gekoppelde stichtingen en verenigingen in Zwolle, viel in de laatste categorie⁹¹. Dat de gemeente Zwolle de beleidsnota's vanuit de overheid las en serieus nam, blijkt wel uit het feit dat in dat zelfde jaar, 1966, de eerste moderne bar-dancing werd geopend waar de in aantal toenemende beatbands oefenden en optraden. Voor een andere, in omvang toenemende groep, de zogenaamde alternatieve jongerengroep, werd een jaar later, in 1967, aan de Thorbeckegracht het Sesjuntteejater opgericht. Het was deze soos die door de gemeente gesloten zou worden om vervolgens, enkele jaren later, plaats te maken voor Hedon.⁹²

Zoals al eerder aangegeven, versplinterde de maatschappij eind jaren zestig, begin jaren zeventig dusdanig, dat van 'een gevestigde orde' als enkel instituut geen sprake meer was. Veel jongeren waren nu meerderjarig geworden, en opgegroeid in een maatschappij die duidelijk uit de vooroorlogse normen en waardenvoegen barstte. Deze verruimde blik zorgde voor verschillende wensen, gebaseerd op verschillende normen en waardenpakketten. Wat overbleef om alles in goede banen te leiden, waren de gemeenten en de landelijke overheid, iets wat Duivenvoorde met 'autoriteiten' en Kennedy met 'overheden' beiden ook aangegeven in hun werk. Righarts definitie, namelijk die van de vooroorlogse generatie met overeenkomstig normen en waardenpakket, vormde niet meer de hoofdmoot van de bevolking. Voor dit onderzoek kies ik er dan ook voor om de twee partijen in de te analyseren relatie de jeugd en (lokale) overheid te laten zijn. Het was uiteindelijk de gemeente die de beslissende factor was in het vestigen van de stichting Hedon in het pand aan de Rembrandtlaan.

Dat de gemeente naar het einde van de jaren zestig toe van houding veranderde, blijkt uit wat er gebeurde na de sluiting van het Sesjuntteejater. Al snel na de oprichting in '67 kwamen er klachten over drugsgebruik, seksuele uitpattingen en geluidsoverlast. Nadat er een vechtpartij was uitgebroken in augustus 1971, kwam de politie ter plaatse en die trof, naast de vechtende personen, veel softdrugs aan. Vanwege een dik dossier, opgebouwd in de vier jaar van haar bestaan, werd de soos gesloten. Maar dat er qua houding bij het gezag toch iets veranderd was, blijkt wel uit de reactie van de politie commissaris Bergsma over de klachten tegen Sesjun:

'De klachten? Voornamelijk van omwonenden: dat ze de hele dag maar niks doen en in hun blootje rondlopen. De politie weet daar niets van. Dat is jammer, want dat hadden wij natuurlijk graag gezien.'⁹³

Dat deze laconieke reactie laat zien hoe de lokale overheid, in ieder geval een onderdeel ervan, nu naar de jeugd keek in tegenstelling tot tien jaar daarvoor, blijkt wel uit het feit dat deze zelfde

⁹¹ Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-188), Inv.nr. 5320, Ontwerp beleidsnota jeugd- en jongerenwerk, Zwolle, 31/05, 1971.

⁹² Ten Hove, *Geschiedenis van Zwolle*, 570-571.

⁹³ Ibidem.

commissaris in 1961 met een paraplu eigenhandig een samenscholing van nozems uit elkaar had geslagen.⁹⁴

Met deze gebeurtenis, begin jaren zeventig, kwam een aantal zaken samen. De jeugd was nu niet meer een groep verwilderde en losgeslagen jongelingen, maar bestond uit meerdere groepen die door de gemeente Zwolle wel degelijk werden gezien en benoemd. Uit raadsvergaderingen en correspondentie blijkt dat de gemeente vanuit de landelijke overheid veel informatie kreeg omtrent de jeugd, met aanbevelingen, ook over subsidies voor (nog op te richten) verenigingen en stichtingen ten behoeven van de jongeren. Daarnaast was er de drugsproblematiek. In de loop van de jaren zestig waren ook in Zwolle de nodige inwoners, waaronder jongeren, in aanraking gekomen met de geestverruimende middelen. Waar aanvankelijk de gevestigde orde faliekant tegen elke vorm van drugsgebruik was, bleek ook nu, aan het begin van de jaren zeventig, dat de (lokale) overheid inzag dat een beleid waaruit een vorm van regulering bleek, wellicht meer zou helpen dan een totaal verbod en intolerantie.

Nadat Sesjun was gesloten, bleek dat de jeugd daadwerkelijk een niet meer weg te denken bevolkingsgroep was en dat ook de gemeente Zwolle een beleid moest gaan ontwikkelen. Dat in Amsterdam Paradiso inmiddels muzikaal gezien al aardig aan de weg timmerde, evenals de Melkweg, was voor veel steden al aanleiding geweest tot het oprichten van vergelijkbare centra. Sesjun was eigenlijk in navolging van deze hoofdstedelijke centra opgericht. In 1971 verscheen dan ook een omvangrijke, gemeentelijke nota over jeugdbeleid in Zwolle. Het belang van de nota werd door alle betrokkenen ingezien. De gemeente gaf aan de verschillende jeugdgroepen te zien en voelde een verantwoordelijkheid om voor al deze groeperingen iets te regelen in de zin van begeleiding, opvang en ook vrije tijdsbesteding. Vooral dit laatste komt uitvoerig aan bod wanneer er in deze nota wordt gesproken over het jeugdbeleid in enge zin, een classificering die vanuit het Ministerie van Cultuur, recreatie en maatschappelijke vorming, komt. Een belangrijk gevolg van de classificatie is dat er een groter beroep gedaan werd op beroepskrachten met betrekking tot de begeleiding van jongeren binnen de verenigingen en dat niet enkel meer gesteund wordt op vrijwilligers.⁹⁵

De serieuze benadering van de jongeren in Zwolle door de gemeente blijkt ook uit het feit dat de gemeente daar waar mogelijk, decentralisatie wilde toepassen. Dat hield in dat de verenigingen en stichtingen zoveel mogelijk zelf invulling konden en mochten geven aan de activiteiten. Dat betekende geen totale vrijheid, want de subsidies, die via het eerder genoemde ministerie verleend werden aan de jongerengroepen dienden wel volgens strikte richtlijnen aangevraagd te worden. De controle op de subsidiëring werd wel degelijk serieus genomen, aangezien in 1972 enkele stichtingen aangespoord werden tot het overhandigen van een begroting met 'gespecificeerde kostenoverzichten' en 'subsidiabele kostensoorten.'⁹⁶

Zwolle: jeugdbeleid in de dop, jaren zeventig

Dat de gemeente al begin jaren zeventig een professionelere houding aannam ten aanzien van de jongerencultuur, zien we ook in de pogingen om de mist rondom allerlei jeugd- en jongereninstanties op te laten trekken. Er was sprake van een ondoorzichtige ontwikkeling, zoals overal elders, doordat bepaalde 'verzuilde instituten niet levensbeschouwelijke begrensde jongeren benaderen'. Daardoor

⁹⁴ Ten Hove, *Geschiedenis van Zwolle*, 570-571.

⁹⁵ Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-188), Inv.nr. 5320, ontwerp beleidsnota jeugd- en jongerenwerk, Zwolle, 31/05/'71.

⁹⁶ Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-188), Inv.nr. 5320, beleidsnota jeugd- en jongerenwerk, Zwolle, 11/08/'72.

werd de subsidie gekoppeld aan een helder besluit door de besturen van allerhande verenigingen en stichtingen aangaande eigen doelen en individualiteit. Ook dat laatste was de gemeente een doorn in het oog want alles en iedereen leek nu op elkaar. Zo was er bijvoorbeeld de Stichting wijkgemeenschap AA-landen dat een 'buurtwerkinitiatief dat verwantschap vertoont met het buurtgerichte jeugd- en jongerenwerk in Holtbroek en Assendorp' ontwikkelde. Als reactie daarop, mede als een reactie op de hectiek en problematiek rond de sluiting van Sesjun, was er sprake van een op te richten overkoepelende organisatie op stedelijk niveau dat, waar nodig, gelden en beroepskrachten kon plaatsen. De organisatie die daartoe werd opgericht, is Stichting Sociaal Cultureel Werk Zwolle (SSKWZ), eind 1972.⁹⁷

Het was deze stichting die een sterke invloed ging krijgen op vele jeugd- en jongerenstichtingen en verenigingen in Zwolle. Bovenstaande ontwikkelingen leidden tot een professioneler beleid met betrekking tot het jeugd- en jongerenbeleid in Zwolle, want voor stichtingen zoals Klein Palvu, De Link en Sesjun, werden gemiddeld twee vacatures opgesteld voor jongerenbegeleiders. Maar dit toont ook aan dat in dit geval niet altijd de neuzen dezelfde kant opstonden. Die gedachte haal ik uit het feit dat de SSKWZ bij voortduring aangaf meer vacatures te willen plaatsen, iets waar de gemeente lang niet altijd de noodzaak van inzag. Echt een duidelijke geval waarbij de gemeente, hoewel niet op recalcitrante en zelfovertuigde wijze, liet zien dat niet alles kon en mocht.

Daar komt nog bij dat de gemeente in haar bejegening van jeugdgroeperingen niet altijd blijk gaf van begripvol inzicht, laat staan correct inzicht. Omschrijvingen zoals 'meer geïnteresseerde, geschoolde jongeren' en de 'minder geschoolde, meer consumptief ingestelde jongeren', leidden, niet onverwacht, tot kritiek van de verschillende jeugdorganisaties, want het 'laat dèdain zien richting de jeugd'. Het was het eerste punt van kritiek, naast de klacht dat er te weinig beroepskrachten werden gesubsidieerd waardoor vooral 'de werkende jongeren het zelf maar moeten uitzoeken' en dat er 'teveel een kunstmatige scheiding was tussen 'nette' en 'moeilijke jongeren'. Maar de meest opvallende was dat er volgens de jeugd- en jongereninstanties, te weinig overleg was met hen om tot een heldere visie te komen.⁹⁸ Al met al voelde de gemeente Zwolle eind 1972 duidelijk de urgentie om met een goed doordachte visie op jeugd- en jongerenbeleid te komen, werden er stappen genomen, was er geen dominante tegenwerking vanwege een negatief beeld over de losbandige jeugd, maar was wel voelbaar dat de gemeente bepaalde groeperingen niet los kon zien van bepaalde stigma's. De andere kant van het verhaal was dat er uiteindelijk met de oprichting van de SSKWZ een poging werd gedaan om de wirwar aan jeugd- en jongeren instanties en de veelal door elkaar lopende lijnen te ontrafelen. De jeugd- en jongerencultuur in Zwolle lag verankerd in beleid en maatschappij, net als elders in het land.

Hedon, het begin

Eind 1973 werd Hedon opgericht. Sesjun was gesloten vanwege een jarenlange stroom aan klachten over allerlei soorten overlast, waarbij de gevonden voorraad drugs in 1971 de soos de das om deed. Maar ondanks de sluiting bleef de jongerengroep die er altijd onderdak vond, wel bestaan en had ook een plek nodig, iets wat de gemeente wel degelijk zag. De drugsproblematiek bleef wel een heet

⁹⁷ Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-188), Inv.nr. 5320, beleidsnota jeugd- en jongerenwerk, Zwolle, 11/08/'72.

⁹⁸ Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-188), Inv.nr. 5320, Commentaar op de nota "Jeugd en jongerenwerk Zwolle 1972, 12 oktober 1972, door Jongeren centrum Action, werkende jongerenorganisatie Dominicanenklooster, Klein Palvu.

hangijzer. De gemeente beseftte dat de SSKWZ een leidende rol kon spelen in het vinden van een geschikte locatie, het aantrekken van enkele betaalde jeugdwerkers, en het bepalen van activiteiten middels een commissie waarbij een coördinator de leiding zou hebben ter plaatse, maar er moest wel een oplossing komen voor het drugsprobleem.

Landelijk was de overheid er al een poos mee bezig. Het inzicht dat jongeren straffen voor het hebben en gebruiken van softdrugs tot juist meer problemen leidde, zorgde voor het inhuren van deskundigen over wat er nu aangevangen moest worden met de 'jeugdige blowers'. Dat kan dus wel uitgelegd worden als een intentie om een en ander te stroomlijnen, maar geenszins was het de bedoeling om de softdrugs volkomen te legaliseren en op elke straathoek te verkopen.⁹⁹ Schadebeperking stond voorop en ook in Zwolle was dat duidelijk de insteek met betrekking tot het drugsbeleid. Het was vooral het realistische besef dat 'het gebruik van softdrugs nu eenmaal voorkomt' en dat het daarom dus het beste was om het dan maar te concentreren op een enkele plaats waar controle en regulering mogelijk was, leidde tot een 'oogluikend' toestaan van soft drugs gebruik binnen een nieuw op te richten jongerencentrum met dezelfde uitgangspunten als voorheen Sesjun.¹⁰⁰ Een opvallende beslissing, die duidelijk weergeeft dat de gemeente, maar ook landelijke overheid, eerder meedacht met de verslaafde jongeren en de hulpverleners van het eerst uur dan allerlei repressieve maatregelen te nemen. Een schril contrast met de morele verontwaardiging jegens een jongerencultuur in de jaren vijftig.

En zo werd, eind 1973, aan de Rembrandtlaan nummer 4 te Zwolle, het voormalige pand van de gemeentelijke reinigingsdienst, Hedon opgericht. Aanvankelijk werd het voorbereidende werk gedaan onder de noemer 'Rembrandtproject', naar de locatie van het nieuw te komen jongerencentrum. De man van het eerste uur, Gerard Bijkes, die ook zitting had in de SSKWZ, sprak over de groep jongeren waarvoor Hedon bestemd was, als 'jongeren die bij de "normale" maatschappij veel afschuw opwekt, heftige reacties veroorzaakt.' De jongeren werden gezien als 'hippies, de undergroundjongeren, de stickies-rokers'. De hele groep werd vervolgens door de Zwolse maatschappij gezien als 'verderfelijk'. Hedon zou de jongeren huisvesten die door een groot deel van de gevestigde orde, in dit geval de 'gewone' bevolking en dan niet zozeer politie en de gemeente, als problematisch en orde verstorend gezien werd. Hoewel de gemeente en politie duidelijk meer en vooral een genuanceerder inzicht hadden in de verschillende groepen jongeren en meedacht, blijkt dat de anderen toch nog teveel keken naar uiterlijkheden en gedrag maar zich niet 'het waarom van dit uiterlijk vertoon' afvroegen. Hedon, zoals Bijkes aangaf, was er om 'de geluiden vanuit deze groep' te vertalen voor de gevestigde orde, om op die manier een 'brugfunctie naar de maatschappij te vervullen'.¹⁰¹

Deze brugfunctie werd vervuld op een manier zoals dat in de meeste jeugdcentra van die tijd ging. Paradiso, opgericht in 1967, werd gezien als een ontspannen huiskamer voor hippies en mensen met een ruimere levensvisie¹⁰². Er was ruimte voor een jongerengroepering die in tijdschriften speciaal voor hen meer pikante inhoud zag en las, meer gedurfde statements voorbij zag komen en meer ruimte kreeg om, zonder al te veel bemoeienis, te luisteren naar muziek waar een groot deel van de gevestigde orde zich nog steeds aan stoorde. Dit alles was ook mogelijk door de verkrijgbaarheid van steeds meer materiele zaken zoals fototoestellen, bandrecorders en TV's voor

⁹⁹ Gemma Blok en James Kennedy, 'Geef die joint eens door. Het problematische idealisme van het Nederlandse softdrugsbeleid, 1976-heden', in: Peter van Dam, Bram Mellink en Jouke Turpijn (eds.), *Onbehagen in de polder. Nederland in conflict na 1795* (Amsterdam 2014) 89 - 111, aldaar 89.

¹⁰⁰ Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-188), Inv.nr. 5342, brief van de commissaris van Politie te Zwolle aan de wethouder der gemeente Zwolle, 20/10/'75.

¹⁰¹ Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarie archief (1924-188), Inv.nr. 4374, Zwolsche Courant, *Helpen inhoud te geven aan wat jeugd beweegt*, 22/02/'73.

¹⁰² Carvalho, *50 jaar Paradiso*, 2018, 14.

privégebruik.¹⁰³ Daarnaast was er, zoals uit de werken van Steenberg en over de muzieksce­ne in Nederland blijkt, een groeiende mainstream popcultuur, waar grote centra in de grote steden gretig op in haakten.

Hedon, daarentegen, werd voornamelijk bevolkt door de groep jongeren die moest zien om te gaan met de idealistische overblijfselen uit de jaren zestig van de hippies en provo's. Waar veel jongeren volgens Van Eeden en Nijssen steeds minder boodschap hadden aan de idealen van hun voorgangers en vooral niet 'moeilijk doen' als motto hadden en gingen voor 'uitgaan, vakanties, winkelen, mooie kleding en stereotorens', kwamen in Hedon de jongeren die ongestoord een stickie wilden roken, wel degelijk hun kritiek op de maatschappij wilden uiten en naar niet-gangbare muziek wilden luisteren, meestal vol met dezelfde maatschappelijke kritiek.¹⁰⁴

Hedon in de jaren zeventig was een afspiegeling van een deel van de jeugd, en daarmee ook de activiteiten die het organiseerde. Geleid door een coördinator, gesteund door een aantal jeugdwerkers, vaak net afgestudeerd aan de pedagogische academie, konden de jongeren daar terecht voor gewoon een biertje, een film in bioscoop 'Zienema Kiekema', een stickie of workshops beeldhouwen en schilderen. Ook was er, geheel in de tijdsgeest, een 'vegetarisch restaurant', een 'vrouwentimmerklup', 'C.O.C. Kafe avond', de toneelclub 'La Troupe', een bakkerijtje, een zeefdrukkerij, een winkeltje en een nieuw huisblaadje, 'Schaap', waarin alle optredens, workshops en overige activiteiten werden aangekondigd, en dat allemaal met gestencild materiaal, soms getypt, vaak geschreven, slordig, maar ook weer overzichtelijk. Duidelijk een huisblad dat paste bij het recalcitrante karakter van de bezoekers. Het moge duidelijk zijn dat de activiteiten van Hedon voor veel anderen het jongerencentrum in de alternatieve hoek plaatste en dat niet iedereen onbevangen tegenover de stichting stond. Overigens vonden veel activiteiten ook plaats in samenwerking met Salvador, een jongerenvereniging die verwant was aan Hedon en waar een soort kruisbestuiving van medewerkers plaatsvond.¹⁰⁵

Maar behalve bovengenoemde activiteiten was er ook een scala aan informatie over rechten bij arrestatie, arbeidsrecht, over geslachtsziekten en wat te doen bij het oplopen ervan, en stukken vol verontwaardiging over gemeentelijk en landelijk beleid. 'Meisjesmisbruik' werd aangekaart en in samenwerking met het JAC (Jongeren Advies Centrum) dat in 1971 een afdeling in Zwolle kreeg, werden de meisjes geholpen. Het aanklaarten hield in dat Hedon een vertrouwenspersoon in dienst had waar meisjes terecht konden en dat naast directe opvang, ook gekeken werd hoe het JAC daarbij kon helpen. Naast een gedoogplek voor drugs bleek Hedon dus ook echt een hulpfunctie te hebben voor, in dit geval, meisjes die slachtoffer waren van misbruik, maar dus ook voor jongeren die een plek voor de nacht nodig hadden. Het is dan ook goed te zien hoe de gemeente duidelijk beseftte dat de jeugd haar eigen problemen had, en daar een eigen vorm van hulp voor nodig had.

Dat Hedon ook naar het wereldnieuws keek blijkt uit het feit dat de jongeren aldaar op het gebied van energie bezig waren met een 'zonne-oven' en met enige regelmaat schreven over duurzame energie. Al met al een duidelijke, maatschappijkritische houding die in veel andere gelegenheden zoals scholen niet welkom was. Maar ondanks deze wat rebelse houding, bleek dat Hedon zich daadwerkelijk aan het gedoogbeleid met betrekking tot softdrugs wilde houden door met regelmaat in 'Schaap', welk een jaar later, in 1975, 'Katvis' ging heten, de lezers en dus ook de bezoekers te waarschuwen voor eventueel misbruik van de tolerantie opstelling van gemeente en politie.¹⁰⁶

¹⁰³ Botermans en Van Grinsven, *De jaren zeventig*, 2006, 1-5, 28-32.

¹⁰⁴ Van Eeden en Nijssen, *Jong in de jaren '70, Tijdsbeeld van een generatie*, 1993, 18-25.

¹⁰⁵ Geert Broeren, gesprek Bert van der Poot, medewerker Hedon 1977-1989, 23/11/'21.

¹⁰⁶ Schaap, Katvis en Galbak, Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-1988), Inv.nr. 9998.

Naast de vele activiteiten die Hedon ontplooidde, werd er ook veel aan muziek gedaan in de vorm van optredens. De jaren zeventig werden in dat opzicht gevuld met voornamelijk lokaal talent afgewisseld met hier en daar een artiest uit Duitsland. Illustere groepen met namen zoals 'Nostradamus' speelden op het kleine podium, op een kleedje, voor een publiek dat tegen muren hing die op geheel eigen wijze waren versierd, getuige de foto's vol binnenhuis graffiti en kreten vol van maatschappelijke kritiek, al dan niet genuanceerd. Dat de muziek vaak niet bepaald tot de mainstream hoorde blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat toen er een lokaal jazz-trio kwam spelen, waarvan de muzikanten op landelijk niveau al hun sporen hadden verdiend, er gesproken werd over 'een vrij uniek iets voor Hedon'¹⁰⁷. Hoewel vanaf het midden van de jaren zestig de beatbands in Zwolle, net zoals in de rest van Nederland, als paddenstoelen uit de grond sprongen, niet zelden met landelijke hits, bleek in Hedon het podium toch voornamelijk gevuld met minder gangbare muziek, zoals vanaf eind jaren zeventig punk. Daarin verschilde deze plaatselijke jongerenclub wel van andere, landelijke clubs zoals Paradiso en De Melkweg, die ten tijde van 1974 al wel grotere bands op de planken kregen. In Zwolle werden al wel grotere bands geboekt, maar die speelden in andere gelegenheden, vaak voor ander publiek.¹⁰⁸

Conclusie

De jaren vijftig lieten een stormachtige ontwikkeling zien van een maatschappelijke groep die er altijd wel was, maar nu duidelijk een eigener plaats in de maatschappij eiste. Rock 'n' roll en opzweepende bebop, overgewaaid uit Amerika, haalde de jeugd uit haar volwassen en verzuilde cocons en de vooroorlogse generatie had een dagtaak aan het ontdekken hoe hiermee om te gaan. De meest historici zijn het erover eens dat dit vaak niet zachtzinnig verliep en in eerste instantie was er de repressieve reactie vanuit de (lokale) overheid.

Aan het begin van de jaren zestig verdween het felle en uitdagende naar de achtergrond en werd meer en meer aandacht gevraagd door de jongeren met een visie in het achterhoofd. De oorlog verdween uit het dagelijkse gedachtegoed en kapitaal, vrede en de positie van de vrouw vormden motieven voor protesten en allerhande acties, waarbij de gevestigde orde, nu vermengd met mensen die opgegroeid waren in een ander tijdsbestek, zeker nog de wenkbrauwen fronste, maar knuppels en knuisten meer en meer achterwege liet.

De vraag of de ontwikkeling van de jongerencultuur in Nederland onderhevig is geweest aan onderdrukking van de kant van de overheden of dat er eigenlijk juist ruimte was voor de jeugd, is niet een, twee, drie te beantwoorden, maar Kennedy lijkt ergens toch wel het gelijk aan zijn kant te hebben wanneer je naar de maatregelen kijkt die de autoriteiten en andere gezaghebbenden troffen vanaf het midden van de jaren vijftig. Bij orderverstoringen trad de sterke arm der wet dan wel op, maar uit een veelheid van artikelen valt op te maken dat veel scholen en verenigingen, ondanks de heersende optiek, steeds meer toestonden, al dan niet streng gereguleerd en dat de gemeente ook wel degelijk de jeugd de kans gaf om naar evenementen te gaan waar de jongeren overduidelijk losbandig gedrag aanleerden.

Bovendien werden in Zwolle eind jaren vijftig al de nodige jeugdverenigingen en andersoortige verbanden opgericht om beter zicht te krijgen op de jeugd, maar ook om de jeugd datgene te geven waar het behoefte aan had: een eigen plek. Van speeltuinverenigingen tot aan bar-

¹⁰⁷ Katvis, november editie 1978, Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-1988), Inv.nr 9998.

¹⁰⁸ Harry Bouwhuis, 'Zwolse beat in de 'sixties' ', *Zwols Historisch Tijdschrift* 4 (2018) 176-200.

dancings, in de loop van de jaren zestig lijkt de gemeente steeds meer ruimte te bieden aan de jongeren.

Het was dit gemeentelijke beleid van identificatie van verschillende jeugdgroepen en begrip voor het feit dat ze allen graag een eigen onderkomen wilden hebben, dat leidde tot de oprichting van Hedon. Nadat Sesjun in 1971 wegens overlast was gesloten, bleken zowel gemeente als politie een plek voor het voormalig publiek van Sesjun voor te staan. Dit geeft aan dat zowel Duivenvoorde als Kennedy de rol van de gevestigde orde goed hadden gezien. De eerste lijkt het gelijk te krijgen in 1971, waarbij de autoriteiten duidelijk hun grenzen stelden aan het gebruik van softdrugs, alcohol en het veroorzaken van overlast. Kennedy, echter, ziet de tolerantie van de overheden ook bewezen door het feit dat er vanuit de gemeenteraad het besef was dat men toch iets moest met de drugsgebruikers en alternatievelingen die elders niet welkom waren. Het is een opvallend samengaan van twee overtuigingen van twee historici, waarbij dit onderzoek naar Hedon een nieuwe blik kan werpen op deze relatie waarin beide partijen, overheden en jeugd, steeds meer naar elkaar toegroeiden in een decennium waar de jeugd als geheel ophield met ageren tegen de autoriteiten, overheden en overige morele gezaghebbenden en de vruchten proefde van de geneugten van het leven, als reactie op verguisde idealen van de jaren zestig.

Hedon, duidelijk een product van een gemeenteraad die in de basis tolerant tegenover softdrugsgebruik stond en oog had voor een groep jongeren dat nog steeds op basis van gedrag, uiterlijk en cultuursmaak buiten de acceptatie grenzen van een deel van de gevestigde orde viel, was een jongerencentrum dat in 1973 en de zeven jaren daarna op geheel eigen, maatschappijkritische wijze onderdak bood aan punkers, overgebleven hippies, New Wavers, al dan niet stickie-rokend.

Het onderzoek naar Hedon levert, zoals al eerder aangegeven, een belangrijke bijdrage aan het inzicht in de relatie overheid en jeugd in de vijf decennia vanaf 1973. De analyse van die relatie in de jaren zeventig blijkt al meteen relevant door de waarneming dat de overheden, hoewel nog schuchter en onderzoekend, beseften dat de jeugd er was en zou blijven, maar dat er meer gold dan slechts muzikaal vermaak. Waar Paradiso, zoals Carvalho aangeeft, naast een poptempel een gelegenheid was voor ontspanning, esoterische beleving van een levensstijl, een eetgelegenheid en ook kinderen opvang bood, was Hedon ook multifunctioneel. De Melkweg en het Paard (al dan niet) van Troje waren in de begintijd ook centra die meer boden dan concerten. De bredere functie was dus niet enkel voorbehouden aan Hedon, maar was een landelijk verschijnsel. Maar Hedon was wel degelijk anders. Hedon had ook een hulpfunctie omdat in Zwolle niet de hulpinstanties voor handen waren die al wel in de grotere steden bestonden. Dat houdt in dat deze studie meer inzicht kan geven in de veranderende relatie tussen overheden en jeugd omdat door middel van één enkel jongerencentrum intensiever samengewerkt moest worden.

Uiteindelijk was Hedon meer dan een plaats waar alternatievere muziek beleefd kon worden. Het moge duidelijk zijn dat de soort activiteiten en projecten die het aanbood, ook gelegenheid gaf om te leren door middel van werken. Daarnaast bood het een scala aan informatie over belangrijke, sociale en maatschappelijke onderwerpen. Maar bovenal was het een centrum dat direct hulp kon bieden aan diegenen die aangaven het nodig te hebben waaruit we rustig kunnen concluderen dat Hedon op Zwols maatschappelijk vlak een bredere hulpfunctie had dan menig Zwollenaar op dat moment waarschijnlijk besepte.

Hoofdstuk 3: Hedon helpt

Analyse van de eerste koerswijzigingen van Hedon in de jaren '80

In de jaren tachtig veranderde er van alles in de maatschappij. In dit hoofdstuk kijken we in hoeverre Hedon veranderde en op welk gebied. Middels krantenartikelen, interviews met betrokkenen, een jeugdonderzoek, wetenschappelijke literatuur, overzichtswerken en documentaires zal gekeken worden naar de jaren tachtig in het algemeen, naar de ontwikkeling van de jongerencultuur in Nederland evenals die in Zwolle, en wat deze ontwikkelingen voor rol speelden bij Hedon in de jaren tachtig.

Gekeken wordt naar de activiteiten van het jongeren centrum en in hoeverre deze inspeelden op maatschappelijke ontwikkelingen zoals de stijgende werkloosheid, de nijpende woningnood met een steeds feller agerende krakersbeweging tot gevolg en de toenemende angst voor kernwapens in het begin van de jaren tachtig, en de aantrekkende economie en de Val van de Muur aan het einde van het decennium. Ook zal de rol van de gemeente in de analyse betrokken worden. Tegelijkertijd is er de vraag wat buitenstaanders van Hedon vonden. Met buitenstaanders bedoelen we dan vooral gezagsdragers zoals ouders en andere inwoners van Zwolle die ver van Hedon afstonden. Waren zij gekant tegen bepaalde aspecten, zoals het gedoogbeleid? Hadden andere inwoners van Zwolle invloed op het beleid? Ook deze vragen zullen worden beantwoord.

We hebben in het vorige hoofdstuk kunnen vaststellen dat de functie van Hedon vanaf het begin duidelijk een van maatschappelijke betrokkenheid en hulpverlening was. Er was opvang van en oog voor drugsgebruikers, algemene opvang, en informatie voor de kwetsbaren zoals jonge meiden, er werd veel informatie gedeeld over rechten, ziektes, drugs, politiek en dergelijke en er was ruimte voor creativiteit voor groepen jongeren die elders hun heil niet vonden. In dit hoofdstuk zal blijken hoe Hedon aan dit decennium begon, en hoe het centrum eruit zag aan het einde ervan.

Nederland in de jaren tachtig

De jaren zeventig werden door vele mensen kalm en alledaags uitgezeten, genietend van de technologische ontwikkelingen en de economisch voorspoedige tijden, na een korte oprisping tijdens de oliecrisis in 1973. De hippies uit de jaren zestig kregen gezinnen en banen, de nozems uit de jaren vijftig hadden deze al en de opgroeiende jeugd genoot de geneugten des levens. De jaren zeventig vormden een decennium waar het materialisme en steeds betere voorzieningen het de mensen makkelijker maakten.

Maar in het begin van het nieuwe decennium, de jaren tachtig, sloeg het economische en sociale klimaat om. Er heerste een grote woningnood, die al meteen in 1980, bij de kroning van Koningin Beatrix, de toon zette door heftige rellen. Daarnaast was er de angst voor de bom. Toen er in 1982 gedemonstreerd werd tegen de kruisraketten in West-Europa, gebeurde dat op het Museumplein in Amsterdam door meer dan 300.000 mensen. De werkloosheid liep snel op en dat leidde voor de jongerengeneratie al snel tot een doemscenario: 'geen woonruimte, geen werk en 'no future''.¹⁰⁹ Gesteund door de anarchistische teksten van de Sex Pistols trok een deel van de jeugd ten

¹⁰⁹ VPRO, 'No Future', *Tijdverschijnselen*, datum van uitzending: 08/12/1982, www.vpro.nl, laatst geraadpleegd op 19/06/'22.

strijde tegen het kabinet Lubbers dat de knip stevig dichthield en de jeugd opnieuw moest leren zien staan.

De bezoekersgroep van Hedon bestond voor het grootste gedeelte uit jongeren die nog moeilijker een plek konden vinden in de gewone maatschappij maar ook uit jongeren die kritisch tegenover het landelijke en wellicht ook gemeentelijke beleid stonden. Voor de laatste groep was er genoeg voorhanden om over na te denken en daar uiting aan te geven. Hedon, in het begin van de jaren tachtig, was nog steeds het jongerencentrum voor de alternatief denkende en kritische jongeling die het niet eens was met bepaalde sociale ontwikkelingen op het gebied van huisvesting bijvoorbeeld en allerlei conventies die neigden naar burgerlijk.¹¹⁰

Maar andere ontwikkelingen in die jaren stonden in schril contrast met het pessimistisch denken. De jaren tachtig vormden ook het decennium van nieuwe spullen op school en thuis; zo was er de walkman, het kopieerapparaat dat de stencilmachine verving en werd MS-DOS geïntroduceerd. De leraren lieten het wat holistisch aandoende onderwijs achter hen en namen weer wat meer afstand tot de leerling die meer regels kregen te verwerken. Jouke Turpijn laat zien dat de TV, nu een item dat echt in ieder huishouden te vinden is, een steeds bepalender rol kreeg binnen het politieke bestel. Inhoud verdween naar de achtergrond en de manier waarop een boodschap werd verkondigd werd steeds belangrijker.¹¹¹

Verzuu en Spriggs laten de veelzijdigheid en stormachtige ontwikkelingen in de jaren '80 zien door middel van een indrukwekkende opsomming: op monetair gebied leek de wereld weer wat rijker, in ieder geval Nederland: de cent verdween. Blondie, de groep met een zelfverzekerd ogende vrouw als frontwoman stond ineens op één en iets voorbij het midden van het decennium zette Michael Jackson met *Thriller* en de bijbehorende, baanbrekende videoclip een nieuwe standaard. Doe Maar scoorde met een nummer over de bom, dat de jeugd rechtstreeks in het bange hart trof, maar ging een paar jaar later bijna ten onder aan een massahysterie die voor het laatst bij de Beatles midden jaren zestig was waargenomen. De smiley kwam en is gebleven. Nelson Mandela kwam vrij en de Berlijnse muur werd afgebroken. Om het winnen van het EK door het Nederlandse elftal 1988 maar niet te vergeten.¹¹² En na de kabinetten Lubbers volgen al snel de Paarse jaren, die een zonnige periode in het politieke landschap lijken in te luiden. Maar het was ook hier waar Jouke Turpijn waarneemt dat al deze nieuwigheden een vervlakking van de diepgang betekenden, waarbij de hang materialisme de diepere betekenis van vooral cultuur en muziek vervingen.¹¹³

Was Hedon een anomalie in deze positievere jaren of paste het zich aan door middel van een veranderende functie of bleef het doen waarvoor het opgericht was, hulp bieden, evenals een plek voor jongeren die zich elders niet thuis voelden? Zeker een interessante vraag die verderop aan de orde komt.

Zo zien we dus een decennium met twee gezichten: de donkere kant van de recessie, woningnood, angst voor kernoorlogen en conflicten met naties die hevig van ideologie verschilden, met aan de andere kant de ontwikkeling van producten die het gemak voor de mens binnen handbereik brachten, en ineens, op het einde van het decennium, een einde aan de Koude Oorlog dat een nieuwe, positieve kijk op het leven met zich meebracht en de gouden bergen aan de kim deed glinsteren. De jaren tachtig vormden een tussenperiode, vooral op politiek gebied. De jaren zeventig boden een open politiek podium waar iedereen aan kon deelnemen, een mening kon hebben en die kon uiten, en waar politiek 'over alles' ging, maar de jaren negentig werd een decennium waarin de politieke arena deels onzichtbaar werd. Het polderen werd door een handvol

¹¹⁰ Schaap, Katvis en Galbak, Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-1988), Inv.nr. 9998.

¹¹¹ Turpijn, *80's dilemma* (2011), 36.

¹¹² Susanne Verzuu en Guy Spriggs, *De jaren tachtig*, Schoolbank.nl (Amsterdam 2006).

¹¹³ Jouke Turpijn, *80's dilemma* (Amsterdam 2011) 42.

beleidsmakers gedaan. De transitie van open tot huiskamertjespolitiek kwam in de jaren tachtig tot stand. Van een maakbare wereld in de jaren zeventig, althans, zo oogden de ontwikkelingen, naar een decennium van deceptie.¹¹⁴ En daartussen lagen de jaren tachtig.

Jongeren en de gevestigde orde in de jaren tachtig

Natuurlijk was het niet zo dat de wat pessimistische blik als bij donderslag op 1 januari 1980 begon. Al in het midden van de jaren zeventig liep de woningnood op en waren er subculturen binnen de jongerencultuur die zich niet verbonden voelden met de gevestigde orde. Waar rond 1974 de discojongeren veelal positief in het leven stonden en wilden genieten van het 'zaterdagavond gevoel', daar waren de punkers vanaf 1978 volgens Kitty de Leeuw duidelijk herkenbaar niet alleen door hanenkammen en veiligheidsspelden door oren en neuzen, maar door het anarchistische, ongecompliceerde en vooral wilde gedrag. Bij uitstek een stijl voor jongeren, en dan in beginsel vanuit links-activistische hoek.

De punkers woonden en leefden eind jaren zeventig, begin jaren tachtig, veelal op de wijze waarop de hippies eind jaren zestig in Paradiso woonden en leefden. Zo waren er in voormalige kantoorpanden bijvoorbeeld een 'kraakcafé', het 'veganistisch eethuis Salmonella' en een 'vrouwencafé'. In de jaren zestig kwam het feminisme sterk op, evenals de beweging voor acceptatie van homoseksualiteit. In de jaren zeventig kwam de kraakbeweging op, als reactie op de schrijnende woningnood. In het begin van de jaren tachtig bereikte deze drie sociale bewegingen in de maatschappij hun hoogtepunt. Sterke meningen en soms actie, met name door de krakers, lieten zien dat het begin van het decennium een prominent podium gaf aan voornoemde sociale bewegingen. Deze bevlogenheid zou slechts enkele jaren duren, want zoals Turpijn aangeeft, 'Veel Nederlanders omarmden eind jaren tachtig de gedachte dat het materialisme het wijd en zijd van het engagement gewonnen had'.¹¹⁵

Maar De Leeuw toont aan dat het geen ongeorganiseerde bende in die kraakpanden was. Sterker nog, er was zelfs een hiërarchische opstelling volgens welke van alles werd geregeld en georganiseerd. In die tijd, dus begin jaren tachtig, was een kraakpand 'het jongerencentrum van de punkers'. Hoewel de punkers en krakers niet de enige jeugdgroep vormden, gaven zij in de politieke arena wel vaak gezicht aan wat er aan gevoelens overheerste. Een groot deel van 'het punkleven' werd 'gevuld met actievoeren'. Aan demonstraties en protestacties deden ze altijd mee. Daarnaast stonden ook vaak de 'pretpunkers', die vaak de lont in het kruitvat waren.¹¹⁶

De gevestigde orde viel uiteen in de (lokale) overheid, de ouders en politie. Het is goed om hierbij op te merken dat de omschrijvingen van Duivenvoorde ('autoriteiten') en Kennedy ('overheden') niet meer voldoen in dat ze verder niet ingaan op andere groepen die ook een stem in het geheel hadden.

De verstandhouding tussen deze drie (overheid, ouders en politie) enerzijds en de punkers anderzijds was er bepaald niet een van vrede. Hoewel de overheid op allerlei niveaus wel degelijk bezig was met de belangen van de jeugd, hield het geduld met de krakers vaak op, evenals het losbandige gedrag van de sensatiezoekers. Menig demonstratie mondde uit in harde confrontaties tussen politie en jongeren waarbij niet zelden een baksteen uit de straat een eindbestemming in of

¹¹⁴ Turpijn, *80's dilemma*, 42.

¹¹⁵ Ibidem, 185.

¹¹⁶ De Leeuw, *Jong*, 322-359.

tegen een politiebuisje vond. Dat was wel kenmerkend voor de zomer 1980, toen de kroning van Koningin Beatrix plaatsvond met op de achtergrond het woeste gebrul van jongeren die tegen alles protesteerden, met de woningnood als motiverende factor.

De ouders waren doorgaans ongerust. Veel punkers en krakers woonden niet meer thuis en zorgden op die wijze niet voor onrust. Evengoed moesten zij met lede ogen toezien hoe hun kroost de steden opzocht om daar, gehuld in op zijn zachtst gezegd bijzondere kleding en getooid met idealen die de ouders niet meer herkenden, een ogenschijnlijk rampzalige toekomst tegemoet gingen. Halverwege de jaren tachtig was de punkbeweging niet alleen voorbehouden aan jong volwassenen in kraakpanden, maar hadden in ieder geval de uiterlijke kenmerken hun weg gevonden naar de middelbare scholen, waar de docenten niet veel meer deden dan de wenkbrauwen fronsen. Ze hadden geleerd van de vorige decennia.¹¹⁷

Twee andere subculturen die voortkwamen uit de punk, waren de New Wavers en de Skinheads. De eerste waren niet politiek of maatschappelijk geëngageerd, maar hadden puur de muziek als bindende factor. De Skinheads, daarentegen, hadden wel degelijk een mening over politici en die was niet bijster positief. Zo werd stemrecht gezien als een geweldloze manipulatie van politici om hun eigen baantjes veilig te stellen en onderlinge ruzies op te lossen. De gevestigde orde bestond ook hier uit overheid, politie en ouders, waarbij de overheid minder van hen te vrezen had, want Skinheads hielden zich voornamelijk bezig met voetbal en de kroeg en woonden voornamelijk thuis, waardoor de ouders eerder mee werden genomen in het wordingsproces van zoon of dochter en derhalve de tijd kregen om te wennen.¹¹⁸

Interessant om te zien dat na de specifieke jeugdgroepen in de jaren vijftig en zestig, de nozems en de hippies, er een langere periode aanbrak waarin de verschillende jeugdgroepen, hoewel soms zeer verschillend, niet tegendraads voor het voetlicht traden in de jaren zeventig. Maar in de jaren tachtig ontstonden er ineens weer taferelen waarbij jongeren op heftige wijze tegen een heersende moraal ingingen.

Dat deze drie subculturen, die duidelijk afstaken tegen de overgrote meerderheid van 'gemiddelden', voedingsbodem kregen, kwam volgens Turpijn door het politieke klimaat dat begin jaren tachtig in Nederland overheerste. Het was de tijd van de angst voor de bom, zoals door de popformatie Doe Maar bezongen, de kruisraketten die ook in Nederland geplaatst zouden worden. Maar ook de werkloosheid onder jongeren steeg razendsnel, waardoor een hele generatie 'opgeleid dreigde te worden voor het trekken van een uitkering'.¹¹⁹ Uitkeringen die door het kabinet Lubbers meteen aan banden werden gelegd, omdat er radicaal bezuinigd diende te worden. Nadat iedereen in de jaren zestig en zeventig op zijn minst op bescheiden manier politiek bewust was geweest, leek de politiek nu voor het eerst de schouders te laten hangen door het pessimistische 'wij kunnen het niet allemaal oplossen'. Het bleek een verantwoording voor nog meer bezuinigingen, vooral op het gebied van uitkeringen en de jongeren.¹²⁰

Deze bezuinigingen kwamen des te harder aan, omdat vanaf de jaren zeventig veel sociale voorzieningen in het leven waren geroepen, speciaal voor jongeren, zoals de Jeugdwerkgarantiebanen. Het 'No nonsense kabinet' kortte op alles waar het maar bij kon, en na drie decennia van economische voorspoed, kreeg de jeugd het idee dat ze het niet beter zouden krijgen dan hun ouders. Toen uiteindelijk duidelijk werd dat de politiek het adagium 'minder loon, meer werken' als oplossing zag voor de economische malaise, voelde het voor de jeugd alsof er weinig hoop meer was. Naast de Punkers, New Wavers en Skinheads, deelden de jongeren zich ook op in linkse activisten, begaan met de Derde Wereld, een uitwas van het Westerse kolonialisme, en de

¹¹⁷ De Leeuw, *Jong*, 322-359.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ VPRO, 'No Future', *Tijdverschijnselen*, 08/12/1982.

¹²⁰ Turpijn, *80's dilemma*, 2011.

conservatieve jongeren die, in navolging van de heersende politieke partijen, hun linkse leeftijdgenoten 'spottend bekeken'.¹²¹

Dit leidde tot een jeugd die, over het geheel genomen, ging 'doemdenken', een term bedacht en gemunt door Van Kooten en De Bie in diezelfde tijd, rond 1982. Toch waren (lokale) overheden, ouders en andere gezagsdragers niet faliekant tegen de jeugd gericht. Van een opzettelijk beleid was geen sprake. Nog steeds waren er instanties gericht op hulp aan de jeugd, zoals het JAC, het onderwijs ontwikkelde zich ook, zij het schoorvoetend, en kreeg meer oog voor leerlingen die wellicht een andere benadering nodig hadden. Maar naast wat er in de jaren zeventig allemaal aan verenigingen en stichtingen was opgestart omdat de jeugd dat nodig had, bleek er in de jaren tachtig weinig oog voor de jongerencultuur. Het was er, het was voor commerciële partijen zoals de entertainment-industrie nog steeds een interessante partij, maar voor de overheid was het een deel van de bevolking waar in tijden van nood geen rekening mee gehouden werd.¹²²

Toch was dit niet het hele decennium. Vanaf midden jaren tachtig wierp het overheidsbeleid zijn vruchten af. Door de ingrepen in de financiële huishouding, werd Nederland concurrerender met de rest van de wereld en verbeterde de leefsituaties op alle niveaus. Er kwamen weer banen, maar dat nam niet weg dat veel lonen achterbleven, vooral in de sectoren waar de overheid een grote invloed had, zoals de zorg en het onderwijs. Het pessimisme van de jeugd verdween niet als sneeuw voor de zon, maar naar het einde van het decennium toe werden de Punks en Skinheads steeds kleinere randgroepen, en was er voor de grote middenmoot steeds meer afleiding in de vorm van bioscopen, televisie en festivals. Toen in 1989 ook nog eens de Muur viel, en het einde van de Koude Oorlog werd ingeluid, leek er een nieuw tijdperk aan te breken. De jongeren zagen een toekomst, en de gevestigde orde leek tevreden met de grote groep kinderen, scholieren en studenten die voor weinig onrust meer zorgden.¹²³

In de jaren tachtig kwamen het RIAGG en de ggz meer in beeld maar werden het beleid, de organisatie en financiering nog steeds vooral vanuit de overheid vastgesteld. Dit leidde ertoe dat instanties zoals het JAC, RIAGG en ggz lokale afdelingen kregen die handelden op aangeven van de landelijke overheid zoals in de jaren zeventig al werd gevraagd door de Commissie MIK. Maar midden in de jaren tachtig kwam daar verandering in met het advies tot het regionaliseren van de jeugdhulpverlening, wat leidde tot meer regionale samenwerkingsverbanden.¹²⁴

Het jeugdbeleid maakte dus weer een stap maakte richting volwassenwording, want dat de landelijke overheid inzag dat waar het om de aanpak van problemen van jongeren ging, een regionaler beleid beter paste bij de cultuurverschillen, was echt een breuk met de voorgaande verstandhouding waar de overheden en autoriteiten, zoals Kennedy en Duivenvoorde het noemen, patriarchaal optraden. Waar het jeugdbeleid eerst sterk vanuit Den Haag werd gestuurd en gefinancierd, kwamen midden jaren tachtig de middelen en uitvoer van beleid steeds regionaler te liggen, waarbij het vooraleerst op provinciaal niveau aanbelandde.¹²⁵ In die zin was het jeugdbeleid ook al veel professioneler doordat verschillende instellingen nu veelvuldig samenwerkten en dat de algemene teneur was dat hulp geboden moest worden aan diegenen die het wilden, en dat de hulp op maat moest zijn waar mogelijk.¹²⁶

Al met al kunnen we concluderen dat de jaren tachtig voor een jongerencentrum zoals Hedon een interessant decennium moet zijn geweest, waarin de maatschappelijke tegenstellingen de

¹²¹ VPRO, 'No Future', *Tijdverschijnselen*, 08/12/1982.

¹²² Ibidem.

¹²³ Hans Wansink, *Het land van Beatrix* (Amsterdam 2014) 5-7.

¹²⁴ J.M.A. Hermanns, F. Verheij, C.H.C.J. van Nijnatten, M.A.W.L. Reuling, *Handboek Jeugdzorg deel 1: Stromingen en specifieke doelgroepen, volume 1* (Houten 2004) 33 – 34.

¹²⁵ 'Tussen droom en daad', eindrapport van de I.W.A.P.V (Rijswijk 1984) 2 – 10.

¹²⁶ Ibidem.

functionaliteit van het centrum meer onder de loep legden en het kan bijna niet anders dan dat met het terugkerende positivisme en de economische groei, Hedon de bezoekersgroep zag slinken, daar de jeugd zich steeds minder leek aan te sluiten bij alternatieve groepen. Dat blijkt ook uit de werken van Steenbergen die in de loop van de jaren tachtig verhaalt over een steeds omvangrijker worden oeuvre van mainstream popartiesten, ook van Nederlandse bodem.¹²⁷

Jongeren in Zwolle en Hedon

Ook in Zwolle roerden de krakers zich, begin jaren tachtig. Zo werd eind 1980 al gesproken over drie gekraakte panden aan het Diezerpoortenplein en het ultimatum van de politie. Dit haalde zelfs de Telegraaf, wat inhield dat het niet aan de landelijke aandacht ontsnapte.¹²⁸ Het ultimatum leek te duiden op hardhandig optreden van de politie, maar dat was niet altijd het geval. Eerder dat jaar verliep een krakersdemonstratie rustig en gaf de gemeente blijk van welwillendheid door toe te zeggen dat er niet hard opgetreden zou worden tegen de krakers die een pand hadden gekraakt.¹²⁹

Net als elders in het land worstelde de gemeente met het fenomeen krakers. De interpretatie van eigendomsrecht en woonrecht zorgde voor veel frustraties bij zowel de krakers als ook de gemeente en de politie. De krakers voelden dat ze zelf voor woonruimte moesten zorgen, de gemeente zat met het onduidelijke beleid in haar maag en de politie was gefrustreerd dat ze 'de ene keer wel, de andere keer niet mocht optreden'. Vooral in de eerste drie jaren van het decennium zorgde de woningnood voor onrust. Pas toen de economie aantrok, verdween het probleem naar de achtergrond.¹³⁰

Intussen had menige jongerengroepering zijn eigen plaats veroverd in Zwolle: De Slaapplaats, Vereniging voor Zuid-Afrikaanse Jongeren, de hippe krant 'Paraplu', die licht satirisch genoemd kon worden, met lokaal nieuws, het waren allemaal initiatieven die vanuit de jaren zestig en zeventig nu een steviger positie hadden en ook niet meer als buitenissig werden beschouwd. Bovendien stonden de meesten van deze partijen in formeel contact met de gemeente, die de meeste subsidieaanvragen probleemloos honoreerde.¹³¹

Een verdere ontwikkeling van betekenis voor het jeugdbeleid was dat in het begin van de jaren tachtig het JAC verdween, plaats makend voor nieuwe hulpverleningsvoorzieningen voor jongeren in Zwolle. Het JAC was van oorsprong een initiatief gestoeld op alternatieve hulp en zeker in de kleinere gemeenten werd het geleid door kritische hulpverleners en sociaal werkers, in tegenstelling tot de wat professionelere instellingen in echt grote steden.¹³² Het verdwijnen van het JAC in Zwolle betekende in die zin een significante verandering binnen Hedon omdat met het overgaan van het JAC in meer regulier welzijnswerk de zo kenmerkende maatschappijkritische hulp minder relevant werd. Wel bleef de informatievoorziening over aanverwante zaken in het huisblad verschijnen.

Het drugsbeleid, echter, werd op een andere manier relevanter voor het jongerencentrum dan het lang was geweest in het kader van het gedoogbeleid. Hedon was niet meer de enige plaats

¹²⁷ Tom Steenbergen, *Popparadijs* (Amsterdam 2020) 69-73.

¹²⁸ 'Ultimatum aan Zwolse Krakers', *De Telegraaf*, 27/09/1980.

¹²⁹ 'Krakers in Zwolle', *Het Parool*, 22/04/1980.

¹³⁰ 'Kerkleden moeten meer openstaan voor tegenbewegingen', *Nederlands Dagblad*, 31/12/1982.

¹³¹ Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-188), Inv.nr. 5334, Commissievergadering sociale- en welzijnzaken en jeugd- en jongerenwerk, 26/08/'82.

¹³² Ard Sprinkhuizen, *1970 Jongeren Advies Centrum, Bloei en inkapseling van de Alternatieve Hulpverlening*, (2012) www.canonsociaalwerk.eu, laatst geraadpleegd op 06/07/'22.

waar drugs werden gebruikt en verhandeld. Al eind jaren zeventig lieten particuliere dealers hun onvrede uit over Hedon als enige plek en in het midden van de jaren tachtig werd het consultatiebureau alcohol en drugs in Zwolle steeds actiever en ook kwamen er de eerste coffeeshops. Nu het zichtbaar was wie waar dealde, bleek de omgeving van Hedon voor sommigen een plaats om makkelijk aan geld te komen. Een straatberoving waarbij de cultureel werker van de opbrengst werd beroofd, haalde de landelijke krant.¹³³ Het was een landelijk probleem, en ook Zwolle was daarin geen oase van rust. In de jaren zeventig, met de oprichting van Hedon, was het ruimte bieden aan jongere gebruikers een reden voor het gedoogbeleid en Hedon, zo werd gehoopt, zou het probleem concentreren en derhalve beheersbaar houden. Acht jaar na de oprichting bleek, naast die van de veiligheid van medewerkers, dat de gebruikers ook in andere gebieden in Zwolle zichtbaar de drugs tot zich namen. De gemeente kwam, in overleg met instanties uit Zwolle, tot het idee van 'Straathoekwerk ten behoeve van drugsverslaafde jongeren'.¹³⁴

In dit plan ging het om straathoekwerk-hulp. Door de hulpverleners op straat te laten werken hoopten ze directer in contact te komen met de gebruikers en hen op deze wijze beter te kunnen helpen. Hedon vervulde in het begin van dit project een belangrijke rol. In de eerste plaats bleek, na onderzoek, dat de meeste gebruikers uit de punk-scene kwamen, een op punkmuziek-gebaseerde jongerengroep die vanaf het begin onderdak had gezocht en gekregen in Hedon. Dat was gelijk de tweede reden waarom Hedon in beginsel belangrijk was voor het project, namelijk dat daar, in het jongeren centrum, de eerste contacten werden gelegd tussen gebruiker en straathoekwerker, die daaropvolgend zijn netwerk en hulp kon uitbreiden. De beleidscommissie van het straathoekwerk bestond uit mensen uit het voormalige JAC, de Gemeente Zwolle maar ook een medewerker van het 'Open Jongerenwerk Hedon'.¹³⁵

Het beleid was verrassend modern te noemen. Hoewel het volgens de gemeente om een ernstig probleem ging, was er, geheel overeenkomstig het landelijke inzicht met betrekking tot jeugdzorg, de overtuiging dat dwang niet hielp. 'Indien de verslaafde niet wil, hoeft het ook niet. Er dient geen aanpassing te zijn aan wat maatschappelijk wenselijk is'. Het is een opvallende frase in de notulen waaruit een meelevende en moderne opvatting aangaande de verslavingsproblematiek sprak.¹³⁶

Nu is het wel zo dat Hedon niet enkel gebruikers en punkers als publiek had. Waar in Sesjun destijds werd gesproken over de twee groepen, namelijk de 'drinkers' en 'rokers', die later werden vervangen door de 'flippers', oftewel de 'zwaar verslaafden', zo had het Hedon beginjaren tachtig een veel gemêleerdere groep bezoekers aan de hand waarvan Hedon de activiteiten vaststelde.¹³⁷

Zo waren er volgens de begeleiders van Hedon de 'hobbybelevers met sociale en ideologische beginselen', de 'emancipatiegroepen' die veelal te vinden waren bij de aanverwante vereniging Salvador, de 'sportbeoefenaars', 'vrijwillige medewerkers', 'jonge bezoekers gericht op het verschijnsel punk', 'groep oorspronkelijke bezoekers hedon, wordt met verzamelnaam ook wel aangeduid als "blowers"', 'groep problematische drinkers en harddope gebruikers', 'groepje zonderlingen', 'specifieke programmabezoekers', 'alternatievelingen', en 'maatschappelijk en politiek geëngageerde groepen'.¹³⁸ Onderscheid naar gender werd niet genoemd.

¹³³ 'Jongeren centrum beroofd van hasj', *Het Parool*, 13/11/1981.

¹³⁴ Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-188), Inv.nr. 5334, Commissievergadering sociale- en welzijnszaken en jeugd- en jongerenwerk, 26/08/'82.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Jan van de Wetering, 'Zwolle in de jaren zestig, Aflevering 17 en slot: Dromen tussen Groot Zwolle en Madurodam (1969)', *Zwols Historisch Tijdschrift* 3 (2019) 149-150.

¹³⁸ HCO, Hedon archief, Inv.nr. 4436, Verslag werkweekend ojuw-weerribben 81.

Dat Hedon in beginsel een jongeren­centrum was, bedoeld als opvang voor gebruikers en de jongeren die qua levens­stijl niet in de reguliere clubs pasten, blijkt wel uit het feit dat de groepen ‘oorspronkelijke bewoners’ en ‘alternatievelingen’ in grotere getale aanwezig waren dan bijvoorbeeld de groep ‘hobbybelevers’. Daarbij moet gezegd worden dat de groep ‘vrijwillige medewerkers’ volgens de cijfers ook zelf graag hun eigen toko bezochten.¹³⁹

Hedon poogde voor al deze groepen allerhande activiteiten te organiseren, al dan niet in samenwerking met het verwante Salvador. Vooral de hobbybelevers konden hun hart ophalen aan activiteiten zoals de zeef- en offsetdrukkerij, de toneelvereniging en foto, film en video activiteiten. De specifieke bezoekers kwamen veelal voor de films en de popconcerten terwijl de alternatievelingen terecht konden voor pastinaken, het restaurant, kook- en tuincursussen en alternatieve energiemiddelen.¹⁴⁰

Maar de hoofdmoot bestond tot ver in de jaren tachtig uit bezoekers die vanuit een verslavingsproblematiek naar Hedon kwamen, waar door de sociaal begeleiders werd gezien dat ze ‘non-konformisties gedrag’ vertoonden, als ‘blijvers’ of als ‘kopers’ werden bestempeld evenals als ‘tweedehuiszoekers’. Vooral voor deze groep was Hedon een thuis waar onder controle gekocht en gebruikt kon worden en gold het straatwerkersprogramma.¹⁴¹

Maar Hedon moest wel in sommige gevallen de realiteit onder ogen zien. De recettes van evenementen zoals popconcerten en dergelijke waren vaak niet voldoende om de gemaakte kosten te dekken. De meeste subsidies gingen op aan het werven van personeel, de rest moest vooral door activiteiten zoals restaurants en popconcerten gedekt worden. Hier blijkt dat Hedon, zeker in de beginjaren tachtig, met de economische malaise in het achterhoofd, steeds de keuze moest maken tussen duurdere kaartjes of niet, waarbij het besef dat het overgrote deel van de bezoekers het geld er niet voor had, de boventoon voerde en de financiële huishouding vaak niet sluitend was.¹⁴²

Een tweede verschijnsel dat al in 1982 zichtbaar werd en in de loop van het decennium enkel toenam, was het afstoten van bepaalde activiteiten omdat deze functies door andere instituten werden overgenomen. Zo was er bijvoorbeeld de functie van de jongerenhuisvesting. Hedon bood, ook via Salvador, een slaappleats voor jongeren die daar behoefte aan hadden. Maar uiteindelijk werden ‘de activiteiten op dit terrein middels de stichting slawojo behoorlijk uitgedund’. Dat door de bezuinigingsplannen, wat een duidelijk gevolg was van het nieuwe, landelijke beleid, het weinige dat Hedon nog aan deze opvang kon doen ook niet meer mogelijk was, betekende het afstoten van deze activiteit. Op eenzelfde manier kon BOJH, de belangenorganisatie van Hedon, voor hulp aan probleemjongeren, zichzelf ook niet meer bedruipen en werd er in 1983 een ander samenwerkingsverband opgericht met straathoekwerk en het JAC. De jaren erna zouden zowel de huisvesting als de verslavings­hulp door Hedon worden afgestoten omdat de andere instanties zich inmiddels hadden gespecialiseerd in deze hulp.¹⁴³

Het beeld dat Zwolle en haar inwoners van Hedon in de jaren tachtig hebben, is niet makkelijk te omschrijven. Zelf waren de medewerkers er tijdens het werkoverleg in de Weerribben in 1981 ervan overtuigd dat ze door veel Zwollenaren niet voor vol werden aangezien.¹⁴⁴ Of dat werkelijk zo was, valt moeilijk te achterhalen, maar wat Hedon wel op haar conto kon schrijven, is haar actieve deelname aan het organiseren van festiviteiten ter ere van het 750-jarige bestaan van de stad in 1980. Hedon werd toen gevraagd om, voor de jongeren, een podium in te richten. Hedon deed dit door de op dat moment druk aan de weg timmerende Engelse formatie The Cure te

¹³⁹ HCO, Hedon archief, Inv.nr. 4436, Verslag werkweekend oju-weerribben 81.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Ibidem.

strikken. Hoewel nog geen wereldband van formaat, had de band al wel hits en was bovendien afkomstig uit Engeland, wat nog niet veel was gebeurd in de korte historie van het jongeren centrum.

Deze gebeurtenis toont aan dat Hedon, naast de andere functies, tijdens een heel belangrijke mijlpaal in de geschiedenis van Zwolle, een bijdrage leverde aan de festiviteiten. Zeker gezien het feit dat 1980 voor de gemeente Zwolle een jaar was waarin ze, zoals historicus Frank Inklaar schrijft, begonnen met het ontwikkelen van de stad als historische Hanze stad¹⁴⁵, kan geconcludeerd worden dat Hedon, zeven jaar na de oprichting, een nieuwe functie aan het ontwikkelen was. Het verzorgen van een cultureel (pop)programma voor de stad als geheel, bedoeld voor meer mensen dan enkel de alternatievelingen.

De fotoboeken van Hogenkamp en Henneke laten in dat opzicht ook zien dat Zwolle vanaf de jaren zestig al stevig aan het verbouwen en uitbreiden was. Nieuwe wijken als Holtenbroek, de Aalanden en in de jaren tachtig Zwolle-zuid, samen met baanbrekende projecten zoals het afbreken van een historisch pand het Gouverneurshuis om dat te vervangen door een modern uitziend gebouw, onderschrijven de landelijke ontwikkeling van steden die aan het vernieuwen waren, wijken vol moesten krijgen met bewoners, maar wel een samenhang wilden creëren door middel van een beleid dat zou trekken en verleiden.

Maar het was niet alleen een veranderende functie van Hedon. De samenwerking was een begin van een steeds integraler beleid van Zwolle op het gebied van cultuur. Dat Zwolle zich als Hanzestad wilde positioneren was een vroege stap in de richting van citybranding en imago en Hedon werd onderdeel van een groter geheel. Niet meer enkel een jeugdcentrum, maar ook een wervend instituut waar jongeren hun plek konden vinden maar ook konden participeren in de stad een bepaald imago geven. Hans Mommaas schrijft over dit fenomeen in zijn artikel over culturele clusters van steden: 'we see the rise of a common-placed cultural development strategy, linking cultural amenities to economic, spatial and social policy goals.'¹⁴⁶ Het lijkt perfect te passen in het samenwerken tussen een als een wat obscuur bekend staand jeugdcentrum en een gemeente die met een dergelijk feest Zwolle wil laten resoneren in de regio. Dit lijkt versterkt te worden door het feit dat een optreden van The Cure samen werd geprogrammeerd met bijvoorbeeld een historisch ridderspektakel. 'cultural clusters come in great variety of cultural, spatial and organisational forms, with a lot of different backgrounds and developmental paths.'¹⁴⁷

In de loop van de jaren tachtig werd het duidelijk dat Zwolle, evenals andere steden, een steeds diepere interesse toonde in de jeugd en het bieden van voldoende mogelijkheden voor de jeugd om zich te kunnen ontwikkelen. Niet alleen was dit vanwege de motivatie dat de jeugd de begeleiding nodig had, ook het ontwikkelende citybranding werd steeds meer een factor van overweging. Over de motieven om bepaalde aspecten op te nemen in gemeentelijk beleid, gecombineerd met een bepaald stads imago voor ogen, zegt Mommaas dat de reden om dit te doen niet zozeer 'motives of creativity and innovation' zijn, 'but to place-positioning strategies and the revitalisation of urban space.'¹⁴⁸ Later in dit onderzoek zullen we zien hoe dit ruimtelijke aspect in verband met Hedon nog meer betekenis gaat krijgen.

Zeker toen midden jaren tachtig de economie weer leek aan te trekken, was het voor de gemeente Zwolle duidelijk dat de jongeren een interessante doelgroep vormden voor bedrijven, maar ook voor de stad zelf, als trekpleister voor gezinnen met kinderen. In 1988 volgde er dan ook

¹⁴⁵ Frank Inklaar, 'Hanzestad Zwolle. Het ontstaan van een nieuw imago', *Zwols historisch tijdschrift*, 2 (Zwolle 2017) 82 – 91.

¹⁴⁶ Hans Mommaas, 'Cultural cluster and the Post-Industrial City: Towards the remapping of Urban Cultural Policy', *Urban Studies*, vol. 41, no 3, (Amsterdam 2004), 507-532, hier: 514.

¹⁴⁷ Hans Mommaas, 'Cultural cluster and the Post-Industrial City: Towards the remapping of Urban Cultural Policy', *Urban Studies*, vol. 41, no 3 (Amsterdam 2004), 507-532, hier: 514.

¹⁴⁸ *Ibidem*, 517.

voor het eerst een officieel onderzoek naar de jeugd en haar bevindingen met betrekking tot vrije tijd, veiligheid en jeugdparticipatie. Vooral het laatste element duidde op het verkregen inzicht van de gemeente dat de jongeren een steeds volwaardiger gesprekspartner vormden.¹⁴⁹

Het rapport geeft een goed beeld van de ontmoetingsplaatsen en activiteiten die Zwolle eind jaren tachtig de jeugd te bieden had. Naast de vele speeltuinen, veelal buurt- en vereniging gestuurd, waren er 2 bioscopen, theater Odeon, een veelheid aan café's en ook de jongerencentra, waaronder Hedon. Uit het gehouden onderzoek blijkt dat eind jaren tachtig Hedon niet als meest bezochte gelegenheid wordt genoemd. Bioscopen en buurtcentra overstijgen vooral de jongerencentra en zijn favoriet.¹⁵⁰

Hedon was, vijftien jaar na de oprichting, nog steeds een jongerencentrum dat een klein segment van de Zwolse jeugd onderdak bood. De optredens werden nog steeds verzorgd door bands die over het algemeen als lokaal talent golden, de grote namen verschenen af en toe ten tonele. Nog steeds werden er veel andersoortige activiteiten georganiseerd die niet door de meerderheid van de jongeren werd gewaardeerd.¹⁵¹

Het is niet zo dat Hedon zich neerlegde bij het besef dat de jeugd hen niet voor vol genoeg aanzag. In een paginagroot artikel in de *Zwolsche Courant* uit 1985 werd al door de leiding van Hedon aangegeven dat een groot deel van het Zwolse publiek overtuigd was van het feit dat het enkel door de 'zweverige Zwolse jongeren' werd bezocht die daar niet veel anders deden dan 'hokken'. Dat Hedon al de nodige landelijke pers had gehaald met ludieke acties zoals de grootste vlieger en actief betrokken was geweest bij de demonstraties tegen de kruisraketten, kwam nooit ter sprake. Het besef dat het anders moest, dat Hedon er ook was voor veel meer dan enkel de 'punkers met stickies' ging bij de mensen in en achter Hedon meer en meer doordringen.¹⁵²

Het leidde tot een aantal gebeurtenissen die ervoor zorgden dat Hedon de neerslachtige jaren tachtig afsloot op de manier die andere jongerencentra ook volgden. Paradiso, bijvoorbeeld, was inmiddels geen hippiekamer meer, maar een in binnen- en buitenland vermaarde poptempel waar grote namen optraden. Ook De Melkweg, ooit een slaapplek zoals er in Zwolle ook een was, had zich omgevormd tot een podium voor artiesten van formaat.¹⁵³ Het Paard (al dan niet) van Troje, in Den Haag, immer geplaagd door geldzaken en andere oprispingen, wist stand te houden stand en wist ook, als Randstedelijke kern, zich meer en meer op concerten te richten.¹⁵⁴

Hedon, minder in beeld doordat het een jongerencentrum ergens in de provincie betrof, ging eind jaren tachtig langzaam maar zeker ook een kant op van meer activiteiten op het gebied van film en muziek. De SSKWZ als overkoepelend orgaan was niet meer in beeld en dat Hedon ressorteerde nu onder de Stichting Stad en Welzijn. Dat laatste woord geeft aanleiding tot de conclusie dat het jongerencentrum nog steeds gericht was op een maatschappelijke hulpfunctie. En inderdaad, nog steeds stonden de functies 'ontmoeting, vorming (kursussen en leer- werkprojecten), hulpverlening en belangenbehartiging' nadrukkelijk vermeld in advertenties. Maar duidelijk erboven stond de functie waar het eind jaren tachtig meer en meer de nadruk op zou gaan leggen, namelijk 'Kultuur (konserten, theater, filmhuis)'.¹⁵⁵

¹⁴⁹ HCO, inventarisnummer 4374, Gemeente Zwolle, onderzoek naar de jeugd; vrije tijd, veiligheid en participatie, najaar 2000.

¹⁵⁰ HCO, inventarisnummer 4374, Gemeente Zwolle, onderzoek naar de jeugd; vrije tijd, veiligheid en participatie, najaar 2000.

¹⁵¹ HCO, inventarisnummer 29824A, Galbak, huisorgaan van Hedon, januari editie 1985 – decembereditie 1987.

¹⁵² 'Hedon wil meer', *Zwolsche Courant*, 18/09/1985.

¹⁵³ Carvalho, *50 jaar Paradiso*, 2018, 126.

¹⁵⁴ Rueb, *De geschiedenis van Het Paard (al dan niet) van Troje 1972-1997*, 1997, 5-9.

¹⁵⁵ 'Vacature voor 'Koördinator' voor Hedon, *De Volkskrant*, 12/11/1988, www.delpher.nl, laatst geraadpleegd op 02/06/22.

Salvador werd in 1987 opgedoekt en daarmee verdween de slaapfunctie definitief uit Zwolle. Inmiddels werden de bands wat luidruchter, en ook veeleisender wat geluidssystemen betreft en de coördinator, Niek van der Sprong, die vanaf eind 1988 de dagelijkse leiding over Hedon had, voerde dan ook regelmatig op avonden met buurtbewoners gesprekken over overlast. 'Op een gegeven moment stonden de kopjes aan de overkant te rinkelen op de schoteltjes'. Alle betrokkenen zagen dat Hedon de dingen anders moest gaan doen.¹⁵⁶

Nog steeds werden er drugs verhandeld door de huisdealer, nog steeds werd het gedoogd, maar doordat het straathoekwerkersproject liet zien dat drugs inmiddels ook op andere plekken werden verhandeld en gedoogd volgens het cannabisbeleid uit 1976, was niet iedere betrokkene bij Hedon meer overtuigd van het feit dat dit iets was wat bij het jongerencentrum moest horen.¹⁵⁷

Conclusie

Hedon was een afspiegeling van de maatschappij van die tijd. Door de economische malaise, de onzekerheid, de angst voor kernoorlogen en het doemdenken onder de jeugd, was de problematiek ook in de Zwolse maatschappij voelbaar. Het jongerencentrum begon aan het nieuwe decennium met een duidelijke functie, sterk lijkend op die in de jaren zeventig. Waar Paradiso volgens Carvalho en De Melkweg, volgens Van Schaik, in dat decennium al steeds meer poppodia werden met grote namen, bleef Hedon vooralsnog een jongerencentrum met een hulpfunctie.

Het was niet enkel een opvang voor drugsverslaafden, maar werkte ook door middel van het straathoekwerkers-project samen met de Gemeente Zwolle. Ook verschaften ze via het huisorgaan Katvis, later Galbak, veel informatie over allerhande onderwerpen waar de jongeren mee konden zitten. Hulp door middel van vertrouwenspersonen was er ook nog. Voor de creatieve en tegelijk educatieve invulling waren er een overdaad aan workshops, activiteiten en clubs en ze boden onderdak aan diegenen die plotseling een bed nodig hadden. Daarnaast was er de muziek en waren er de filmavonden voor jongeren die niet de mainstream wilden of konden volgen.

Hoewel Hedon zelf concludeerde dat het door een groot gedeelte van de Zwolse bevolking als apart werd gezien, en niet als volwaardige partner in de maatschappij, was de gemeente inmiddels uitgegroeid tot een gesprekspartner die ook deze groep jongeren graag onderdak bood, ondanks de botsingen begin jaren tachtig tussen krakers en politie. De overheid was nog wel steeds de verstrekker van subsidies, en Hedon diende nog wel steeds in jaarverslagen te laten zien waar het geld heenging en dat doelen werden gehaald, en in die zin was er nog steeds een relatie tussen overheden en Hedon. Toch zien we ook een schuchter begin van een relatie tussen een jongerencentrum met veranderende ambities op cultureel gebied en een gemeente die Zwolle wat meer op de kaart wil gaan zetten zoals Inklaar en Mommaas in hun artikelen over citybranding schrijven. Vooral de laatste geeft aan dat steeds meer steden begonnen met een beleid dat tot doel had bepaalde gebieden, al dan niet letterlijk, aantrekkelijker te maken voor zowel lokale bewoners als bezoekers.

De jaren tachtig eindigden heel anders dan dat ze begonnen. Het was de tweede helft waarover Turpijn het heeft met betrekking tot het toenemende, lege materialisme van de burgers. Toch, door verbeterde omstandigheden, maar tegelijkertijd de drang om meer aan te sluiten bij de rest van de Zwolse jongeren, zag Hedon in dat het vervullen van bepaalde rollen niet meer bij hen

¹⁵⁶ Geert Broeren, Gesprek met Niek van der Sprong, coördinator Hedon van 1988-2001, gespreksverslag G. Broeren, 7 juli 2021.

¹⁵⁷ Ibidem.

hoorde. De slaapvoorziening was overgenomen door een andere partij, net zoals veel workshops en clubs die op ander wijze in Zwolle werden aangeboden.

Zoals Blok en Kennedy al schrijven in hun artikel over het softdrugsbeleid in Nederland, was het gedoogbeleid, al dan niet zwalkend, nog steeds van kracht, ook in Zwolle. Softdrugs werden ook in Hedon nog wel steeds verhandeld, maar ook dat punt was niet meer in ieders ogen even wenselijk. In het huisorgaan De Katvis was regelmatig te lezen dat Hedon afhankelijk was van gedoogbeleid en dat andersoortige drugs niet toegestaan waren en dat bij het vinden ervan, door steekproefsgewijs te controleren, verwijdering het gevolg was.¹⁵⁸ Uiteindelijk zou Hedon bij het betrekken van een nieuw gebouw, De Branie, in de jaren negentig, voorgoed afscheid nemen van drugs in welke vorm en mate dan ook.

Maar ondanks de vrij unieke positie die Hedon had ten opzichte van andere popcentra in grotere steden, ging het jeugdcentrum eind jaren tachtig toch meer de richting op van meer concerten, een breder aanbod van popmuziek, filmavonden en, ja, nadenken over een nieuw, moderner gebouw zodat de ramen van de omwonenden in hun sponningen zouden blijven zitten.

¹⁵⁸ Katvis, meid editie 1986, Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-1988), Inv.nr 9998.

Hoofdstuk 4: Hulpvaardig en hulpbehoevend Hedon

De transitie van jongerencentrum naar cultuurcentrum voor jongeren in de jaren '90.

Bleef Hedon in de jaren negentig een jeugdcentrum aan de rand van de Zwolse maatschappij? En de functies, zo specifiek op hulp en ontwikkeling gericht, bleven die onderdeel van Hedon, gezien de ontwikkelingen in de jaren negentig? Het zijn vragen die in dit hoofdstuk aan de hand van beeldmateriaal, journalistieke en geschiedkundige werken worden beantwoord. Ook wordt een beeld geschetst van de politieke en economische toestand in het laatste decennium van het vorige millennium en de invloed van deze twee factoren op het landelijke en lokale jeugdbeleid. Op basis van gemeentelijke documenten en gesprekken met twee direct betrokkenen bij Hedon in deze periode zal ook duidelijk worden hoe Hedon zich aanpaste aan de maatschappij en welke activiteiten werden gestopt en welke werden voortgezet of nieuw ontwikkeld. Uiteraard komt ook in dit hoofdstuk de relatie jeugd en gevestigde orde aan bod.

Nederland in de jaren negentig

Denkend aan Nederland eind jaren tachtig, is de eerste gedachte over de Val van de Muur in Berlijn. Het einde van de Koude Oorlog leek een feit en met het afbrokkelen verdween ook de angst voor de bom, kernoorlogen en Europese dictaturen. Het optimisme kreeg de kans om te groeien en dat werd gevoed door acht jaar paarse politiek door de twee opeenvolgende paarse kabinetten.

Economisch ging het de meesten voor de wind. Hans Wansink, historicus, schetst in *Het Land van Beatrix* een beeld van Nederland waarin het optimisme, ingezet aan het einde van de jaren tachtig, doorgaat in de jaren negentig.¹⁵⁹ Studenten die begin jaren negentig gingen studeren kregen een OV-kaart waarmee ze het hele land door konden reizen en studiekosten werden beter gedekt worden door gunstige leenvoorwaarden, basisbeurs en aanvullende leenstelsels. Daarnaast kwamen er steeds meer banen en de werkloosheid, op het eind van de jaren tachtig al geslonken, leek naar het nulpunt te dalen.¹⁶⁰

Aandelen kregen een nieuw élan. Waar ze eerst dienden om mensen langere tijd aan een bedrijf te binden, werden ze nu steeds meer gebruikt om snel rijk te worden. Grote deals met grote winsten maakten miljonairs van jonge mannen en vrouwen en bedrijfsstructuren werden een complex geheel die enkel nog voor diegenen duidelijk waren die er hun dagelijks werk van maakten.¹⁶¹

De politiek werd er eentje van polderen, en Hans Wansink schrijft over de bedrieglijke dekmantel van een 'Saaie politiek, zacht bestuur en een ontspannen, deels decadente samenleving' dat het streven van Den Haag leek. De verzuiling, bezetting en revolte in de jaren zestig waren dusdanig in het geheugen van de bevolking weggezakt dat de jaren negentig vorm kregen door de mensen die het leven met andere ogen bekeken.¹⁶² Voor velen vormden de jaren negentig, en dan in het bijzonder de beginjaren, een tijd van onbezorgdheid en ongebreideld optimisme. De wereld werd

¹⁵⁹ Wansink, *Het Land van Beatrix*, 5-7.

¹⁶⁰ Syrinx Fakkeldij, 'Schitterende hoogmoed in de jaren '90', *Andere Tijden Special*, 30/12/'2014, www.vpro.nl, laatst geraadpleegd op 25/06/'22.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Wansink, *Het land van Beatrix*, 5-7.

groter door meer TV-kanalen, betere reismethoden en dus meer reizen naar het buitenland en ook de radio voorziet de burger beter en sneller van het nieuws.

Meer spelen voor het volk, een poldermodel in het politieke landschap en een muziekclip waarin een stapel olijke meiden een jonge politieagent plagen met zijn pet.¹⁶³ Het zijn beelden, geschetst door Wansink en Van der Velden, uit een decennium die Kennedy lijken te ondersteunen dat de 'overheden' geen echte hindernissen opwierpen, maar juist een klimaat schiepen waarin mensen zich vrijelijk konden ontwikkelen. Het leek wel alsof de jaren negentig eindelijk de idealen uit de jaren zestig kon gaan verwezenlijken.

Een bijzonder decennium, een 'periode van collectieve bedwelming, waarin mensen zich uit euforie over de ideologische en economische overwinning van het Westen overgaven aan hedonisme en optimistische waanbeelden'. De jaren negentig waar de telefooncellen hun laatste glorieuze tijd beleefden, XS4All de eerst internetprovider werd, de computer bij steeds meer huishoudens een vaste plek op de bureaus veroverden, geld steeds meer van plastic werd en 'moed en lef' naast het 'naïeve, ongebreidelde optimisme' voor mogelijkheden zorgden waarvan vele nooit hadden durven dromen, zoals Van der Velden het aangeeft.¹⁶⁴

Op economisch gebied bleek Nederland al snel te klein en fuseerden banken en bedrijven met andere, buitenlandse bedrijven van naam en faam. Nederlandse banken gingen op de Amerikaanse toer en leningen, kredieten en creditcards werden in de loop van het decennium gemeengoed. Waar een toerist in 1991 in de Schotse Hooglanden nog met een acceptgiro geld bij een postkantoor moest halen, in 1997 stonden er nagenoeg overal pinautomaten waar geld in de heersende valuta uitgetrokken kon worden. Investeren in nieuwe bedrijfjes die er een traditie van maakten na korte tijd weer failliet te gaan was dé nieuwe manier van snel rijk worden, met de beroemde 'internetbubbel' van Nina Brink en haar bedrijf Worldonline in 2000 als climax van de ontwikkeling de jaren ervoor.¹⁶⁵

Syrinx Fakkeldij, in een special over de jaren '90 van het historische tv programma 'Andere Tijden', laat zien dat naast de nieuwe politiek van polderen, mogelijk gemaakt doordat er vanaf 1994 voor het eerst sinds 1918 geen confessionelen meer deel uitmaakten van het kabinet, de beginjaren negentig ook getekend werden door grote, gewapende conflicten in het Midden-Oosten, met voornamelijk Irak als aangewezen boosdoener. Maar ook dichterbij huis, in voormalig Joegoslavië, schoot de vlam in de pan, met het Sebrenica-drama in 1995 tot gevolg.

In diezelfde aflevering wordt zichtbaar dat voor velen die de geneugten van de jaren negentig konden plukken, de verdere afbreuk van de sociale verzorgingsstaat duidelijk voelbaar werd. Begonnen in de jaren tachtig, toen min of meer gestopt aan het einde van het decennium, was het midden in de jaren negentig voor de politici duidelijk dat bezuinigingen onontkoombaar waren om het gemiddelde welvaartsniveau in stand te houden.¹⁶⁶

Vanaf 1989, met de Val van de Muur, brak een periode aan van groei, vooruitgang en welvaart waar het grootste gedeelte van de Nederlandse bevolking voordeel van had. Maar vanaf het midden van het decennium ging er onderhuids iets broeien. Dat 'iets' was een onbehaaglijk gevoel van onmacht bij de toename van immigranten, de conflicten in Oost-Europa, de kloof tussen arm en rijk en een niet meer herkenbare ideologie bij de grote, politieke partijen. Het gevolg was een rustig en gezapig einde aan de jaren van ongebreidelde groei en optimisme maar niet veel later een dramatisch begin van het nieuwe millennium.

Net als in de jaren tachtig, die ook twee gezichten liet zien en waar Hedon ook naar moest kijken, waren de jaren negentig ook een decennium die anders begon dan dat het eindigde. Zou

¹⁶³ Corinne van der Velden, *90's*, (Amsterdam, 2020) 2-9.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ Fakkeldij, 'Schitterende hoogmoed in de jaren '90', 30/12/2014, www.vpro.nl.

¹⁶⁶ Ibidem.

Hedon, een jongerencentrum voor niet de grootste, gemene deler onder de jongeren, gaan merken dat vele leden van de jongerengroep door de toegenomen welvaart en het zoeken van het grote, gemiddelde, Hedon steeds minder als toevluchtsoord zouden gaan zien?

Jongeren en de gevestigde orde in de jaren negentig

Zoals we zagen, werd in de jaren zeventig een schuchter begin gemaakt met jeugdbeleid. Natuurlijk werd de jeugd altijd gezien en werd er eind jaren zestig wel degelijk gezorgd voor ruimte voor iedereen, maar wat hulp en het daaraan gekoppelde beleid betrof, was het nog niet tot volle wasdom gekomen in de jaren tachtig afgezien van een toenemende trend in lokale hulp en zorg.¹⁶⁷

Eind jaren tachtig en het decennium daarop zagen een explosieve ontwikkeling in de jeugdzorg en het jeugdbeleid op zowel landelijk, regionaal als plaatselijk niveau. De teneur in de jaren negentig was dat jeugdzorg zoveel mogelijk gedecentraliseerd moest worden, iets wat in de jaren tachtig al begonnen was. Het leek een mooi doel, zorg op locatie, gevormd door de lokale en regionale cultuur, maar het is geen verrassing dat door een versnippering aan rapporten, adviezen en constatering in de jaren negentig het ene na het andere advies niet optimaal leek te werken. Dat dit veroorzaakt werd door een complexere maatschappij met complexere problemen, was iets wat al snel duidelijk werd. Het leidde ertoe dat de regering midden jaren negentig overstapte tot één loket waaraan eventuele andere instellingen gekoppeld werden. Het systeem zoals dat op lokaal niveau in vele andere steden en ook Zwolle al gebruikt werd. In het geval van Zwolle was dat de SSKWZ die onder andere Hedon onder zich had en het beleid uitzette.¹⁶⁸

Het plan van de overheid was het opzetten van Bureau Jeugdzorg. Enkele jaren van debatteren, discussiëren en ontwerpen volgden, totdat in het regeerakkoord van 1998 een Wet op de jeugdzorg kwam, met 'eenduidige aansturing en financiering VWS-deel, jeugd-ggz-AWBZ-deel, justitie-deel'. Het bureau jeugdzorg, als één loket voor de jeugdhulpverlening, werd een onafhankelijk rechtspersoon, onder één gezag met één financiering. Uiteindelijk zou de fijne afstemming van Bureau Jeugdzorg een proces worden dat tot in de jaren '00 van het nieuwe millennium zou worden.¹⁶⁹

Dit alles neemt niet weg, zoals Van Montfoort al eerder aangaf, dat er naast hulp voor de jeugd ook nog een groep jongeren rondliep die geen hulp nodig had behalve dan dat het een groepering was waar de gemeenten steeds meer rekening mee moesten houden. Nu de economie weer draaide en de burger rijker werd, had ook de jongere meer geld tot zijn beschikking en werd het een interessante doelgroep. Daarnaast schoten de VINEX-locaties in de grote steden als paddenstoelen uit de grond en deze wijken hadden een belangrijk en vooral groot aandeel in de jongerenpopulatie van een stad.

De overheid was inmiddels geen bepalende factor meer op het gebied van jeugdbeleid. Het had een overkoepelende functie met algemene beleidslijnen, maar de gemeenten voerden daarin de specifieke, passende maatregelen uit. Wel was er vanuit overheidswege de bepaling dat jeugdbeleid gericht diende te zijn op participatie van de jeugd en preventie van problemen.¹⁷⁰ Het was vanuit deze beleidslijnen dat de gemeenten zich meer gingen bezighouden met wat de jeugd aan

¹⁶⁷ Transformatie Jeugdhulp; De geschiedenis van het jeugdstelsel, www.nji.nl/transformatie-jeugdhulp/geschiedenis-jeugd-stelsel, *laatst geraadpleegd op 17/06/'22*.

¹⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁹ Ibidem.

¹⁷⁰ 'Uitleg samenhang jeugdbeleid' (Rotterdam, 2017) 13, www.thesis.eur.nl, *laatst geraadpleegd op 19/06/'22*.

ontspanning geboden kon worden. Het leek erop dat hoe meer gelegenheden er waren voor de jeugd om zich te ontspannen, hoe minder problemen er zouden ontstaan. Na de periode van deregulering in de jaren tachtig, brak in de jaren negentig de periode van 'sociaal beleid' aan.¹⁷¹

Dat de grotere steden, waaronder ook Zwolle, meer gelegenheden boden voor de jeugd, was een landelijke ontwikkeling. Het was ook een logische, gezien de economische welvaart en het optimisme van die tijd. Voor elke groep moest een stad iets te bieden hebben, dus bioscopen, kroegen, discotheken en dergelijke, naast verenigingen, muzikaal of sportief, namen in aantal toe.

Waar de gemeentes zelf veel gelegenheid kregen om invulling te geven aan jeugdzorg en jeugdbeleid, had de landelijke overheid wel een ander speerpunt naast participatie. Zo schrijven Agnes Bürmann en Kathelijne de Groot over het aandeel dat school leverde in het jeugdbeleid. De jeugd zat voor een groot gedeelte op school en het was daar waar het meeste gesignaleerd kon worden en eventueel gehandeld kon worden indien nodig. De school, ook wel het tweede pedagogische milieu genoemd, was de ideale plaats om de jeugd veiligheid te bieden en onderwijs over maatschappelijke issues te geven. De belangrijkste les was die over pesten. In de jaren negentig kreeg de landelijke overheid oog voor de verwoestende werking van pesten en het was dát element van jeugdbeleid dat de meeste aandacht op basis- en voortgezet onderwijs scholen kreeg. Dat daarmee ook het speerpunt van preventie werd getackeld, is een terechte conclusie. Preventie van jeugdproblematiek door middel van participatie middels allerhande projecten, vaak in samenwerking met scholen, het kreeg vorm in de jaren negentig om in de decennia daaropvolgend gemeengoed in de maatschappij te worden.¹⁷²

Jongeren in Zwolle en Hedon

Zwolle in de jaren negentig was, net als veel andere steden, een groeistad, mede door de centrale ligging in het Noordoosten. In de fotoboeken van Henneke en het duo Van Hogenkamp is duidelijk te zien dat al vanaf het midden van de jaren zestig Zwolle grootse ambities had. De nieuwe wijk Holtendijk werd al snel gevolgd door de Aa-landen en Zwolle-Zuid. De binnenstad kreeg een nieuw aangezicht door het afbreken van blikvanger De Michaëlskerk en de bouw van een modern winkelpand.¹⁷³ Het fenomeen citybranding, hoewel destijds niet als term gangbaar, was al bezig met het beïnvloeden van beleid op meer dan alleen architectuur.

De Blauwvingerstad, de 'Poort naar het Oosten', werd populair niet enkel door de ligging maar ook door de toegenomen mogelijkheden om onderwijs te genieten. Inmiddels was er een HBO-instelling, Windesheim, met een groeiend aantal studies, meerdere MBO-instellingen en was er een toonaangevend conservatorium, en dan met name de tak lichte muziek. Afgezien van de groeiende kinderopopulatie door nieuwe wijken zoals Zwolle-Zuid, trokken er ook veel studenten naar de stad en een groot deel ging daar op kamers wonen.¹⁷⁴

De gemeente was inmiddels een partij die geen confrontaties zocht met de dwarse jeugd, want het dwarse element werd steeds kleiner. In plaats daarvan was ook de gemeente Zwolle inmiddels zelf bezig met een jeugdbeleid dat, volgens de algemene richtlijnen van de overheid, repte over participatie en preventie. Travers werd de grote overkoepelende organisatie waaronder, in een aparte stichting, Stad en Cultuur, het jongerencentrum Hedon vanaf midden jaren '90 viel. Travers

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² Agnes Bürmann en Kathelijne de Groot, *Jeugdbeleid in Nederland* (Assen 2003) 16 – 22.

¹⁷³ Coleta en Dick Hogenkamp, *Zwolle, tijd van verandering*, (Zaltbommel 2005) & Dolf Henneke, *De Zwolse Lente 1945-1976*, (Zwolle 2018).

¹⁷⁴ Jan te Hove, *Geschiedenis van Zwolle*, 569 – 571.

was in de plaats gekomen van de SSKWZ, en had nu allerlei organisaties onder zich die als kern jeugd en welzijn hadden.

Eind jaren tachtig bleek Hedon een jongerencentrum dat niet heel druk bezocht werd door jongeren. Over het geheel genomen was Hedon toch nog steeds alternatief, zeker op muzikaal gebied waar de mainstream muziek niet vaak geluisterd werd. Nog steeds waren er verschillende activiteiten zoals een bakkerij, restaurant, steenhouwerij en zeefdrukkerij en voor de muzikale invulling veel bandjes en jamsessies. De laatste namen in de eerste jaren van het decennium wel steeds meer toe. Maar er was geen activiteit die belangrijker was dan de andere. Toch werd de podiumfunctie geleidelijk aan wel belangrijker. De verkoop van softdrugs was nog steeds iets dat gedoogd werd, maar er waren inmiddels meerdere verkoop- en gebruikspunten en Hedon zou daarin geen functie meer willen hebben.¹⁷⁵

In 1995 werd, onder Travers, de Stichting Stad en Cultuur opgericht. Het toont de professionelere instelling van zowel gemeente als Travers met betrekking tot het jeugdbeleid. De behoeftes van de jeugd werden opgesplitst in bepaalde organisaties waardoor Hedon steeds meer aandacht kreeg voor het culturele aspect en het hulp en vormende element meer en meer achter zich liet. Hulp voor verslaafde jongeren of jongeren met problemen van een andere orde kwamen via allerlei signaaloketten bij de ggz, sociale wijkteams of andere, regionale of stedelijke initiatieven terecht. Hedon zag ook veel leer- werktrajecten opgaan in allerhande trajecten van opleidingsinstituten in Zwolle en de regio en zocht derhalve aansluiting bij de poppodia in Nederland.

De rol van de gemeente was die van subsidieverstrekker, wat overigens volgens coördinator en jeugdwerker Niek van der Sprong allemaal 'net aan' was, en Hedon, althans Stad en Cultuur, leverde daarvoor een jaarnota af met doelen voor het jaar erop. De gemeente bemoeide zich niet met de programmering of het beleid. Even was er sprake van zelfstandigheid voor Hedon aangezien het centrum meer en meer de kant van een popcentrum opging, dus een verplaatsing vanuit de 'welzijnskoepel' naar de 'cultuurkoepel'. Dat laatste gebeurde rond 1994, maar zelfstandigheid is er tot op heden nooit gekomen: administratief leek het te onhandig.¹⁷⁶

De ontwikkelingen in de jaren negentig leken voor Hedon, net als op landelijk niveau, sneller te gaan dan de 15 jaar ervoor. De coördinator van het centrum was er nog steeds, en gaf leiding aan de betaalde medewerkers en vrijwilligers, maar zocht nu echt de rol van stedelijk jongerencentrum. Dat betekende wel dat er gedurende de jaren veranderingen optraden wat leidde tot een Hedon met een totaal andere uitstraling en een functie die het tot eind jaren tachtig had. Dat er niet 'een bepaald tijdstip van een grote ommekeer' was, evenmin als een 'beleid met een specifiek doel' dat leidde tot wat Hedon aan het einde van de jaren negentig zou zijn, blijkt wel uit een aantal ontwikkelingen die samen het een en ander in werking zouden zetten.¹⁷⁷

Maar ook hier valt de snellere verandering van Hedon te verklaren door het verschijnsel van citybranding, waar in 1980 mee begonnen werd. Hedon, als jeugdcentrum, was voor de gemeente niet meer een op zichzelf staande stichting, maar onderdeel van een beleid waarmee de gemeente zichzelf in positieve zin op de kaart wilde zetten. Als belangrijke partner van het Bevrijdingsfestival en andere projecten op cultureel gebied, ging Hedon steeds meer de kant op van de cultuur en dan met name de popmuziek, waarbij een veelheid aan nevenprojecten de jeugd de kans boden om kennis te maken met muziek en optreden.¹⁷⁸

Tot aan ongeveer 1994 was er een veelheid aan activiteiten binnen Hedon. Veel van de medewerkers en vrijwilligers waren er al vanaf het begin of jaren tachtig bij, met dezelfde

¹⁷⁵ Geert Broeren, *Gesprek met Niek van der Sprong, coördinator van Hedon 1988-2001*, gesprekverslag van 02/07/'21.

¹⁷⁶ Ibidem.

¹⁷⁷ Ibidem.

¹⁷⁸ Ronald van den Berg, *Jaarrapportage 1999 Stad & Cultuur* (Zwolle 2000) 1 – 14.

overtuigingen en kwaliteiten. Maar uiteindelijk stopten steeds meer van die medewerkers en de activiteiten werden niet doorgezet of overgenomen door anderen. Het element van cultuur en muziek kwam steeds meer naar de voorgrond gekropen en dat vertaalde zich in een het verbreden van het blikveld naar de rest van Nederland waar steeds meer popcentra het daglicht zagen, al dan niet voortgekomen uit jeugdcentra zoals Hedon.¹⁷⁹

Een belangrijk orgaan in de wereld van de popcentra was de in 1993 opgerichte VNP, de Vereniging van Nederlandse Poppodia. Eind jaren negentig waren er inmiddels 40 popcentra bij aangesloten, waaronder Hedon. De vereniging, tegenwoordig VNPF (Vereniging voor Nederlandse Poppodia en Festivals), behartigde de belangen van de aangesloten popcentra en streefde (en streeft) naar 'bevordering van popmuziek als podiumkunst'. Het was een landelijke ontwikkeling en Hedon deed wat vele andere popcentra elders ook deden. Popmuziek, moderne muziek, het trad meer en meer op de voorgrond.¹⁸⁰

Een tweede belangrijke organisatie waar Hedon zich bij aansloot in de jaren negentig, was het Nationaal Pop Instituut. Deze organisatie had als doel het bevorderen van Nederlandse popmuziek. Hedon stond als B-podium te boek en kreeg naast de gemeentelijke subsidie ook vanuit deze vereniging een subsidie, afhankelijk van het vooraf vastgestelde aantal optredens van Nederlandse bands.¹⁸¹ De doelen van beide instellingen, gecombineerd met het feit dat Hedon zich daar bewust bij aansloot, geeft aan dat vanaf de midden jaren negentig Hedon definitief de richting van concerten en andere muzikale projecten insloeg.

Naast het stoppen van steeds meer van de typische 'Hedon-activiteiten' uit de jaren zeventig en tachtig, en het meer en meer toe bewegen naar Hedon, de poptempel, leek het oude gebouw aan de Rembrandtlaan niet meer bestand tegen de technische vooruitgang van veel van de alternatieve muziek die de hoofdmoot aan concerten in Hedon vormde. Er kwamen klachten over geluidsoverlast, en ook gesprekken met omwonenden. Nu kwam ook de gemeente erbij. De gemeente was eind jaren tachtig geen echte, inhoudelijk belangstellende meer. Ze verschaft subsidies aan Travers, die de gelden weer doorschoof naar Hedon, die dan weer plichtsgetrouw een jaarverantwoording aflegde. Het was een kenmerk van de landelijke politiek op plaatselijk niveau: deregulering en de verantwoordelijkheid daar leggen waar het hoorde. Maar nu een hele wijk last ging krijgen, en een actieve partij in de relatie met Hedon werd, was het voor iedereen duidelijk dat het oude gebouw niet meer volstond, en er werd 2,8 miljoen gulden uitgetrokken voor nieuwbouw.¹⁸²

Maar wat zeker niet vergeten mag worden, is het feit dat al vanaf 1991 Hedon een belangrijke partner werd bij een festival dat slechts enkele jaren later tot een van de grootste in Nederland zou worden: Het Bevrijdingsfestival Overijssel. Deze samenwerking was een voorbeeld van wat Hans Mommaas in zijn werk beschrijft als een 'cultural cluster'. Het fenomeen citybranding kreeg steviger voet aan de grond, niet enkel in Zwolle, en Hedon, hoewel nog steeds een alternatief imago torsend, was wel een interessant instituut dat door middel van samenwerking een cultureel stempel op de stad kon drukken.

Het was het Bevrijdingsfestival Overijssel dat als vraag van de provincie en gemeente op de bordjes van Hedon en het Popfront terecht kwam. De tweede was een stichting die repetitieruimte en podiumervaring bood voor Zwolse bands. Opvallend is dat volgens Niek van der Sprong, toenmalig coördinator van Hedon en later directeur van het Bevrijdingsfestival Overijssel, de animo er eerst niet was, vooral vanuit Hedon niet, want het werd, in die beginjaren negentig, tussen alle andere, creatieve en leer-werktrajecten door, niet als 'core-business' gezien. Maar toch deed Hedon mee, leverde een belangrijk aandeel in de line-up, en mede door coördinator Niek van der Sprong groeide

¹⁷⁹ Dick Laning, 'Een Schouwburg voor Popcultuur', *Zwolsche Courant*, 06/11/1996.

¹⁸⁰ www.vnppf.nl, laatst geraadpleegd op 06/06/'22.

¹⁸¹ Van den Berg, *Jaarrapportage 1999 Stad & Cultuur*, 10.

¹⁸² 'Hedon nu al in problemen', *Zwolsche Courant*, 11/11/'98.

het BFO uit, aldus Caroline Holsheimer, communicatie deskundige, tot een van de grootste in zijn soort.¹⁸³

In 1994 startte de bouw van De Branie. Het is de naam van het gebouw waar in 1996 zowel Hedon als het Popfront in gehuisvest werden en werd als geheel aangeduid met cultuurcentrum. Hedon zag de nieuwbouw als kans om nu resoluut af te rekenen met het drugsgedoogbeleid. Met het geld onder de toonbank werden de laatste leer-werktrajecten stopgezet en andere rekeningen vereffend, allemaal in overleg met de belangrijke zakelijke partijen en de gemeente.¹⁸⁴ Wel deed, met de komst van nieuwe muzieksoorten zoals dance, house en hiphop, die veelal in Hedon ten gehore werden gebracht, een nieuw soort drug zijn intrede, zoals xtc.

Maar het drugsbeleid in Hedon was er een van zero-tolerance. Ze hadden afscheid genomen van hun rol als gedoger van softdrugs en Hedon wilde een andere kant op. In het nieuwe gebouw stonden beveiligers bij de deur, en liepen ook rond bij de optredens en andere activiteiten. In latere jaren werden er ook camerasystemen opgehangen en tot op de dag van vandaag is er nog steeds bewaking met camera's en lopen beveiligingsmensen rond. Toch was dat geen garantie voor drugsvrije activiteiten, want, zoals Ton Nabben in 'High Amsterdam' schrijft, het zero-tolerance beleid 'weerhield de meeste bezoekers van dancefeesten er niet van om drugs te blijven gebruiken, beter te verstoppen of op voorhand al in te nemen.'¹⁸⁵

Hedon was in 1996, bij de opening van De Branie, niet meer 'het jongeren centrum', maar een 'cultuurcentrum voor jongeren'. Dick Laning, journalist, schrijft dat Hedon ooit een pand was voor een 'hechte groep bezoekers'. Er werd veel aan opvang gedaan, aan hulp bij problemen op verschillende niveaus. Vanaf 1996 werd het een cultuurcentrum waar muziek en dance centraal stonden. De verwachting was dat het Zwolle als muziekstad ook wat meer op de kaart zou zetten, want de Blauwvingerstad was 'tot op heden niet echt in tel geweest waar het om popmuziek' ging.¹⁸⁶

Overduidelijk stond het nieuwe gebouw symbool voor een breuk met het verleden. Waar het nu fris, helder en licht was, evenals modern, niet soft en ook niet zuinig, was het oude gebouw een uithangbord voor jeugdhulp met een maatschappelijke hulpfunctie geweest. Doordat ook het Popfront in het pand zat, kwam de nadruk nu echt te liggen op muziek.¹⁸⁷

Maar hoewel Hedon nu duidelijk een nieuwe, optimistische weg leek in te slaan, was de landelijke situatie, zoals we in de werken van Van der Velden en Wansink kunnen lezen, eind jaren negentig wel degelijk veranderd, en daarmee de houding van de gemeente ook. Het beleid leek er een te zijn van 'wat staat, blijft staan', waarmee het nieuwe gebouw werd bedoeld. Na aanvankelijk ongebreidelde economische groei, stagneerde aan het einde van het decennium diezelfde economie en werden bezuinigingen ingesteld die doorsijpelden naar de gemeentes. De sociale voorzieningen, evenals de culturele, werden de eerste slachtoffers. Op de bouw van De Branie leek stevig bekibbeld, en de gemeente leek afwezig waar het om onderhoud ging. Hedon, voor de rest afhankelijk van kaartverkoop, bleek al snel te klein om zelf het geld voor onderhoud op te hoesten. Met de bouw van De Branie, haalde de techniek van de muziek de capaciteiten van het gebouw al snel in. Bleken de zalen wel groot genoeg, opslagruimtes en kleedkamers waren absoluut niet meer naar de maatstaven van de nieuwe generatie artiesten. Dat de slinkende subsidies ook het aantal betaalde medewerkers deed slinken, maakte dat Hedon eind jaren negentig, ondanks het nieuwe gebouw en de nieuwe functie, namelijk die van popconcerten en andere culturele activiteiten, niet

¹⁸³ Caroline Holsheimer, *Idealen geef je door. 10 jaar Bevrijdingsfestival in Overijssel* (Zwolle, 2000).

¹⁸⁴ Geert Broeren, *Gesprek met Niek van der Sprong*.

¹⁸⁵ Ton Nabbers, *High Amsterdam: ritme, roes en regels in het uitgaansleven*, (Amsterdam, 2010), 8.

¹⁸⁶ Laning, Een Schouwburg voor Popcultuur, *Zwolsche Courant*, 06/11/1996.

¹⁸⁷ Ibidem.

met alle vertrouwen naar het nieuwe millennium uitkeek.¹⁸⁸ Bovendien leek de grootste jeugdgroep, die van 16-22 jarigen, de weg naar het popcentrum ook nog niet te vinden.¹⁸⁹

Toch bleef Hedon actief. Ondanks de drukkende houding van de gemeente die vooral de hand op de knip hield, organiseerde Hedon, nu met professionelere middelen en vaker ingehuurd mensen en minder vrijwilligers, popconcerten, filmavonden en voor lokaal kleinkunst talent, al dan niet opkomend, het Vrije Val Theater. Vooral dat laatste was een landelijk groeiend populair fenomeen: de opkomst van open podia zoals 'De Gongshow' in café Toomlers in Amsterdam en het 'Deltion Studenten Cabaret festival' in Zwolle zelf, dat in 1995 het eerste levenslicht zag. Er waren bovendien veel danceparty's en een groeiende samenwerking met scholen, op MBO, HBO maar ook voortgezet onderwijsniveau.¹⁹⁰ De gewenste participatie van de overheid drong ook door tot de scholen. Hedon, die het al geruime tijd zonder huisorgaan zoals Katvis of Galbak had gedaan, betrok vanaf 1997 actief middelbare scholieren en studenten bij het maken van een maandelijkse folder. Een glossy en flitsend uitziende folder met recensies van cd's, films en agenda van activiteiten en concerten. De naam van de glossy folder was, niet ontoepasselijk, The Move.¹⁹¹

Conclusie

De jaren negentig begonnen vol optimisme voor de Nederlandse bevolking. Voor de jeugd in het bijzonder kwamen er meer mogelijkheden voor ontplooiing en vermaak. Meer scholen, meer studies om uit te kiezen, maar vooral meer geld waardoor de jeugd commercieel steeds interessanter werd. Steden stelden zich daarop in, door een beter en doordachter jongerenbeleid zeker als onderdeel van citybranding, waarbij het stadsimago een grotere rol ging spelen en wat inhield dat Hedon een steeds relevanter onderdeel werd van een beleid gericht op aantrekkingskracht van de stad door middel van het clusteren van culturen volgens de theorie van Mommaas.

De overheid, na de deregulatie van jeugdbeleid in de jaren tachtig, kreeg steeds meer zicht op de problematiek maar ook de behoeftes van de jeugd en stuurde aan op preventie door participatie. Gemeenten, helemaal in de geest van Kennedy, werden steeds toleranter en meedenkender, ook in Zwolle. In stijl van de landelijke politiek, gaf de gemeente Zwolle subsidies aan een snel uitdijend jeugdapparaat waarvan Travers, als vervanger van de SSKWZ, een belangrijke speler was geworden. Veel verder dan de subsidies ging de directe bemoeienis van de gemeente met Hedon niet, enkel in het geval van maatschappelijke oprispingen zoals geluidsoverlast.

Een heldere conclusie is dus dat de overheid, of autoriteiten, zichzelf steeds meer als gesprekspartner zagen en niet meer als de verantwoordelijken voor hulp, zorg en beleid op het gebied van de jeugd. Daar waren de plaatselijke gemeenten voor, maar vooral de jongeren zelf. Met deze vrijheid kon Hedon zelf volledig verantwoordelijk zijn voor de programmering. Het volgde de landelijke ontwikkelingen op de voet middels deelname aan landelijke projecten en verenigingen. Uit dit laatste blijkt dat Hedon zich steeds meer richting muziek en cultuur begaf.

Tekenend voor de sfeer in de jaren negentig was dat niet zozeer de overheid, zowel landelijk als plaatselijk, verantwoordelijk was voor deze verschuivingen, maar allerlei ontwikkelingen op allerlei gebieden. Drugs en het gedogen ervan was niet meer enkel voorbehouden aan Hedon. Ook waren er op dat gebied inmiddels andere hulpprogramma's en dat gold ook voor andere functies van

¹⁸⁸ 'Hedon nu al in de problemen', *Zwolse Courant*, 11/11/'98.

¹⁸⁹ Laning, *Schouwburg voor popcultuur*.

¹⁹⁰ Van den Berg, *Jaarrapportage 1999 Stad & Cultuur*, 6-9.

¹⁹¹ HCO, inventarisnummer 69698, The Move, Zwols cultureel informatieblad voor en door jongeren, (Zwolle, 1998-1999).

Hedon. Deze hulpprogramma's kwamen door een actief subsidiebeleid van de gemeente tot stand. Het stoppen van medewerkers van het eerste uur zorgde ook voor het geleidelijk aan verdwijnen van typische jaren zeventig en tachtig elementen.

Dat uiteindelijk geluidsoverlast een nieuw gebouw rechtvaardigde, waarin twee vooral pop gerelateerde instituten, te weten Hedon en het Popfront, gehuisvest waren, is ook exemplarisch voor het handelen naar gelegenheid door deze kleinschalige vorm van 'cultural clustering' en de gemeente die veel ruimte bood. De keerzijde was dat eind jaren negentig de gemeente een rem zette op subsidies en dan vooral op culturele en sociale voorzieningen. Echter, doordat het nieuwe gebouw al snel te klein bleek voor de technische eisen aan concerten, was meer geld nodig voor onderhoud. Daarin bleek de gemeente een beduidend minder begripvolle partner.

Geheel volgens de landelijke trend, ging Hedon de laatste jaren van het decennium zich vooral richten op muziek en dance events, waarbij er veel gekeken werd naar andere popcentra die ooit als jongerencentrum waren begonnen, maar nu voor een breder publiek muziekevenementen organiseerde.

Bovenstaande aspecten en ontwikkelingen benadrukken wederom de relevantie van het onderzoek naar Hedon als casus voor het bestuderen van landelijk jeugdbeleid, de rol van overheden maar ook een nieuwe ontwikkeling op het gebied van citybranding. Niet alleen is Hedon daarin een praktijkvoorbeeld van het eerder genoemde 'cultural clustering', maar juist omdat Hedon begon als maatschappelijk hulpcentrum voor jongeren, en daarin de transitie maakte naar een popcentrum dat op allerlei gebieden afstraalde op het imago van de gemeente en derhalve een grotere omslag maakte dan andere jeugd- en popcentra in Nederland, geeft deze studie dus nu al meer zicht op landelijke ontwikkelingen op het gebied van jeugdbeleid, de rol van overheden en andere bepalende factoren.

Hoofdstuk 5: Hipster Hedon.

Analyse van de transitie naar popcentrum en de rol van de jongeren 2000 - 2019

In de eerste drie decennia van haar bestaan onderging Hedon een verandering van een jongerencentrum met een maatschappelijke hulpfunctie naar een centrum dat meer gericht was op culturele projecten voor jongeren. In dit hoofdstuk wordt gekeken naar de verdere ontwikkelingen van Hedon na 2000 en welke maatschappelijke aspecten invloed hadden op eventuele veranderingen.

De afgelopen twintig jaar zullen onder de loep worden genomen om antwoord te geven op deze vragen. Allereerst wordt weer de maatschappelijke achtergrond geschetst middels documentaires en overzichtswerken over de eerste twee decennia van het derde millennium. Tegen deze achtergrond zal ik vervolgens een beeld schetsen van het jeugdbeleid op landelijk en plaatselijk niveau. Hier zullen wetenschappelijke publicaties, overheidsdocumenten en beleidsnota's voor geraadpleegd worden. Nadat deze twee aspecten zijn belicht, wordt naar Zwolle gekeken, naar Hedon, de rol die het vervult binnen de Zwolse maatschappij en wat de rol van gemeente en eventueel andere gezaghebbenden is, om daarna alles weer af te ronden met een korte samenvatting en een blik op de relevantie van deze studie voor de wetenschap.

Nederland van 2000 – 2019

Het land van water en dijken zag er na de millenniumwisseling heel anders uit. De jaren negentig eindigden weliswaar met een rem op de immer groeiende economie, maar wel met het idee in de hoofden van de mensen dat alles nog steeds maakbaar en haalbaar leek. Optimisme leek overal aanwezig, maar na twee kabinetten van Paars beleid, begon de onrust door te sijpelen. Al snel werd afscheid genomen van de gulden en werd de euro de munteenheid van de zogenaamde 'DINGFLOPBIPS'-landen, een woord dat inmiddels al uitgebreid is met weer nieuwe landen die tot de Europese Unie behoren. Het betekende voor veel mensen een omschakeling in denken en het idee dat we er financieel niet op vooruitgingen wortelde in de volksgedachte.¹⁹²

De aanval in 2001 op de Twin Towers in New York en alle conflicten die dat tot gevolg had in het Midden-Oosten zorgden voor een nieuwe angst. De immigratie vanuit andere werelddelen nam toe, en in Nederland begon men zich zorgen te maken over wat te doen met die ogenschijnlijk oncontroleerbare aanwas van vreemdelingen die niet van plan leken zich aan te passen aan 'onze Nederlandse cultuur'. Dat vervolgens onze toekomstige koningin het bestaan van 'de Nederlander' ontkende, maakte de onrust over Nederland als veilige haven enkel groter.¹⁹³

Politici hadden inmiddels door dat de politiek als poldermodel zijn langste tijd leek te hebben gehad. Angst voor buitenlanders en andersdenkenden had een deel van de bevolking flink in haar greep, een angst die het vandaag de dag nog steeds niet kwijt lijkt te zijn. Het gaf de ruimte en gelegenheid aan enkele politici om in te spelen op die angst: het populisme kreeg in Nederland vaste voet aan de grond door de eloquente en flamboyante Pim Fortuyn, die vlak voor de verkiezingen werd vermoord, en de volksheld Geert Wilders, voormalig VVD'er. De moord op Pim Fortuyn vond plaats op het moment dat de wereld nog bij lag te komen van de aanslag op de Twin Towers.

Er waren meerdere donkere wolken die samenklonterden boven het Hollandse water. Ook Theo van Gogh, een journalist die bekend stond om zijn snedige uitspraken, werd op klaarlichte dag

¹⁹² 'Special: De jaren 2000/2010. Tussen terreur en toppers', *Anderen Tijden*, 30/12/'2019, anderetijden.nl, *laatst geraadpleegd op 17/06/'22*

¹⁹³ Ibidem.

vermoord door een fanaat, wat de angst en weerzin tegen andersdenkenden, 'on-Hollandse' religies en allochtonen deed toenemen.

Tegelijkertijd werd de wereld steeds kleiner door enorme sprongen in de ontwikkelingen van de technologie en de wereld van amusement, twee aspecten die in deze twee decennia steeds meer verweven raakten. Het aantal commerciële tv-kanalen in Nederland nam toe, het internet werd volwassen en was een niet meer weg te denken element uit de huizen, evenals de mobiele telefonie. Iedereen raakte met iedereen en alles op elk moment verbonden. Het bood mogelijkheden, maar bleek ook een gevaar voor diegenen die de verlokkingen niet goed konden weerstaan. Internetmisdad kwam op, maar aan de andere kant van het spectrum bood datzelfde internet ongekeerde mogelijkheden tot ontwikkeling en werd het een schier onuitputtelijke bron van kennis.¹⁹⁴

De huizenmarkt stortte in, rond 2008, en de gebreken van het rooskleurige financiële model van voorgaande beleidsplannen, evenals het misplaatste, rotsvaste geloof in de maakbaarheid van alles, werden pijnlijk duidelijk. Overal werd bezuinigd, de broekriem moest worden aangehaald, en het zou jaren duren eer de economie weer een soort van wankel evenwicht zou vinden in een wereld die van jaar tot jaar een ander gezicht zou aannemen. Het legde volgens econoom Piketty pijnlijk bloot hoe de wereld er niet in geslaagd was de rijkdom eerlijk te verdelen en dat ook in Nederland, waar de meesten dan wel goed gekleed, gevoed en gehuisvest waren, de kloof tussen arm en rijk niet kleiner, maar juist groter en ook problematischer was geworden.¹⁹⁵

Waar Kennedy uitging van een tolerante overheid in de jaren zestig, ging de overheid nu veel verder dan tolerantie en zelfs verder dan de bevolking zeggen wat goed was en fout. De opvatting van Duivenvoorde en van Righart dat de autoriteiten een dwingende en beperkende rol speelden, bleek in de beginjaren van het nieuwe millennium totaal niet meer van toepassing. De overheid had geleerd van de afgelopen decennia. In de jaren tachtig al verkondigde Lubbers dat de overheid ook niet alles kon oplossen en nu, twintig jaar later, was de realiteit weer anders, en dus veranderde de rol van de overheid daarmee ook.

In plaats van te zeggen dat iedereen de broeksriem moest aanhalen, werd de burger een participant in de maatschappij, wat betekende dat diezelfde burger geacht werd bij te springen daar waar ooit sociale voorzieningen dat hadden gedaan. De burger als mantelzorger voor een steeds gebrekkiger wordende maatschappij. Een maatschappij van westerse kwaliteit die zeker vanaf 2010 zag hoe andere grootmachten een steeds prominenter plaats op het wereldtoneel innamen, zoals China, Rusland en Afrika. Het bracht verwarring alvorens ook hier een wankel evenwicht werd gevonden. Het aloude machts-evenwicht dat kundig in stand werd gehouden tijdens de Koude Oorlog, veranderde radicaal en zorgde voor onrust en verwarring, die ook nu nog steeds niet weg zijn.¹⁹⁶

En te midden van de razendsnelle ontwikkelingen en heftige gebeurtenissen, die nu allemaal veel dichterbij leken door de live filmpjes en posts op allerlei sociale media, groeide, schrijft Patti Valkenburg, professor Communicatiewetenschappen, een jeugd op die zich steeds meer realiseerde dat zij, in tegenstelling tot de generaties voor hen, het niet persé meer beter zou krijgen dan haar ouders. De wereld rookte aan alle kanten, de maatschappij splitste zich op in fragmenten, elk met een eigen politieke splinterpartij, en de jeugd kreeg door middel van influencers en YouTubers een grotere blik op de wereld, maar ook meer informatie en wat de effecten daarvan zouden zijn waren

¹⁹⁴ Manuel Castells, 'The impact of internet on society: A global perspective', *Change: 19 key essays on how the internet is changing our lives*, (Los Angeles, 2014), bbvaopenmind.com, *laatst geraadpleegd op 17/06/22*.

¹⁹⁵ Thomas Piketty, *Kapitaal in de 21^e eeuw* (Amsterdam 2014) 9-21.

¹⁹⁶ Jan Rood, 'Tussen Orde en Wanorde, de wereld anno de 21^e eeuw', *Internationale Spectator 1* (2016).

zowel positief als negatief. Niet onbelangrijk, de sociale media zouden voor een gedeelte de slagkracht van de jeugd veranderen en daarmee ook de rol van (lokale) overheden.¹⁹⁷

Jongeren en de gevestigde orde van 2000 – 2019

Vanuit de deregulatie in de jaren tachtig, tot een veel vertakt stelsel in de jaren negentig, naar een nieuw beleid voor de jeugdzorg in het nieuwe millennium. In 2000 was er als eerste het beleidskader op de wet op jeugdzorg waarin duidelijk werd gesteld dat er niet alleen gekeken moest worden naar de jeugd met problemen, zoals in de jaren tachtig en negentig, maar dat er moest worden ‘gestreefd naar een samenhangend aanbod van jeugdzorg, op maat van de hulpvraag van jeugdigen en ouders’. Het betrof hier ook een ‘samenhang tussen de jeugdzorg en de algemene voorzieningen voor jeugdigen’. Het beleid had ook als doel om meer bij provincies en gemeenten neer te leggen en daarmee meer samenhang te creëren die er tot dan toe nooit was. Tegelijk met deze samenhang was het de bedoeling om te zorgen dat iedereen recht had op zorg, ook een aspect dat in al die jaren nooit verwezenlijkt was. Het zou tot 2005 duren totdat er een landelijk instituut kwam dat de zorg zou gaan uitzetten: De Wet op de Jeugdzorg.¹⁹⁸

Het bleef roerig in Den Haag waar het de jeugdzorg betrof met alle wetten, aanpassingen en nieuwe focuspunten, maar het was inmiddels een vastgeklonken beleidspunt in alle regeringen. De jeugd verdiende begeleiding en zorg, want het was de toekomst en daar moest men zuinig op zijn en juist daarom bepaalde de overheid in 2010 dat de jeugdzorg in zijn geheel vanuit de provincies naar de gemeentes moest gaan en dat er vanuit Den Haag enkel nog een zak met geld werd uitgedeeld en dat het aan de gemeentes was om te kijken hoe dit geld voor de jeugdzorg het beste besteed kon worden.¹⁹⁹

In feite kwam het er op neer dat waar zowel Kennedy als Duivenvoorde de rol van de overheid nog wel als leidend zagen, al dan niet tolerant, na het jaar 2000 de overheid op wat beleidskaders na de uitvoering en vormgeving van jeugdhulp en beleid niet meer actief in handen had. Dus zien we de gevestigde orde, belangrijk onderdeel van dit onderzoek, nu verschuiven van landelijke overheid naar de gemeente.

Echter, ondanks alle goede bedoelingen en de visie op hulp ter plekke kwam elke regio met zijn eigen beleid wat niet leidde tot meer overzicht. Vanaf het jaar 2005, met de wet op de jeugdzorg, werd het een ingewikkelde zaak en het bos van de jeugdzorg werd steeds groter met de komst van steeds meer bomen. ‘De verschillende delen van de jeugdzorg hebben een verschillende achtergrond. Het zijn verschillende werelden, met een verschillend type financiering, verantwoording, cultuur en logica’, schreef Van Montfoort, pedagoog en jurist over de geschiedenis van het jeugdbeleid. Maar wat ondanks deze wildgroei en het neerleggen van verantwoordelijkheden op gemeentelijk niveau wel bleek is dat overheden, zowel landelijk als gemeentelijk, met het jeugdbeleid twee doelen nastreefden. Het was, zoals Van Montfoort verder ging, de bedoeling de ontwikkeling van kinderen en jeugdigen zo optimaal mogelijk te laten verlopen en bij dreigende scheefgroei adequaat in te grijpen.²⁰⁰

Vanaf 2015 was het definitief duidelijk voor bij alle betrokkenen dat de aandacht voor de jeugd de afgelopen decennia teveel was uitgegaan naar de jeugd die zorg nodig had en waar het

¹⁹⁷ Patti Valkenburg, *Schermgangende jeugd. Over jeugd en media* (Amsterdam 2014) 13-16.

¹⁹⁸ Beleidskader Wet op de jeugdzorg 2000, 9 juni 2000, 4-5, www.nji.nl, *laatst geraadpleegd op 08/06/'22*.

¹⁹⁹ Nederlands Jeugdinstituut, ‘Transformatie jeugdhulp, De geschiedenis van het jeugdinstelsel’, www.nji.nl, *laatst geraadpleegd op 08/06/'22*.

²⁰⁰ A. J. van Monfoort, *Samenvatting Basisboek van jeugdzorg & jeugdbeleid* (Amsterdam 2015) 33.

ingrijpen noodzakelijk was. Sinds de jaren zestig waren er veel studies gedaan naar allerlei problematiek en de jeugd en waren de nodige beleidsnota's en wetten opgesteld. Maar in 2015 constateerde Van Montfoort dat het Nederlandse jeugdbeleid 'relatief weinig aandacht heeft voor het stimuleren en ondersteunen van de ontwikkeling van de normale jeugd'. Het verklaarde, naast de al eerder genoemde trend naar citybranding en het daarmee verbonden 'cultural clustering', dus overduidelijk waarom de afgelopen zes jaar er een positiever jeugdbeleid in ontwikkeling was waarbij veel werd ingezet op participatie en burgerschapszin van de jeugd. Het verklaarde ook waarom in dit nieuwe millennium de gemeenten het onderwerp jeugd steeds nadrukkelijker in beleidsnota's en cultuurnota's gingen vermelden en steeds meer de nadruk legden op activiteiten voor de jeugd in het algemeen.²⁰¹ Met het geld dat de gemeente van de overheid kreeg, werd veel gedaan aan jeugdzorg en het aanpakken van problemen. Daarbij speelden participatie en preventie, twee beleidstermen uit de jaren negentig, nog steeds een sleutelrol.

Keek de gevestigde orde als zijnde de vooroorlogse generatie in de jaren vijftig en zestig nog met fronsende wenkbrauwen naar de jeugd die een wel heel andere weg in leek te slaan, in het nieuwe millennium zag de overheid die inmiddels de jaren vijftig tot en met de jaren negentig zelf als vormende tijd had meegemaakt, de jeugd als een vanzelfsprekende ontwikkelfase naar volwassenheid, met een eigen cultuur en eigen leefwereld, die alle mogelijkheden moest hebben om op te kunnen groeien tot verantwoordelijke volwassenen. En zo leek ook in het nieuwe millennium het ouderlijk gezag de jongeren juist meer de ruimte te bieden dan beperkingen op te leggen. Dat de participatie inmiddels door de overheid als nieuwe norm en deugd werd gezien en zelfs als 'participatiesamenleving' in de troonrede van 2013 voorkwam, geeft echter wel blijk van enige sturing van bovenaf.

Jongeren in Zwolle en Hedon van 2000 – 2019

Als gemeente kreeg Zwolle in het eerste decennium van de jaren '00 de verantwoordelijkheid voor de jeugd, en dan met name de zorg voor de jeugd die dat nodig had, net als alle andere gemeenten in Nederland. Het is niet verbazingwekkend dat de veelheid aan regels en culturen binnen de zorg ook zijn weerslag had op de gemeente Zwolle. Veel jeugdzorginstellingen zagen het licht, naast de overheidsinstanties zoals de GGD en GGZ. Ook in Zwolle kreeg men steeds meer oog voor de jongere die hulp nodig heeft en kwamen instanties zoals de WMO via de gemeente en lokaal en regionaal opererende instellingen zoals Dimence en TRIAS vanaf het tweede decennium steeds meer in beeld voor alle groeperingen, dus ook jongeren met psychische en fysieke problemen.²⁰²

Een fenomeen dat in de meeste gemeenten steeds sterker ontwikkeld werd, waren de sociale wijkteams. Deze teams werden in het leven geroepen als zeer lokale hulpinstanties, voor alle groeperingen, zoals gezinnen, maar ook de jeugd. De lijnen tussen hulp en jeugd werden steeds korter en hoewel deze zorg vaak niet ter preventie diende, was het resultaat dat veel problemen wel eerder werden ondervangen en was er dus wel degelijk preventie wat later in de hulplijn.²⁰³ Voor Hedon betekende dit gegeven - de ontwikkeling van allerlei professionele hulpinstanties - een vrij automatische verschuiving van functie. Deze veelheid aan hulp leidt niet enkel tot de conclusie dat hulp steeds meer op maat en locatie werd geboden, maar ook dat de hulpfunctie voor Hedon, als die twijfel er nog was, echt uit de statuten waren verdwenen en niet meer terug zouden komen.

²⁰¹ A. J. van Montfoort, *Samenvatting Basisboek van jeugdzorg & jeugdbeleid* (Amsterdam 2015) 33.

²⁰² dimence.nl, *laatst geraadpleegd op 17/06/22*.

²⁰³ swtzwolle.nl, *laatst geraadpleegd op 17/06/22*.

Maar ook in Zwolle was een groot gedeelte van de jeugd bezig aan een 'normale' ontwikkeling, waarbij geen zorg hulp nodig was. Toch, in lijn met de overtuigingen van opvoedkundigen en experts, zoals Van Montfoort, moest ook deze jeugd alle mogelijkheden hebben om zich te kunnen ontplooiën tot goede volwassen burgers. Dat betekende voldoende scholen, uitgebreid sportaanbod, uitgaansgelegenheden en andersoortige vormen van zelfontplooiing. De mogelijkheden waren in 2000 al veel aanwezig en gerealiseerd. Uit het tweede grote onderzoek naar de jeugd door Zwolle gehouden bleek dat er wat vermaak al heel wat meer was dan enkele decennia ervoor. Er waren enkele bioscopen, twee grote theaters, naast enkele jeugdtheaters, goedlopende wijkcentra, meer dan voldoende cafés waarvan in ieder geval één specifiek gericht op de jong volwassene, namelijk studentencafé Het Vliegende Paard.²⁰⁴

Echter, net als in '88, kwam uit het onderzoek, gehouden in 2000, naar voren dat buurthuizen en jongerencentra, waaronder Hedon, slecht bezocht werden. De jongerencentra, gevestigd in de wijken Zwolle- Zuid, Berkum en de Aa-landen, daarentegen, scoorden goed. Hedon, met een bezoekersgraad van 4,1%, bleef daar ver bij achter.²⁰⁵ Dit was niet enkel voorbehouden aan Hedon, maar aangezien het in de jaren negentig echt een cultuurcentrum was geworden voor de jeugd, leek het alsof de jeugd de weg naar de geboden concerten niet wist te vinden.

Toch, ondanks de aanwezige faciliteiten, groeide in Zwolle het besef dat een mooi jeugd beleid goed zou zijn voor het aanzien voor de stad. Citybranding was, net als in andere steden, een sterk opkomend fenomeen in het nieuwe millennium, hoewel het eigenlijk altijd al iets was waar steden zich mee bezig hielden, zoals Mommaas met een veelheid aan voorbeelden van 'cultural clustering' in zijn artikel laat zien²⁰⁶. De gemeente Zwolle besefte dat het noodzakelijk was om regelmatig een goed beeld van de jongeren in de provinciale hoofdstad te krijgen en deed dat op allerlei gebieden.

Zo verscheen er een rapport over radicalisering onder jongeren. Het was een relatief nieuw probleem, dat na 2001 steeds actueler werd, en met de open grenzen en de migratiestromen werd het probleem snel groter. Hoewel uit het rapport bleek dat Zwolle zich vooralsnog geen zorgen hoefde te maken, maakte dit rapport de noodzaak van het aloude preventie door participatie wel weer relevant. Tegelijkertijd bleek dat halverwege het tweede decennium jongeren al op vele gebieden meedachten. Zo was er de jongerenraad op gemeenteraad niveau en werkte de politie aan een betere samenwerking met jongeren door middel van initiatieven zoals Politiekids en Koppelwerk, waarbij het laatste echt ging om samenwerken van jongeren met wijkagenten.²⁰⁷

Landelijk was, zoals al eerder gezien, de participatie een belangrijk middel in de strijd tegen ontspoorde jongeren. Vooral in het tweede decennium werd dat zichtbaar. Het oprichten van nieuwe jeugdcentra gebeurde niet meer zoals destijds bij Hedon, met vooral begeleiders van workshops en dergelijke. Vele nieuwe instellingen, zoals bijvoorbeeld het jongerencentrum Level Z in de nieuwe Zwolse wijk Stadshagen, waren er vóór, maar vooral dóór jongeren. Zo werd het, volgens journalist Alexandra Zweers, 'volledig gerund door jongeren uit de buurt', bij het ontwerp waren er 'inspraakavonden, maar ook vergaderingen met jongeren', en door 'te participeren, leert de jeugd

²⁰⁴ HCO, inventarisnummer 4374, Gemeente Zwolle, 'Onderzoek naar de jeugd; vrije tijd, veiligheid en participatie, najaar 2000'.

²⁰⁵ Ibidem.

²⁰⁶ Hans Mommaas, 'Cultural cluster and the Post-Industrial City: Towards the remapping of Urban Cultural Policy', *Urban Studies*, vol. 41, no 3 (Amsterdam 2004) 507-532, hier: 514-517.

²⁰⁷ Rozetta Meijer, *Voedingsbodems voor radicalisering in Zwolle*, prevalentie en indicaties voor beleid (Utrecht, 2018) 7.

sociale vaardigheden'.²⁰⁸ Het betrof geen uniek Zwols verschijnsel. Level Z was gebaseerd op een dergelijk project in Lelystad.²⁰⁹

Hedon was een van de vele plaatsen waar de jeugd terecht kon, maar zoals al eerder vastgesteld, wist diezelfde jeugd de weg ernaartoe niet te vinden, of wilde het niet. De functies op het gebied van zorg en hulp die het centrum in de jaren zeventig kenmerkten, evenals in de jaren tachtig, waren in de loop van de jaren negentig verdwenen en in het nieuwe millennium kwamen ze niet terug. Zwolle was, net als andere gemeenten, bezig met een jeugdbeleid dat voorzag in een veelvoud van hulpinstanties waardoor Hedon zich volledig kon gaan richten op datgene wat in de jaren negentig, met de komst van het nieuwe gebouw De Branie was ingezet.

Maar Zwolle zag dat er meer gebeurde op het gebied van jongeren. Naast nieuwe jongerencentra, die dus meer op de jongere jeugd waren gericht, nam het aantal scholen ook toe. Door de komst van de nieuwe wijk Stadshagen, met in 2019 een inwoneraantal van ruim 25.000, kwamen er meer basisscholen, maar ook meer voortgezet onderwijsscholen. Dat dat niet enkel meer scholen betekende, maar ook veranderingen binnen de jeugdcultuur, blijkt wel uit het feit dat leerlingen van verschillende leerroutes, Mavo, Havo en Vwo, al decennia-lang met elkaar door dezelfde gangen liepen. Daarnaast kwamen er schooltypes, zoals het Deltion Sprint Lyceum, die leerlingen die door allerlei redenen buiten het reguliere onderwijs vielen, 'een tweede kans' gaven om 'alsnog een diploma te halen'. Meer jeugd, meer scholen toegespitst op individuele behoeftes.²¹⁰

Waar het vrije tijd betreft was er ook steeds meer te vinden voor de jeugd. De wijkcentra namen een centrale plaats in, maar naarmate de jeugd ouder werd, kwamen cafés en disco's meer en meer in zicht. Opvallend genoeg, echter, vormden de disco's, jongerenvermaak bij uitstek, een fenomeen dat ongemerkt eind jaren negentig uit Zwolle verdween en het duurde tot in het halverwege de jaren '10 van het nieuwe millennium voordat de jeugd massaal uiting gaf aan het ongenoegen over het gebrek aan disco's in Zwolle. Onderzoek toont aan dat negentig procent van de jeugd een disco miste.²¹¹ De gemeente wilde er wat aan doen, maar uiteindelijk waren er, eind jaren '10, op enkele kroegen met een dansvloer na, geen disco's van naam in de stad, laat staan een dansgelegenheid voor de jongere tieners. Het was een leegte in Zwolle waar Hedon te zijner tijd in zou springen door in de loop van de jaren '00 al steeds vaker disco's of dergelijke avonden voor de jongere teenagers te organiseren evenals examenfeesten voor eindexamenkandidaten.²¹²

De jeugd was hot in Zwolle, net als in andere gemeentes. En net zoals elders in het land, ontstonden of evolueerden overkoepelende organisaties met allerlei sub-stichtingen onder zich die ieder op hun beurt weer een ander aspect van de jeugd op zich namen. In de Haarlemmermeer werd bijvoorbeeld in 2012 Maatvast opgericht dat een aantal jeugdcentra onder haar hoede had, met ook weer als doelstelling de jeugd ontwikkelingskansen te bieden door participatie. De professionalisering nam toe, doordat meer HBO afgestudeerden op leidinggevende en begeleidende functies werden gezet. Opvallend is dat, net als bij het Zwolse Travers, duidelijk gesteld werd dat de overkoepelende stichting niet het beleid tot in detail wilde vaststellen. Hedon, evenals ander jongerencentra, kreeg een grote mate van vrijheid om te bepalen waar ze voor stonden. Het

²⁰⁸ Alexandra Zweers, 'Level Z: Jongerencentrum waar jongeren zelf beslissen', *Zorg en welzijn, zorgwelzijn.nl*, laatst geraadpleegd op 10/06/2022.

²⁰⁹ Ibidem.

²¹⁰ Jan Gulikers, 'Van Rijks HBS tot Deltion Sprint Lyceum, 150 jaar voortgezet onderwijs aan de Bagijnensingel', *Zwols Historisch Tijdschrift*, 2 (Zwolle, 2017) 71-73.

²¹¹ 'Jongeren willen een grote discotheek', *AD*, 15/12/2006.

²¹² www.hedon.nl, laatst geraadpleegd op 11/06/'22.

achterliggende argument was dat 'de veranderingen bij jongeren continu' zijn en dat dat vroeg om 'dynamische jongerencentra'.²¹³

Bovenstaande geeft aan dat de overheden voorgoed afscheid hadden genomen van het dwingend opleggen van normen en waarden, ingekaderd door wetten en regels. Dat de jeugd daarnaast niet enkel uit altruïstische redenen geholpen moest worden in haar ontwikkeling, bleek wel uit het feit dat het eerder ter berde gebrachte fenomeen 'citybranding' steeds meer het beleid van elke gemeente in Nederland bepaalde, wat neerkwam op het zo goed mogelijk neerzetten van een stad op de kaart. Dit is geen verschijnsel van de laatste twee decennia, zoals Mommaas en Inklaar beiden ook aangeven, maar het zijn wel de twintig jaar waarin de meeste steden in Nederland zich op dat gebied aan het profileren zijn. Frank Inklaar voert aan dat Zwolle al met de bewustwording in 1980 begon, met de viering van het 750-jarig bestaan, en ging het imago van de voormalige Hanzestad oppoetsen juist door deze historische handelsachtergrond.²¹⁴ Jan ten Hove schrijft dat Zwolle natuurlijk ook keek naar wat het aantrekkelijker kon maken, zoals de binnenstad, en werd er afgebroken, gebouwd, werden auto's steeds meer geweerd uit de kern en voor de jeugd was er tot zonsopgang altijd wel wat te doen.²¹⁵

Het gevolg van deze citybranding was dat in de beginjaren van het nieuwe millennium de jeugd niet meer een paragraaf in meerjarenplannen van de gemeente was, maar een apart katern. Dit zou de twee decennia zo blijven. Vreemd is dit niet, aangezien van de destijds ruim 110.000 inwoners van Zwolle, meer dan een derde onder de 24 jaar was. Een grote groep, en dus eentje om rekening mee te houden. In het jeugdbeleid van de gemeente Zwolle uit van 2005 – 2008 zag de gemeente in dat 'kenmerkend voor jongeren is dat zij snel veranderen', en dat beleid gericht op jongeren 'voortdurend' om 'aanpassing en bijstelling' vroeg.²¹⁶ Een opmerkelijk contrast met de verbaasde en ontlusterde houding van een groot deel van de gevestigde orde in de jaren vijftig en zestig.

Uit ditzelfde jeugdbeleid bleek ook hoe gedetailleerd de gemeente de jeugd bekeek. Elke leeftijdscategorie werd benoemd, en de aspecten in die levensfase die de gemeente belangrijk voor de ontwikkeling achtte, werden toegelicht. Al in dit stadium werd jeugdparticipatie als een van de belangrijkste instrumenten geacht, samen met onderzoeken naar de jeugd in Zwolle die vanaf dat moment elke vier jaar werden gehouden, in samenwerking met onder andere de ggd. De gemeente, hoe gedetailleerd ook in leeftijdsfases, hield zich wel verre van bepaling tot op elk niveau. De onderliggende partijen kregen hun eigen stem, en door middel van statuten hun eigen beleidsstempel. Wat de gemeente betrof moest alles flexibel zijn, immer gericht op de veranderende jeugd, het element van participatie heel belangrijk zijn binnen de stichtingen en, gezien de steeds pluriformer worden bevolking, integratie bevorderend.²¹⁷

In deze beginjaren bleek ook uit het onderzoek dat in 2004 werd gehouden, de groep jongeren van 12 tot 24 de jongerencentra steeds minder bezochten. Ook Hedon merkte dit ondanks een merkbare functieverandering in de beleidspapieren van de gemeente, evenals het imago dat nu veel optimistischer werd voorgesteld en niet meer een honk voor de meer alternatieve jongeling. Hedon werd inmiddels 'popcentrum' genoemd, dat geen buurt- of jongerencentrum meer was, maar gezien werd als een 'stedelijke voorziening' in een stadsdeel waar jongeren, en dan vooral studenten,

²¹³ Stichting Maatvast Haarlemmermeer, *We zetten de jongerencentra(al)*, stichtingmaatvast.nl, *laatst geraadpleegd op 11/06/'22* (Haarlemmermeer 2017) 3-4.

²¹⁴ Inklaar, 'Hanzestad Zwolle. Het ontstaan van een nieuw imago', *Zwols Historisch Tijdschrift*, 83 – 86.

²¹⁵ Ten Hove, *Geschiedenis van Zwolle*, 614-615.

²¹⁶ Erna van Dijk en Doetie van der Wal, 'Jong in Zwolle, vet mazzel', *Zwols Jeugdbeleid 2005-2009*, (Zwolle, 2004) 2.

²¹⁷ *Ibidem*, 10-12.

'graag willen wonen'.²¹⁸ Ondanks het feit dat de jongeren nog niet warmliepen voor Hedon, was het imago in de officiële documenten dus al veranderd.

Dit soort algemene beleidsnota's bleven elke vier jaar verschijnen, maar werden in het tweede decennium van het nieuwe millennium vergezeld van een document dat zich specifiek toespitste op de hulp aan de jeugd. Dit was niet toevallig en ook niet typisch Zwols. Vanaf 2015 werden de gemeenten zelf verantwoordelijk voor de geboden hulp aan de jeugd, die officieel tot 18 jaar liep, maar op wettelijke basis soms ook tot 23 opgerekte kon worden. Opvallend is dat de gemeente een scherp inzicht had in aantallen en problematiek. Het bleek dat, evenals elders in het land, de problemen in de jeugdcategory overhand toenamen. Als oorzaken gold een scherper opmerkingsbeleid, maar ook de snel veranderende wereld en toenemende verwachtingspatronen van wat goed was en wat niet. Het jeugdbeleid gericht op zorg zette nog steeds in op participatie van de jeugd, en verder op verregaande samenwerking met omliggende gemeenten en instanties.²¹⁹

Naast het steeds professioneler wordende jongerenbeleid, timmerde Zwolle ook aan de weg met het cultuurbeleid, iets wat voor Hedon steeds meer een belangrijker aspect aan het worden was. Ook over de cultuur verschenen beleidsnota's, waaruit weer bleek hoe wervend een gemeente zoals Zwolle wilde zijn en 'zich in de toekomst echt kan onderscheiden', en dat de uitstraling naar de buitenwacht toe er wel degelijk toe deed.²²⁰

Uit dit document en de voorgaande cultuurnota's blijkt dat Zwolle de behoefte had om zich op het gebied van de cultuur verder te ontwikkelen. Het vormt een groot contrast met de beginjaren '00, waar de gemeente vaststelde dat 'veel cultuurzaken incidenteel gedekt' waren en dat er behoefte was aan 'een subsidiebeleid met meer structuur'. Na een aantal jaren van schuchter vormgeven aan een cultuurbeleid, maar ook bezuinigingen op juist de culturele elementen, was er nu alle reden tot een andere beleid. Voor Hedon was het belangrijk dat Zwolle de eerste vier jaar van het nieuwe millennium een inhaalslag had gemaakt op 'alle drie de speerpunten van het cultuurprofiel, te weten de grote zaal, versterking van het museumbeleid en het optuigen van het festivalbeleid'.²²¹ Dat met de grote zaal onder andere Hedon werd bedoeld, ondersteunt de eerder gedane observatie dat Hedon niet meer als jongeren centrum, maar echt als poppodium werd gezien.

Tegelijkertijd was het duidelijk dat Zwolle bezig was met, zoals Mommaas het noemde, cultural clustering, in dit geval het verbinden van zaalcapaciteit, festivalbeleid en museumbeleid. Hoewel dit laatste ogenschijnlijk niet in verband stond met een popcentrum zoals Hedon, kwam er echter al snel het Herman Brood Museum. Deze beroemde rock 'n' roll zanger had zijn roots in Zwolle en de band met het popcentrum werd symbolisch zichtbaar gemaakt door een borstbeeld dat nu in het nieuwe gebouw van Hedon staat.²²²

De beginjaren van het nieuwe millennium waren economisch gezien niet de beste. Aan de horizon doemde inmiddels de zwarte rafelranden op van een naderende recessie, en de gemeenten kregen de taak om te bezuinigen. Juist de twee pijlers van het Zwolse city-branding model, jeugdbeleid en cultuurbeleid, moesten inleveren en de gemeente stak niet onder stoelen of banken dat het 'pijn zou gaan doen'.²²³

Voor Hedon was de pijn er al. In de bruisende tijden van ontwikkelend jeugdbeleid en professionalisering van cultuur, kon Hedon bogen op al heel wat jaren ervaring. In de jaren negentig

²¹⁸ Van Dijk en Van der Wal, 'Jong in Zwolle, vet mazzel', *Zwols Jeugdbeleid 2005-2009*, 28.

²¹⁹ 'Jeugd in Beeld', *Beleidsplan jeugdhulp 2015-2016* (Zwolle 2015) 6-11.

²²⁰ Cultuurnota Zwolle 2016 – 2020 (Zwolle, 2016) 4, www.zwolle.nl, laatst geraadpleegd op 10/06/'22.

²²¹ 'De basis op orde, Zwolle als creatieve stad is de verlegenheid voorbij', *Cultuurnota 2005 – 2008* (Zwolle 2005) 4.

²²² www.hermanbroodmuseum.nl, voor het laatst geraadpleegd op 11/07/'22

²²³ 'De basis op orde, Zwolle als creatieve stad is de verlegenheid voorbij', *Cultuurnota 2005 – 2008* (Zwolle 2005) 2.

was duidelijk geworden dat het bestaansrecht van het jongerencentrum op een andere basis gerechtvaardigd moest gaan worden. Ondanks het nieuwe, flitsende gebouw en de samenwerking met een verwante stichting, het Zwols Popfront, toen al een klein voorbeeld van Mommaas' cultural clustering, wisten de jongeren volgens Niek van der Sprong en Anne Riemersma, directeur van Hedon vanaf 2007, de weg naar het nog steeds als alternatief beschouwde instituut niet goed te vinden. Maar ondanks de wat ontmoedigende cijfers en economische vooruitzichten, speelden omgevingsfactoren mee in een ontwikkeling van Hedon die jaren later tot een heel ander beeld zouden leiden.

Door het veel vertakte jeugdbeleid op gemeentelijk niveau, was Hedon geen jongerencentrum meer. Hoewel popmuziek op het menu stond, en popmuziek veelal een genre was dat voor jongeren aantrekkelijk was, rees er wel de vraag of het dan ook allemaal bij deze beperkte bevolkingsgroep moest blijven. Anne Riemersma was ervan overtuigd dat het centrum cultuur en muziek moest gaan bieden voor een breder publiek dan het tot die tijd had gedaan. 'Maar wat is jong als ook veertigers zich tot deze doelgroep rekenen en steeds jongere kinderen naar popconcerten gaan? Instellingen moeten in staat zijn alert in te spelen op gewijzigde doelgroepen en voorkeuren'.²²⁴

Hedon kreeg de medewerking van de gemeente. In 2004 bleek dat de gemeente Hedon inmiddels zag als een volwaardig meetellend popcentrum op landelijk niveau. Dat liet echter onverlet dat het grote pijnpunt het gebouw zelf was, dat geen antwoord had op de technologische ontwikkelingen binnen de concertwereld, een conclusie die de centrummanager ervoor, Niek van der Sprong, eind jaren negentig al had getrokken. Maar de gemeente stelde vast dat Hedon in het land nog steeds als A-zaal te boek stond door 'het inhoudelijk goede aanbod en de goede naam van Hedon' en dat 'bepaalde groepen nog steeds deze zaal bezoeken'.²²⁵ Wat voor andere instellingen ook zou gelden, zou voor Hedon ook moeten gebeuren. Door een geldelijke investering in het gebouw en door professionele samenwerking met andere podia in Zwolle, geheel in lijn met het cultural clustering dat city-branding karakteriseerde, zoals het bevrijdingsfestival Overijssel, theater Odeon en evenementenlocatie De IJsselhallen, zou Hedon een blijvende poptempel kunnen zijn.²²⁶

Het veranderende beleid leidde tot een nieuw Hedon en dat ook in letterlijke zin. In 2014 werd een derde, nieuwe gebouw opgeleverd. De Branie werd afgebroken, het Zwols Popfront ging op in Hedon en op dezelfde locatie verrees een pand dat kon wedijveren met de meest moderne poppodia. Donker van uiterlijk en met flitsende neonletters, was Hedon nu definitief geen jongerencentrum meer, maar een poptempel met een programma dat niet onderdeel voor gevestigde popcentra zoals De Melkweg en Paradiso. Het Paard (al dan niet) van Troje, in Den Haag, dat ooit net zoals Paradiso en De Melkweg in een anarchistische en alternatieve geest was opgericht, was, evenals beide andere poptempels al in de jaren tachtig dat niveau ver ontstegen.²²⁷ Hedon maakte die slag later, niet dat dat het doel was geweest, maar na het afstoten van de hulpfuncties en het veranderen van de tijdsgeest, was het nu een vergelijkbaar popcentrum geworden. Hedon oversteeg zelfs het stedelijke aspect doordat het duidelijk was dat Hedon werd bezocht door mensen uit de gehele regio, en niet enkel Zwolle.²²⁸

Dat Hedon in die twee decennia de transitie naar popcentrum wist af te ronden, blijkt wel uit het feit dat de VNPF, dé belangenorganisatie van poppodia in Nederland, Hedon in 2005 en 2012 uitriep tot prijswinnaar van Beste Poppodium, waarbij er dus ook één werd uitgereikt in de tijd van

²²⁴ 'De basis op orde, Zwolle als creatieve stad is de verlegenheid voorbij', *Cultuurnota 2005 – 2008* (Zwolle 2005) 19.

²²⁵ Ibidem, 20.

²²⁶ Ibidem.

²²⁷ Robert Jan Rueb, *De geschiedenis van Het Paard (al dan niet) van Troje 1972-1997* (Den Haag 1997) 5.

²²⁸ *Cultuurnota Zwolle 2016 – 2020* (Zwolle 2016) 24.

de Branie. Dat deze finale van de transitie al begon bij de oplevering van De Branie in 1997 wordt aangetoond door de nominatie van het culturele jongerencentrum door de voorganger van de VNPF, namelijk de VNP, wat in 1997 daadwerkelijk de prijs opleverde. Hedon was dus in staat geweest om met een accommodatie die feitelijk niet mee kon gaan met de technologische ontwikkeling van popconcerten, zichzelf te bewijzen als volwaardig poppodium in Nederland. In 2015, een jaar na ingebruikname van het nieuwe en huidige gebouw, werd de directeur door dezelfde vereniging uitgeroepen tot Beste Directeur van een Poppodium. De transformatie van Hedon was definitief afgerond.²²⁹

Maar het element van de jeugd was niet helemaal verdwenen uit het voormalig jongerencentrum. De directeur van Hedon had ‘heel veel aandacht voor talentontwikkeling’, want dat gaf ‘ons de toekomst’. Hedon richtte zich dan met name op het talent van de jeugd. In de loop van de jaren kwamen, geheel in overeenstemming met het cultuurbeleid van Zwolle dat ‘instellingen daar waar mogelijk de ruimte’ wilde geven ‘voor vernieuwing en experiment, ingekaderd met de jaarlijkse prestatieafspraken’, allerlei projecten op cultureel en muzikaal gebied tot stand.²³⁰ Vooral dit laatste element geeft aan dat de gemeente geenszins de bedoeling had om zich te bemoeien met de inhoud. De bemoeienis ging niet verder dan de jaarlijkse controle en bij gehaalde doelstellingen de subsidies voor het jaar erop te verstrekken.

Conclusie

Het nieuwe millennium bracht veel teweeg met betrekking tot de jeugdzorg. Er kwam steeds meer kennis over en inzicht in de jeugd en de ontwikkeling van jongeren. De eerste twee decennia kolkten van nieuwe beleidsnota's, rapporten en nieuwe instanties om vooral de jeugd die hulp nodig had, de kans te geven zich zo goed mogelijk te ontwikkelen. Uiteindelijk, na eerst de verantwoordelijkheid van de provincie te zijn geweest, ging de inrichting over de jeugdzorg in 2015 over naar de gemeenten. In deze veranderde dus de rol van de landelijke overheid. Kennedy en Duivenvoorde hadden beiden hun idee over de rol van de overheden en autoriteiten, maar nu, enkele decennia na de jaren '60, was het duidelijk dat de overheid de jeugd nu echt als een volwaardige bevolkingsgroep zag met een onvermijdelijke eigen identiteit.

De gemeenten kregen een grote zak met geld en moesten zien hoe dit geld in te zetten voor de jongeren. De realisatie dat de jongeren niet allemaal met problemen rondliepen, bracht een omvangrijk beleid met zich mee. Ook in Zwolle moest de gemeente kijken wat het kon doen voor de jeugd. Het leidde tot veel samenwerking tussen al bestaande instanties en de stichting van nieuwe instituten en jongerencentra. Participatie werd daarbij leidend met de achterliggende gedachte dat door jongeren actief te betrekken bij ontwikkelingen, het verantwoordelijkheidsgevoel zou toenemen.

Net als overal in het land, was de hulp gericht op vrijwilligheid en op individuele zelfontplooiing. Van een vaderlijke overheid die wel weet wat goed voor het kind is, was geen sprake. Ditzelfde gold voor de jongeren in het algemeen. Ze werden gezien als de toekomst en een groep die ruimte nodig had om de nog natte vleugels uit te kunnen slaan om ze te laten drogen.

In Zwolle was er, zeker sinds de tweede helft van de jaren tachtig, veel ruimte voor jongeren. Dat zou allemaal nog toenemen, zeker met de komst van nieuwe jongerencentra die, in tegenstelling

²²⁹ 'Hedon is meest genomineerde poppodium voor IJzeren Podiumdieren', *Zwolle Nieuws.nl* (Zwolle, 2018), www.zwolle.nieuws.nl, laatst geraadpleegd op 19/06/22.

²³⁰ Cultuurnota Zwolle 2016 – 2020 (Zwolle 2016) 24.

tot eerder, nu de jongeren actief betrokken bij elke fase van oprichting, maar ook aanbod. Dit paste allemaal ook in het ontwikkelen van een stadsimago door de gemeente, die graag wilde laten zien dat het goed toeven was. City-branding was iets dat al geruime tijd door alle gemeenten in Nederland werd toegepast en jeugdbeleid speelde daarin een belangrijke rol.

Hedon moest zich in deze draaikolk van snelle ontwikkelingen een nieuwe plaats zien te verwerven. Het had geen keus aangezien in de jaren negentig de hulpfuncties voor de jeugd definitief uit het statutaire pakket verdwenen waren omdat deze door andere instellingen met de tijd overgenomen waren, moest het een nieuw bestaansrecht zien te munten. Geholpen door de clusteren van culturen, in dit geval bredere samenwerkingsverbanden tussen verschillende culturele partijen, werd Hedon een belangrijke cultuurpartner voor de gemeente.

Onder invloed van de tijdsgeest, landelijke ontwikkelingen en het gemeentelijke beleid gericht op een positief imago van Zwolle als geheel waarbij cultuur en jeugd een belangrijke plek innamen, liet Hedon dan ook qua muzikaal en cultureel aanbod het element van de jeugd als hoofdrichting varen en koos het voor een programmering die iets te bieden had voor elke regio-bewonder, van elke leeftijd. Het element van jeugd, echter, verdween niet geheel uit beeld, maar werd naar de randen verplaatst waar het middels allerlei participatie-projecten de ruimte kreeg voor ontwikkeling.

Dit hoofdstuk heeft op relevante wijze laten zien dat het jeugdbeleid dusdanig was geprofessionaliseerd dat verschillende partijen betrokken waren bij het ontwikkelen van jeugdbeleid, waaronder de jeugd zelf, op gelijkwaardiger wijze dan in de decennia ervoor. Dit onderzoek geeft derhalve een heldere blik op de ontwikkeling van jeugdbeleid en de invloed daarvan op de ontwikkeling van aanverwante zaken zoals bijvoorbeeld jongerencentra en de rol van landelijke ontwikkelingen zoals andere, vergelijkbare centra, maar ook opkomende fenomenen zoals stadsimago en citybranding.

Conclusie:

In dit hoofdstuk kijken we naar het antwoord op de hoofdvraag die in het begin werd gesteld, aan de hand van de verschillende deelvragen. Daarbij zal ook gekeken worden naar de houding van de gemeente ten aanzien van de jeugd en het jeugdbeleid en gesteld worden of de houding meer die van een tolerante partij was zoals Kennedy dat ziet, of meer een tegenspeler zoals Duivenvoorde die zag. Ook in dit hoofdstuk zal ik nog eens de relevantie van dit onderzoek op verschillende gebieden voor het voetlicht laten treden.

De hoofdvraag ging over de invloed die het gemeentelijke jeugdbeleid had op de functieverandering van het Zwolse poppodium Hedon vanaf de oprichting in 1973 tot 2019. Om deze vraag goed te kunnen beantwoorden, keken we hierbij naar de relatie tussen gemeente en haar jeugdbeleid enerzijds en Hedon anderzijds, welke activiteiten werden ontplooid en verdwenen en wat de positie van Hedon was met betrekking tot het jeugdbeleid meer op landelijk niveau gezien.

Hedon werd opgericht omdat de gemeente Zwolle inzag dat een bepaalde jeugdgroepering, namelijk die van artistiekelingen en gebruikers, een eigen plek nodig had. Een plek die niet alleen opvang bood, maar ook echt toegespitst was op deze groep jongeren. Hierin liet de overheid een veranderende houding zien, zowel landelijk als lokaal. Nadat de opkomende jeugd in de jaren vijftig en zestig een tegenstribbelende en verontwaardigde overheid tegenover zich vond, waren de meeste gemeentes, en zo ook de Zwolse gemeente, begin jaren zeventig doordrongen van het feit dat de jeugd een eigen plek moest hebben en werd op beide niveaus jeugdbeleid ontwikkeld.

In de loop van de decennia werd duidelijk dat de jeugd niet een bevolkingsgroep was waartegen gesproken moest worden. Door de jeugd actief mee te laten doen en mee te laten ontwikkelen, werd het meer en meer een gelijkwaardige gesprekspartner en de gemeente Zwolle, net als andere gemeentes, stelde dat participatie een mooi middel was om het doel, een veilige omgeving voor de jeugd om zich te ontwikkelen, te bereiken. Daarmee is het duidelijk geworden dat de gemeente Zwolle een beleid ontwikkelde gebaseerd op de behoefte van de jeugd, een rol overeenkomend met wat Kennedy waarnam bij het duiden van de jaren zestig.

Dat deze veranderende houding niet enkel door luisteren naar de jeugd kwam, blijkt ook uit het fenomeen citybranding. Landelijk gingen steeds meer steden zich richten op het imago van de stad en daar hoorde ook een mooie omgeving waar de jeugd kon opgroeien, bij. Dat betekende weer dat ook Zwolle, in navolging van landelijke ontwikkelingen, middels 'cultural clustering' het jeugdbeleid op de kaart ging zetten. In het geval Hedon, werd, in de loop van de jaren, het jeugdcentrum steeds meer gekoppeld aan evenementen en andere culturele instellingen.

In Zwolle leidde het landelijk ontwikkelende jeugdbeleid tot de oprichting van Hedon, het open jongeren centrum. De zorgfunctie die het in die jaren had, kwam voort uit het type jongeren dat behoefte aan een plek had. De gebruikers konden daar onder het gedoogbeleid, landelijk ingegeven met als resultaat een lokaal gedoogbeleid, onder toezicht en zonder veel overlast te veroorzaken, kopen en gebruiken. Daarnaast diende het als eerste opvang voor meisjes en werden er leer- en werktrajecten aangeboden evenals voorlichting op allerlei sociale en maatschappelijke gebieden zoals wet, drugs en geslachtsziekten.

Deze overduidelijke hulpfunctie, naast de meer op entertainment gerichte activiteiten, kwam voort uit het feit dat Zwolle, als kleinere stad, niet de voorzieningen had met professionele hulp die de grotere steden zoals Amsterdam en Den Haag wel hadden, waardoor de jeugdcentra daar, zoals Paradiso en De Melkweg, al vanaf begin af aan meer op ontspanning en entertainment waren gericht.

Maar door de participatie-instelling, het steeds professioneler wordende landelijke en dus ook lokale jeugdbeleid, kwamen er steeds meer andersoortige instellingen die elk op een aspect gingen focussen: verslavingszorg kreeg ander onderdak, het gedoogbeleid werd aangepast, leer- en werktrajecten werden via onderwijsinstellingen aangeboden en dus verdwenen in de loop van de jaren, onder invloed van het gemeentelijke beleid, veel functies die waren gericht op hulp en ontwikkeling.

Het was dus zaak voor Hedon om zich steeds weer, op een bepaald gebied, opnieuw uit te vinden. Onder invloed van het cultureel clusteren, ging Hedon zich steeds meer profileren als poppodium en bood het niet alleen een podium voor gevestigde nationale en internationale artiesten, maar ook voor lokaal talent, en ook beginnend talent. Het element jeugd verdween uit de statuten omdat Hedon in de jaren '00 en '10 een poppodium voor iedereen wilde zijn, maar naast de twee podia begon Hedon met het organiseren van allerlei projecten die toch toegespitst waren op de jeugd. Dit was een landelijke ontwikkeling, gezien het feit dat veel oude jeugdcentra zich ontpopten tot moderne poppodia terwijl nieuwe jeugdcentra opgericht werden in nauwe samenwerking met de jeugd.

Dit onderzoek heeft een functieverandering van een jeugdcentrum onder invloed van gemeentelijk beleid in beeld gebracht. Er is veel geschreven over jeugdbeleid door de jaren heen, net als over individuele poppodia in Nederland. De Nederlandse economie door de jaren heen is ook in de nodige werken beschreven. Kennedy en Duivenvoorde zijn twee historici die de rol van de overheden tegenover de ontwikkelende jeugdcultuur hebben geanalyseerd en werken over citybranding zijn ook veel te vinden. Al deze aspecten zijn belangrijk voor dit onderzoek. De relevantie van dit onderzoek is dat het op al deze voornoemde gebieden als casus kan dienen. Het heeft aangetoond dat een jongerencentrum onder invloed van een ontwikkelend jeugdbeleid, met een welwillende en meedenkende gemeente die ook een positief stadsimago voor ogen heeft, zich heeft ontwikkeld van een jeugdcentrum met een duidelijke, maatschappelijke hulpfunctie tot een nationaal vermaard poppodium. Het heeft aangetoond wat het landelijke en gemeentelijke jeugdbeleid op lokaal niveau voor invloed heeft gehad en dus kan hebben, en dat citybranding niet een populaire term is, maar ook op microniveau verrijkend effect kan hebben, en dat een steeds toleranter wordende houding van de gevestigde orde kan leiden tot steeds weer vernieuwende concepten. Ook kan het dienen als casus voor de economische ontwikkelingen, waarbij bezuinigingen op bepaalde momenten voor kritische besluitvorming hebben gezorgd.

Hedon, van honk tot hot, een casus voor hoe alles onder invloed van een veelheid aan factoren kan veranderen.

Literatuurlijst

G. Blok en J. Kennedy, 'Geef die joint eens door. Het problematische idealisme van het Nederlandse softdrugsbeleid, 1976-heden', in: Peter van Dam, Bram Mellink en Jouke Turpijn (eds.), *Onbehagen in de polder. Nederland in conflict na 1795* (Amsterdam 2014).

T. ter Borgt en B. Hibbel, *Wilde jaren* (Lemma BV, Utrecht 2000).

J. Botermans en W. van Grinsven, *De jaren '70* (Arnhem 2006).

H. Bouwhuis, 'Zwolse beat in de 'sixties'', *Zwols Historisch Tijdschrift*, 4 (2018).

A. Bürmann en K. de Groot, *Jeugdbeleid in Nederland* (Assen 2003).

H. Carvalho, *50 jaar Paradiso* (Amsterdam 2018).

M. Castells, 'The impact of internet on society: A global perspective', *Change: 19 key essays on how the internet is changing our lives*, (Los Angeles, 2014), bbvaopenmind.com.

E. Duivenvoorde, *De rebelse jaren* (Amsterdam 2015).

E. van Eeden en P. Nijssen, *Jong in de jaren '70* (Utrecht 1993).

Jan Gulikers, 'Van Rijks HBS tot Deltion Sprint Lyceum, 150 jaar voortgezet onderwijs aan de Bagijnesingel', *Zwols Historisch Tijdschrift*, 2 (Zwolle 2017).

R. Haagsma, *The Golden Years of Dutch Popmusic* (Antwerpen 2016).

D. Hellema, *Nederland en de jaren zeventig* (Amsterdam 2012).

D. Henneke, *De Zwolse Lente 1945-1976* (Zwolle 2018).

J.M.A. Hermanns, F. Verheij, C.H.C.J. van Nijnatten, M.A.W.L. Reuling, *Handboek Jeugdzorg deel 1: Stromingen en specifieke doelgroepen, volume 1* (Houten 2004).

C. en D. Hogenkamp, *Zwolle, Tijd van verandering* (Zaltbommel 2005).

C. Holsheimer, *Idealen geef je door. 10 jaar Bevrijdingsfestival in Overijssel* (Zwolle 2000).

J. ten Hove, *Geschiedenis van Zwolle* (Zwolle 2004).

F. Inklaar, 'Hanzestad Zwolle, het ontstaan van een nieuw imago', *Zwols Historisch Tijdschrift*, 2 (2017).

J. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995)

K. de Leeuw, *Jong!* (Zwolle 2000).

K. de Leeuw, 'Mentaliteit en vrije tijd, 1800 tot heden' in: Kitty de Leeuw, M.F.A. Linders-Rooijendijk en P.P.M. Martens red., *Van ontspanning tot inspanning. Aspecten van de geschiedenis van vrije tijd* (Tilburg 1995).

- M. Linders -Rooijendijk, 'Vrijtijdsbesteding als middel tot zelf-ontplooiing', in: H.F.J.M. van den Eerenbeemt red., *Geschiedenis van Noord Brabant, III, Dynamiek en expansie, 1945-1996* (Amsterdam 1996).
- R. Meijer, *Voedingsbodems voor radicalisering in Zwolle*, prevalentie en indicaties voor beleid (Utrecht 2018).
- H. Mommaas, M. van den Heuvel en W. Knulst, 'Hoofdstuk 4: De opkomst en ontwikkeling van de vrijetijdsindustrie', in: Mommaas, H., m.m.v. M. v.d. Heuvel en W. Knulst, *De Vrijetijdsindustrie in stad en land. Een studie naar de markt van belevenissen* (Den Haag 2000).
- H. Mommaas, 'Cultural cluster and the Post-Industrial City: Towards the remapping of Urban Cultural Policy', *Urban Studies*, vol. 41, no 3 (Amsterdam, 2004)
- A. J. van Monfoort, *Samenvatting Basisboek van jeugdzorg & jeugdbeleid* (Amsterdam 2015).
- P. Naber en V. Knibbels, *Jeugdcultuur in Nederland* (Münster 2011).
- T. Nabbers, *High Amsterdam: ritme, roes en regels in het uitgaansleven* (Amsterdam 2010).
- T. Piketty, *Kapitaal in de 21^e eeuw* (Amsterdam 2014).
- H. Righart, *De eindeloze jaren zestig* (Amsterdam 1995).
- J. Rood, 'Tussen Orde en Wanorde, de wereld anno de 21^e eeuw', *Internationale Spectator*, 1 (2016).
- R.J. Rueb, *De geschiedenis van Het Paard (al dan niet) van Troje 1972-1997* (Den Haag 1997).
- M. van Schaik, *50 jaren Melkweg* (Amsterdam 2021).
- T. Steenbergen, *Poppioniers* (Uithoorn 2017).
- T. Steenbergen, *Popparadijs* (Amsterdam 2020).
- G Tillekens, *De jaren zestig. Het surplus van de popmuziek* (Groningen 2008).
- J. Turpijn, *80's dilemma* (Amsterdam 2011).
- Uitleg samenhang jeugdbeleid* (Rotterdam 2017) www.thesis.eur.nl.
- P. Valkenburg, *Schermgaande jeugd. Over jeugd en media* (Amsterdam, 2014).
- C. van der Velden, *90's* (Amsterdam 2020).
- S. Verzuu en G. Spriggs, *De jaren tachtig*, Schoolbank.nl (Amsterdam 2006).
- H. Wansink, *Het land van Beatrix* (Amsterdam 2014) 5-7.
- J. van de Wetering, 'Zwolle in de jaren zestig, aflevering 17 en slot: Dromen tussen Groot Zwolle en Madurodam (1969)', *Zwols Historisch Tijdschrift* 3 (2019).

J. van de Wetering, 'Speeltuinversterker en buurtgevoel in Zwolse wijken', *Zwols Historisch Tijdschrift* 4 (2019).

J. van de Wetering, 'De geboorte van het Zwolse toerisme', *Zwols Historisch Tijdschrift* 3 (2020).

K. Wittebrood en S. Keuzenkamp, *Rapportage jeugd 2000, Trajecten van jongeren naar zelfstandigheid* (Den Haag 2000).

Bronnenlijst

Beleidsnota jeugd- en jongerenwerk, Zwolle, 11/08/'72, Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-188), Inv.nr. 5320.

R. van den Berg, *Jaarrapportage 1999 Stad & Cultuur* (Zwolle 2000).

Brief van de commissaris van Politie te Zwolle aan de wethouder der gemeente Zwolle, 20/10/'75, Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-188), Inv.nr. 5342.

G. Broeren, gesprek met Remco van Kan, bedrijfsmanager Hedon.

G. Broeren, gesprek met Niek van der Sprong, coördinator Hedon 1989 – 2001.

Commissievergadering sociale- en welzijnszaken en jeugd- en jongerenwerk, 26/08/'82, Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-188), Inv.nr. 5334.

Cultuurnota Zwolle 2016 – 2020 (Zwolle 2016), www.zwolle.nl .

E. van Dijk en D. van der Wal, 'Jong in Zwolle, vet mazzel', *Zwols Jeugdbeleid 2005-2009* (Zwolle 2004).

'De basis op orde, Zwolle als creatieve stad is de verlegenheid voorbij', *Cultuurnota 2005 – 2008* (Zwolle 2005).

www.dimence.nl.

Galbak, huisorgaan van Hedon, januari editie 1985 – decembereditie 1987, Historisch Centrum Overijssel, inventarisnummer 9998.

'Hedon is meest genomineerde poppodium voor IJzeren Podiumdieren', *Zwolle Nieuws.nl* (Zwolle 2018), www.zwolle.nieuws.nl.

'Hedon nu al in problemen', *Zwolsche Courant*, 11/11/'98.

'Hedon wil meer', *Zwolsche Courant*, 18/09/1985.

www.hedon-zwolle.nl.

'Helpen inhoud te geven aan wat jeugd beweegt', *Zwolsche Courant*, 22/02/'73, Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarie archief (1924-188), Inv.nr. 4374.

Mr. A.M.J. Hommes-Kuijjer, Statuten Stichting Stad en Cultuur, kvk Zwolle (Apeldoorn 2013).

Jaarverslag Stichting Stad en Cultuur 2017, www.travers.nl (Zwolle,2017).

'Jeugd in Beeld', *Beleidsplan jeugdhulp 2015-2016* (Zwolle 2015).

'Jongeren willen een grote discotheek', *AD*, 15/12/2006.

'Jongeren centrum beroofd van hasj', *Het Parool*, 13/11/1981.

Katvis, huisorgaan Hedon, Historisch Centrum Overijssel, inventarisnummer 9998.

'Kerkleden moeten meer openstaan voor tegenbewegingen', *Nederlands Dagblad*, 31/12/1982.

Kommentaar op de nota "Jeugd en jongerenwerk zwolle 1972, 12 oktober 1972, door Jongeren centrum Action, werkende jongerenorganisatie Dominicanenklooster, Klein Palvu, Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarie archief (1924-188), Inv.nr. 5320.

'Krakers in Zwolle', *Het Parool*, 22/04/1980.

C. Klosterman, *The Nineties: A Book*, (2022)

D. Laning, 'Een Schouwburg voor Popcultuur', *Zwolsche Courant*, 06/11/1996.

'No Future', *Tijdverschijnselen*, VPRO datum van uitzending: 08/12/1982, www.vpro.nl.

Onderzoek naar de jeugd; vrije tijd, veiligheid en participatie, najaar 2000, Gemeente Zwolle, Historisch Centrum Overijssel, inventarisnummer 4374.

Ontwerp beleidsnota jeugd- en jongerenwerk, Zwolle, 31/05, 1971, Historisch Centrum Overijssel, Gemeente Zwolle Secretarieel archief (1924-188), Inv.nr. 5320.

S. Fakkeldij, 'Schitterende hoogmoed in de jaren '90', *Andere Tijden Special*, 30/12/'2014, www.vpro.nl.

A.Sprinkhuizen, *1970 Jongeren Advies Centrum, Bloei en inkapseling van de Alternatieve Hulpverlening* (2012) www.canonsociaalwerk.eu

'Special: De jaren 2000/2010. Tussen terreur en toppers', *Andere Tijden*, 30/12/'2019, www.anderetijden.nl.

Stichting Maatvast Haarlemmermeer, *We zetten de jongerencentra(al)*, stichtingmaatvast.nl (Haarlemmermeer 2017).

www.swtzwolle.nl.

The Move, Zwols cultureel informatieblad voor en door jongeren (Zwolle 1998-1999), Historisch Centrum Overijssel, inventarisnummer 69698.

Transformatie Jeugdhulp; De geschiedenis van het jeugdstelsel, www.nji.nl/transformatie-jeugdhulp/geschiedenis-jeugdstelsel.

Tussen droom en daad, eindrapport van de I.W.A.P.V (Rijswijk 1984).

'Ultimatum aan Zwolse Krakers', *De Telegraaf*, 27/09/1980.

Vacature voor 'Koördinator' voor Hedon, *De Volkskrant*, 12/11/1988, www.delpher.nl.

Verslag werkweekend ojuw-weerribben 81, Historisch Centrum Overijssel, Hedon archief, Inventarisnummer 4436.

www.vnpf.nl.

P. van der Zee, *Bevrijdingsfestival en Hedon intensiveren samenwerking*, weblogzwolle.nl, (Zwolle, 2017).

A. Zweers, *Level Z: Jongerencentrum waar jongeren zelf beslissen*, Zorg en welzijn, www.zorgwelzijn.nl.